

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
MERZİFON'UN AHŞAP TAVANLI CAMİLERİNDEKİ
KALEM İŞİ TEZYİNAT**

Yüksek Lisans Tezi

Sema Nur KÖKVER

Çorum 2020

**MERZİFON'UN AHŞAP TAVANLI CAMİLERİNDEKİ
KALEM İŞİ TEZYİNAT**

Sema Nur KÖKVER

**Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Candan NEMLİOĞLU**

ÇORUM-2020

KABUL VE ONAY

Sema Nur KÖKVER tarafından hazırlanan *Merzifon'un Ahşap Tavanlı Camilerindeki Kalem İşi Tezyinat* başlıklı bu çalışma, 24/08/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Candan NEMLİOĞLU

İmza

Prof. Dr. Eyüp NEFES

İmza

Dr. Öğr. Ü. Çiğdem KARAÇAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim.(24/08/2020)

Sema Nur KÖKVER

ÖZET

KÖKVER, Sema Nur. *Merzifon'un Ahşap Tavanlı Camilerindeki Kalem İşi Tezyinat*, (Yüksek Lisans), Çorum, 2020.

Tezyinat tarih öncesi çağlardan (Taş Devri, Bakır Devri) itibaren insanların temel eğilimlerinden birisi olmuştur. Tezyinatta kullanılan malzemelerde ise yaşanan bölgenin şartları önemlidir. Türklerin ahşap malzemeyi tezyinatta kullanmaya başlamaları Orta Asya'da Taştık kültüründe (M.Ö.300-400) yaşadıkları tarihlere kadar uzanmaktadır. Boyalı ve nakışlı ahşap tavanların temeli Türk kağanlarının boyalı, altın işlemeli ve ahşap direkli çadırlarından gelmektedir.

Ahşap direkli ve ahşap tavanlı cami geleneği Selçuklular tarafından Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınmıştır. Anadolu'nun ağaç bakımından zengin bir bölge olduğu bilinir. Türklerin ahşap malzemeyi Anadolu'da daha yaygın olarak kullanmaya başladıkları bilinir. Türk sanatında dini ve sivil mimaride geniş bir kullanım alanı olan boyalı nakışlı (kalem işi) tezyinatın ahşap malzeme üzerine uygulandığı eşsiz eserler çeşitli bölgelerimizde bulunmaktadır. Ahşap direkli ve ahşap tavanlı camilerin boyalı nakış (kalem işi) ile tezyin edilmiş nadide örneklerinin kimi kentlerde, kimi kasabalarda ve köylerde (Erbaa Akça Köy, Merzifon Kara Mustafa Paşa Köyü vd.) yer alır. Anadolu'da boyalı nakış ile tezyin edilmiş, görebildiğimiz en eski ahşap cami örneği (1206) Çarşamba Göçeli Camii'dir. Osmanlı döneminde artış gösteren kalem işi (boyalı nakış) ile tezyin edilmiş ahşap camilerin ilk dönem eserlerinde Selçuklu dönemi üslup özellikleri görülür. Klasik dönem kalem işlerinde daha zarif ve ahenkli bir üslup kullanılmıştır. Ahşap direkli ve ahşap tavanlı camiler 20.yüzyılın başlarına kadar inşa edilmiştir.

Türk-İslam sanatının diğer sanat dallarında kullanılan örge ve desenlerin birçoğu ahşap üzeri kalem işi tezyinatta başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Sonsuzluğun simgesi olarak değerlendirilen geometrik şekiller, yazı, hayvani örgelerin üsluplaştırılmasıyla oluşan rûmi şekli ve bitkisel örgelerin üsluplaştırılmasıyla oluşan örgelerle (hatayi, karanfil, lale, nar çiçeği, haşhaş, vd.) ahşap tavanlar, tezyin edilmiştir.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan ahşap tavanlı camilerin Merzifon'da da örneklerinin bulunduğu incelemeler sonucunda tespit edilmiştir. Bu çalışmada Merzifon'da bulunan kalem işi ile tezyin edilmiş ahşap tavanlar incelenmiştir.

Amasya'nın Merzifon İlçesinde tespit edilen ahşap tavanlı camilerden Âbide Hâtun Camii (1091/1680), Eyüp Çelebi Camii(17.yy.) , Büyük Hacı Hasan Camii (1126/1714), Aşçı Hüseyin Ağa Camii (1182/1768) ve Hanife Hatun Camii (1242/1826) kalem işi tezyinatlı eserlerdir.

Anahtar Kavramlar: Merzifon, Camii, Ahşap Tavan, Kalem İşi, Tezyinat

ABSTRACT

KÖKVER, Sema Nur. *The Painting Decoration In The Mosques With Wooden Ceiling Of Merzifon*, (Master Thesis), Çorum, 2020.

Painting decoration has been one of the main trends of people since prehistoric times (Stone Age, Copper Age). On the other hand, the conditions of the region are important for the materials used in the decoration. The Turks began to use wooden materials in decoration, dating back to the dates they had lived in the Tastik culture in Central Asia (300-400 BC). The basis of painted and embroidered wooden ceilings comes from the painted, gold-embroidered and wooden pole tents of Turkish kagans.

The tradition of the mosque with wooden pillars and wooden ceilings was moved from Central Asia to Anatolia by the Seljuks. It is known that Anatolia is a tree rich region. It is known that Turks started to use wood material more widely in Anatolia. Unique works in which the painting decoration, which has a wide range of use in religious and civil architecture in Turkish art, are applied on wooden materials are found in our various regions. It is located in some cities, some towns and villages (Erbaa Akça Village, Merzifon Kara Mustafa Paşa Village) of the rare examples of the mosques with wooden pillars and wooden ceilings, the first examples of which were from the Seljuk period, in Anatolia. The oldest example of the wooden mosque (1206), which we can see, is decorated with painted embroidery in Anatolia, Wednesday, Göçeli Mosque. Style features of the Seljuk period can be seen in the first period works of wooden mosques decorated with pencil work that increased during the Ottoman period. A more elegant and harmonious style was used in the classical period pen works. Mosques with wooden pillars and wooden ceilings were built until the beginning of the 20th century.

Many of the patterns and patterns used in other art branches of Turkish-Islamic art have been successfully applied in woodwork pencil decoration. Geometric shapes considered as the symbol of eternity, the shape of the rhythm formed by the stylization of some animal stuff ,and the wooden ceilings, which are formed by the stylization of herbal weaves (bug, carnation, tulip, pomegranate flower, poppy, etc.) were decorated.

It has been determined as a result of the examinations where the mosques with wooden ceilings in various regions of Anatolia are also found in Merzifon. In this study, wooden ceilings decorated with pencil work in Merzifon were examined. Âbide Hâtun Mosque, Eyüp Çelebi Mosque, Büyük Hacı Hasan Mosque, Çay (Aşçı Hüseyin Ağa) Mosque and Hanife Hatun Mosque, which are found in the Merzifon District of Amasya, are the works of tezyinat art.

Key Words: Merzifon, Mosque, Wooden Ceiling, Painting Decoration, Ornament.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	vii
ÇİZİMLER DİZİNİ	viii
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	xii
HARİTALAR DİZİNİ	xviii
KISALTMALAR	xix
ÖN SÖZ	xx
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

MERZİFON İLÇESİ'NİN COĞRAFİ KONUMU, TARİHÇESİ VE TÜRK SANATINDA TEZYİNAT

1.1. MERZİFON İLÇESİ'NİN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ	6
1.1.1. Merzifon İlçesi'nin Coğrafi Konumu.....	6
1.1.2. Merzifon İlçesi'nin Tarihi.....	7
1.2. TÜRK SANATINDA TEZYİNAT VE TARİHİ GELİŞİMİ	9
1.2.1. Kalem İşi Tezyinat.....	13
1.2.1.1. Kalem İşi Tezyinatın Tanımı.....	13
1.2.1.2. Ahşap Üzerine Kalem İşi Tezyinatın Tarihçesi.....	13
1.2.1.3. Kalem İşi Tezyinatta Kullanılan Malzeme ve Teknikler.....	27

1.2.1.3.1. Kalem İŖi Tezyinata Kullanılan Malzemeler	27
1.2.1.3.2. Kalem İŖi Tezyinata Kullanılan Teknikler	29
1.2.1.4. Kalem İŖi Tezyinata Kullanılan Örgeler ve Desenler	31

İKİNCİ BÖLÜM

KATALOG

2.1. MERZİFON'UN AHŞAP TAVANLI CAMİLERİNDEKİ KALEM İŖİ TEZYİNAT	41
2.1.1. Abide Hatun Camii	42
2.1.1.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler	44
2.1.1.2. Ahşap Tavandaki Kalem İŖi Tezyinatlar	45
2.1.2. Eyüp Çelebi Camii (Camid Camii, Cami-i İyd)	68
2.1.2.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler ve Tarihçesi	70
2.1.2.2. Ahşap Tavandaki Kalem İŖi Tezyinatlar	71
2.1.3. Hacı Hasan Camii	82
2.1.3.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler	84
2.1.3.2. Ahşap Tavandaki Kalem İŖi Tezyinatlar	86
2.1.4. Çay (AŖçı Hüseyin Ağa) Camii	97
2.1.4.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler	103
2.1.4.2. Ahşap Tavandaki Kalem İŖi Tezyinatlar	104
2.1.5. Hanife Hatun Camii	123
2.1.5.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler	126
2.1.5.2. Ahşap Tavandaki Kalem İŖi Tezyinatlar	127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŖILAŖTIRMA VE DEĞERLENDİRME	130
SONUÇ	130
KAYNAKÇA	149

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1. Tezyinatta Kullanılan Bitkisel Örgelerin Dağılımı.....	141
Tablo 3.2. Tezyinatta Kullanılan Geometrik Şekillerin Dağılımı.....	142
Tablo 3.3. Tavan Çeşitlerinin Dağılımı.....	143

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim	<u>Sayfa</u>
Çizim 1.1. Afyon Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları	17
Çizim 1.2. Afyon Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları	17
Çizim 1.3. Tığ.....	33
Çizim 1.4. Penç	34
Çizim 1.5. Hatayi.....	34
Çizim 1.6. Gonca gül.....	35
Çizim 1.7. Bulut	36
Çizim 1.8. Çintemani.....	37
Çizim 1.9. Münhani.....	37
Çizim 1.10. Münhanilerle Oluşturulmuş Desen	37
Çizim 1.11. Rûmili Bir Şemse Örneği	38
Çizim 1.12. Zencerek Örnekleri	40
Çizim 2.1. Âbide Hâtun Camii Harim Kirişlerinin Üzerinde Yer Alan Desen	48
Çizim 2.2. Âbide Hâtun Camii Harim Tavanındaki Kirişlerin Yan Kısımlarında Yer Alan Desen.	49
Çizim 2.3. Âbide Hâtun Camii Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Şerit.....	50
Çizim 2.4. Âbide Hâtun Camii Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Şerit.....	51
Çizim 2.5. Âbide Hâtun Camii Destek Aralarının Deseni	53
Çizim 2.6. Âbide Hâtun Camii Destek Aralarının Deseni	54
Çizim 2.7. Âbide Hâtun Camii Mahfil Alt Tavanının Çıkıntısında Yer Alan Desen.....	55
Çizim 2.8. Âbide Hâtun Camii Ahşap Direklerde Yer Alan Şemse	57
Çizim 2.9. Âbide Hâtun Camii Ahşap Direklerde Yer Alan Rûmili Şemse	58
Çizim 2.10. Âbide Hâtun Camii Tavan Silmesinde Yer Alan Rûmili Şerit	59
Çizim 2.11. Âbide Hâtun Camii Destekler Arasında Yer Alan Desen.	60
Çizim 2.12. Âbide Hâtun Camii Tavan Silmesindeki Şeritte	

Yer Alan Desen.....	61
Çizim 2.13. Âbide Hâtun Camii Tavan Silmesindeki Şeritte	
Yer Alan Desenden Ayrıntı	62
Çizim 2.14. Âbide Hâtun Camii Tavan Silmesindeki Şeritte	
Yer Alan Desen.....	63
Çizim 2.15. Âbide Hâtun Camii Desteklerin Deseni	64
Çizim 2.16. Âbide Hâtun Camii Tavan Silmesinde Yer Alan Desen	65
Çizim 2.17. Âbide Hâtun Camii Kadınlar Mahfili Kirişlerinde	
Yer Alan Desen.....	66
Çizim 2.18. Âbide Hâtun Camii Kadınlar Mahfili Kirişlerinin	
Yan Yüzlerinde Bulunan Desen	66
Çizim 2.19. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğinin	
Genel Görünümü.....	74
Çizim 2.20. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğinde Yer Alan	
Ucu Sivri Dörtgenlerin Deseni	75
Çizim 2.21. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğindeki Altıgen	
Şeklinin İçindeki Desen	76
Çizim 2.22. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğindeki Beş Kollu	
Yıldız Şeklinin İçindeki Deseni.....	77
Çizim 2.23. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğindeki Beşgen	
Şeklinin İçindeki Desen	78
Çizim 2.24. Eyüp Çelebi Camii Tavanında Yer Alan Geometrik	
Düzenlemeyi Çevreleyen Zencereğe Birleşen Kenardaki Üçgenin Deseni.....	79
Çizim 2.25. Eyüp Çelebi Camii Tavanındaki Geometrik	
Düzenlemenin Etrafını Çevreleyen Zencerek.....	80
Çizim 2.26. Eyüp Çelebi Camii Tavanındaki Sekizgenin	
Yan Yüzlerinde Bulunan Şeritteki Zikzak Şekli.....	80
Çizim 2.27. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğinde	
İkinci Kademeyi Oluşturan Sekizgenin Yan Yüzlerindeki Şeridin Deseni	81
Çizim 2.28. Hz. Davud Mührü (Davud Yıldızı).....	87

Çizim 2.29. Altıgen İçerisindeki Altı Kollu Yıldız	88
Çizim 2.30. Hacı Hasan Camii Tavanında Bulunan Geometrik Düzenlemenin Dışını Çevreleyen Şeritteki Desen.....	88
Çizim 2.31. Hacı Hasan Camii Desteklerin Altındaki Şeritte Yer Alan Desen.....	89
Çizim 2.32. Hacı Hasan Camii Desteklerin Altındaki Şeridin Deseni.....	90
Çizim 2.33. Hacı Hasan Camii Desteklerin Aralarının Deseni	91
Çizim 2.34. Hacı Hasan Camii Kubbe Eteğinde Yer Alan Deseni Bir Ters Bir Düz Palmeterden oluşan Şerit	92
Çizim 2.35. Hacı Hasan Camii Kubbe Tezyinatında Yer Alan Selvi Ağacı	94
Çizim 2.36. Hacı Hasan Camii Kubbe Tezyinatında Yer Alan Selvi Ağacı	95
Çizim 2.37. Hacı Hasan Camii Kubbe Eteğindeki Laleler.....	96
Çizim 2.38. Çay Camii Şadırvanı Ahşap Tavanı	99
Çizim 2.39. Çay Camii Minber Aynalığı	101
Çizim 2.40. Çay Camii Planı.....	103
Çizim 2.41. Çay Camii Tavandaki Geometrik Şekillerin Deseni	108
Çizim 2.42. Çay Camii Tavandaki Geometrik Şekillerin Deseni	109
Çizim 2.43. Çay Camii Tavandaki Geometrik Şekillerin Deseni	110
Çizim 2.44. Çay Camii Tavanındaki Sekiz Kollu Yıldızın Deseni	111
Çizim 2.45. Çay Camii Tavan Tezyinatları	112
Çizim 2.46. Çay Camii Tavan Tezyinatları.....	113
Çizim 2.47. Çay Camii Tavan Tezyinatları.....	114
Çizim 2.48. Çay Camii Tavan Tezyinatları.....	115
Çizim 2.49. Çay Camii Tavan Tezyinatları.....	116
Çizim 2.50. Çay Camii Tavan Tezyinatları.....	117
Çizim 2.51. Çay Camii Tavan Tezyinatları.....	118
Çizim 2.52. Çay Camii Tavan Tezyinatları.....	119
Çizim 2.53. Çay Camii Tavan Tezyinatları	120
Çizim 2.54. Çay Camii Tavan Tezyinatları.....	121
Çizim 2.55. Çay Camii Tavanında Yer Alan	

Geometrik Düzenlemeyi Çevreleyen Şeridin Deseni.....	122
Çizim 2.56. Çay Camii Tavanında Yer Alan	
Geometrik Düzenlemeyi Çevreleyen Şeridin Deseni.....	122
Çizim 2.57. Hanife Hatun Camii Tavanının Geometrik Düzenlemesi.	128
Çizim 2.58. Hanife Hatun Camii Palmetlerden Oluşan Şerit.....	129

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf	<u>Sayfa</u>
Fotoğraf 1.1. Merzifon.....	8
Fotoğraf 1.2. Eyüp Mescidi	15
Fotoğraf 1.3. Göçeli Camii	16
Fotoğraf 1.4. Beyşehir Eşrefoğlu Camii Tavanı Kalem İşi Tezyinatları	18
Fotoğraf 1.5. Beyşehir Eşrefoğlu Camii Tavanı Kalem İşi Tezyinatları.....	18
Fotoğraf 1.6. Aksaray Eskil Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları	19
Fotoğraf 1.7. Aksaray Eskil Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları	19
Fotoğraf 1.8. Aksaray Eskil Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları	20
Fotoğraf 1.9. Aksaray Eskil Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları	20
Fotoğraf 1.10. Beyşehir Bayındır Köyü Mescidi Kalem İşi Tezyinatları.....	21
Fotoğraf 1.11. Beyşehir Bayındır Köyü Mescidi Kalem İşi Tezyinatları.....	22
Fotoğraf 1.12. Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Tavan Tezyinatlarının Genel Görünümü	23
Fotoğraf 1.13. Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Kirişlerinden Ayrıntı.....	23
Fotoğraf 1.14. Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Tavanındaki Tezyinatlardan Ayrıntı	24
Fotoğraf 1.15. Beyşehir Köşk Köyü Mescidi Kalem İşi Tezyinatları	24
Fotoğraf 1.16. Beyşehir Köşk Köyü Mescidi Kalem İşi Tezyinatları	25
Fotoğraf 1.17. Takkeci İbrahim Ağa Camii Ahşap Üzeri Kalem İşleri.....	25
Fotoğraf 1.18. Ağaç Ayak Camii Kalem İşlerinde Kullanılan Düzenlemelerden Ayrıntı.....	26
Fotoğraf 1.19. Ağaç Ayak Camii Ahşap Mahfil Tavanından Ayrıntı	26
Fotoğraf 1.20. Ağaç Ayak Camii Ahşap Tavan Göbeği Genel Görünümü.....	27
Fotoğraf 1.21. Tophane Kılıç Ali Paşa Camii'nin Müezzin Mahfil Tavanı.....	30
Fotoğraf 1.22. Gülbezek	32
Fotoğraf 4.1. Âbide Hâtun Camii Kuzey Cephe.....	43
Fotoğraf 2.2. Âbide Hâtun Camii Harimin Genel Görünümü	43

Fotoğraf 2.3. Âbide Hâtun Camii Tavan Kirişlerinin Genel Görünümü.....	45
Fotoğraf 2.4. Âbide Hâtun Camii Destek Aralarını Tezyinatı.....	45
Fotoğraf 2.5. Âbide Hâtun Camii Kadınlar Mahfili Tavan Kirişlerinden Genel Görünüm	46
Fotoğraf 2.6. Âbide Hâtun Camii Kadınlar Mahfilindeki Ahşap Direklerin Genel Görünümü.	46
Fotoğraf 2.7. Âbide Hâtun Camii Kadınlar Mahfili ve Desteklerin Genel Görünümü.....	47
Fotoğraf 2.8. Âbide Hâtun Camii Destek Aralarında Bulunan Tezyinatların Genel Görünümü.....	48
Fotoğraf 2.9. Âbide Hâtun Camii Harim Kirişlerinin Üzerinde Bulunan Kalem İşleri.	48
Fotoğraf 2.10. Âbide Hâtun Camii Harim Tavanındaki Kirişlerin Yan Kısımlarında Yer Alan Desen	49
Fotoğraf 2.11. Âbide Hâtun Camii Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Desen ..	50
Fotoğraf 2.12. Âbide Hâtun Camii Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Şerit.....	50
Fotoğraf 2.13. Âbide Hâtun Camii Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Şerit.....	51
Fotoğraf 2.14. Âbide Hâtun Camii Destek Aralarının Özgün Tezyinatı	52
Fotoğraf 2.15. Âbide Hâtun Camii Destek Aralarının Yenilenmiş Tezyinatı	52
Fotoğraf 2.16. Âbide Hâtun Camii Desteklerin Arasında Yer Alan Desen.....	54
Fotoğraf 2.17. Âbide Hâtun Camii Mahfil Alt Tavanının Çıkıntısında Yer Alan Tezyinat	55
Fotoğraf 2.18. Âbide Hâtun Camii Nar Çiçeği	56
Fotoğraf 2.19. Âbide Hâtun Camii Nar Çiçeği	56
Fotoğraf 2.20. Âbide Hâtun Camii Ahşap Direk Başlıklarından Ayrıntı	56
Fotoğraf 2.21. Âbide Hâtun Camii Ahşap Direklerde Yer Alan Şemse.....	57
Fotoğraf 2.22. Âbide Hâtun Camii Ahşap Direk Başlığında Yer Alan Rûmili Şemse	58
Fotoğraf 2.23. Âbide Hâtun Camii Tavan Silmesinde Yer Alan Rûmili Şerit	59
Fotoğraf 2.24. Âbide Hâtun Camii Destek Aralarının Deseni.....	60
Fotoğraf 2.25. Âbide Hâtun Camii Tavan Silmesindeki Şeritte Yer Alan Desen.....	61

Fotoğraf 2.26. Haşhaş	63
Fotoğraf 2.27. Âbide Hâtun Camii Tavan Silmesindeki Şeritte Yer Alan Desen.....	63
Fotoğraf 2.28. Âbide Hâtun Camii Tavanındaki Desteklerin Deseni.....	64
Fotoğraf 2.29. Âbide Hâtun Camii Tavan Silmesinde Yer Alan Desen.....	65
Fotoğraf 2.30. Âbide Hâtun Camii Kadınlar Mahfili Kirişlerinde Yer Alan Desen.....	66
Fotoğraf 2.31. Eyüp Çelebi Camii'nin Genel Görünümü.....	69
Fotoğraf 2.32. Eyüp Çelebi Camii Harimin Genel Görünümü.....	69
Fotoğraf 2.33. Eyüp Çelebi Camii Ahşap Tavanın Genel Görünümü.....	70
Fotoğraf 2.34. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğinin Genel Görünümü	71
Fotoğraf 2.35. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğinde Yer Alan Tezyinatın Genel Görünümü	72
Fotoğraf 2.36. Eyüp Çelebi Camii İç ve Orta Sekizgenlerin Yan Yüzlerindeki Desenlerin Genel Görünümü	72
Fotoğraf 2.37. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğinin Görünümü.....	73
Fotoğraf 2.38. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğindeki İç Sekizgenin Desenlerinden Ayrıntı.....	74
Fotoğraf 2.39. Eyüp Çelebi Camii Tavanında Bulunan Geometrik Düzenleme de ki Küçük Dörtgenlerin İçindeki Desen.	75
Fotoğraf 2.40. Eyüp Çelebi Camii Tavanında Bulunan Geometrik Düzenlemedeki Altıgen Şeklinin İçindeki Desen	76
Fotoğraf 2.41. Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğindeki Beş Kollu Yıldız Şekli ve Deseni	77
Fotoğraf 2.42. Eyüp Çelebi Camii Tavanında Bulunan Geometrik Düzenlemedeki Beşgenlerde Yer Alan Desen.....	78
Fotoğraf 2.43. Eyüp Çelebi Camii Tavanında Bulunan Geometrik Düzenlemede Kenardaki Üçgen Şeklinin İçindeki Desen	79
Fotoğraf 2.44. Eyüp Çelebi Camii Tavanında Yer Alan Geometrik Düzenlemenin Etrafını Çevreleyen Zencerek.....	79
Fotoğraf 2.45. En İçteki Sekizgenin Yan Yüzlerinde Bulunan Şeridin Zikzak Şeklindeki Deseni	80

Fotoğraf 2.46. Göbekte İkinci Kademeyi Oluşturan Sekizgenin Yan Yüzeyindeki Şeridin Deseni	80
Fotoğraf 2.47. Büyük Hacı Hasan Camii Kuzey Cephe	83
Fotoğraf 2.48. Büyük Hacı Hasan Camii Harimin Genel Görünümü	83
Fotoğraf 2.49. Büyük Hacı Hasan Camii Kadınlar Mahfili.....	84
Fotoğraf 2.50. Büyük Hacı Hasan Camii Tavanı Genel Görünümü.....	86
Fotoğraf 2.51. Büyük Hacı Hasan Camii Tavandaki Geometrik Düzenlemelerden Ayrıntı.....	86
Fotoğraf 2.52. Büyük Hacı Hasan Camii Tavandaki Geometrik Düzenlemenin Dışını Çevreleyen Şeridin Deseni	88
Fotoğraf 2.53. Büyük Hacı Hasan Camii Tavandaki Desteklerin Altında Yer Alan Şeridin Deseni	89
Fotoğraf 2.54. Büyük Hacı Hasan Camii Tavandaki Desteklerin Altında Yer Alan Şeridin Deseninden Ayrıntı	89
Fotoğraf 2.55. Büyük Hacı Hasan Camii Tavandaki Desteklerin Altındaki Şeridin Deseni.....	90
Fotoğraf 2.56. Büyük Hacı Hasan Camii Tavandaki Desteklerin Arasında Yer Alan Desen	91
Fotoğraf 2.57. Kubbe Eteğinde Yer Alan Bir Ters Bir Düz Palmeterden Oluşan Şeridin Deseni	92
Fotoğraf 2.58. Hacı Hasan Camii Kubbe Tezyinatında Yer Alan Selvi Ağacı	93
Fotoğraf 2.59. Hacı Hasan Camii Kubbe Tezyinatında Yer Alan Selvi Ağacı	95
Fotoğraf 2.60. Büyük Hacı Hasan Camii Kubbesindeki Üçgen Parçaların Eteğinde Yer Alan Laleler.	95
Fotoğraf 2.61. Çay Camii Kuzeybatı Cephe Genel Görünümü.....	98
Fotoğraf 2.62. Çay Camii Avlu	98
Fotoğraf 2.63. Çay Camii Şadırvan Tavan Göbeğinden Ayrıntı	99
Fotoğraf 2.64. Çay Camii Harimin Genel Görünümü	100
Fotoğraf 2.65. Çay Camii Harimin Genel Görünümü	100
Fotoğraf 2.66. Çay Camii Minber Aynalığı.....	101

Fotoğraf 2.67. Çay Camii Harim Tavanı	102
Fotoğraf 2.68. Çay Camii Kadınlar Mahfili Tavanı	102
Fotoğraf 2.69. Çay Camii Tavan Genel Görünümü	104
Fotoğraf 2.70. Çay Camii Tavan Tezyinatının Genel Görünümü	105
Fotoğraf 2.71. Çay Camii Tavanındaki 1. Çarkı Felek Şekli	105
Fotoğraf 2.72. Çay Camii Tavanındaki 2.Çarkı Felek Şekli	106
Fotoğraf 2.73. Çay Camii Tavan Tezyinatlarından Ayrıntı.....	107
Fotoğraf 2.74. Çay Camii Tavanındaki Geometrik Şekillerin Deseni.....	108
Fotoğraf 2.75. Çay Camii Tavanındaki Geometrik Şekillerin Deseni.....	109
Fotoğraf 2.76. Çay Camii Tavanındaki Geometrik Şekillerin Deseni.....	110
Fotoğraf 2.77. Çay Camii Tavanındaki Sekiz Kollu Yıldızın Deseni	111
Fotoğraf 2.78. Çay Camii Tavan Tezyinatı	112
Fotoğraf 2.79. Çay Camii Tavan Tezyinatı	113
Fotoğraf 2.80. Çay Camii Tavan Tezyinatı	114
Fotoğraf 2.81. Çay Camii Tavan Tezyinatı	115
Fotoğraf 2.82. Çay Camii Tavan Tezyinatı	116
Fotoğraf 2.83. Çay Camii Tavan Tezyinatı	117
Fotoğraf 2.84. Çay Camii Tavan Tezyinatı	118
Fotoğraf 2.85. Çay Camii Tavan Tezyinatı	119
Fotoğraf 2.86. Çay Camii Tavan Tezyinatı	120
Fotoğraf 2.87. Çay Camii Tavan Tezyinatı	121
Fotoğraf 2.88. Çay Camii Tavanında Yer Alan Şeridin Deseni	122
Fotoğraf 2.89. Çay Camii Tavanında Yer Alan Şeridin Deseni	122
Fotoğraf 2.90. Hanife Hatun Camii Genel Görünümü	124
Fotoğraf 2.91. Hanife Hatun Camii Tavanından Genel Görünüm	124
Fotoğraf 2.92. Hanife Hatun Camii Harim ve Kadınlar Mahfili	125
Fotoğraf 2.93. Hanife Hatun Camii Tavanı Ayrıntı	127
Fotoğraf 2.94. Hanife Hatun Camii Tavan Göbeği	128
Fotoğraf 2.95. Hanife Hatun Camii Tavanında Yer Alan Palmetlerden Oluşan Şerit	129
Fotoğraf 3.1. Âbide Hâtun Camii Kemer Tezyinatı	133
Fotoğraf 3.2. Erbaa Silahtar Ömer Paşa Camii Ahşap Direklerin Tezyinatı.....	133

Fotoğraf 3.3. Âbide Hâtun Camii Destek Aralarını Tezyinatı.....	134
Fotoğraf 3.4. Erbaa Silahtar Ömer Paşa Camii Tavanı Destek AralarınınTezyinatı.....	134
Fotoğraf 3.5. Âbide Hâtun Camii Kadınlar Mahfili Kiriş Desenleri.....	135
Fotoğraf 3.6 Erbaa Silahtar Ömer Paşa Camii Harim Kirişleri	135
Fotoğraf 3.7. Âbide Hâtun Camii'nin Tavan Silmesinde Yer Alan Şeridin Deseni	135
Fotoğraf 3.8. Erbaa Silahtar Ömer Paşa Camii Tavanı Çevreleyen Şerit.....	135
Fotoğraf 3.9. Âbide Hâtun Camii	136
Fotoğraf 3.10. Kastamonu Mahmud Bey Camii Tavanı.....	136
Fotoğraf 3.11. Kahramanmaraş Ulu Camii Tavanı	137
Fotoğraf 3.12. Kahramanmaraş Ulu Camii Son Cemaat Yeri Tavanı.....	137
Fotoğraf 3.13. Silahtar Ömer Paşa Camii	138
Fotoğraf 3.14. Eyüp Çelebi Camii	138
Fotoğraf 3.15. Manisa Muradiye Camii Kadınlar Mahfili Tavanı	139
Fotoğraf 3.16. Merzifon Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeği	140
Fotoğraf 3.17. Merzifon Büyük Hacı Hasan Camii Tavan Göbeği.....	140
Fotoğraf 3.18. Ankara Hacı Bayram Veli Camii Tavan Göbeği	140
Fotoğraf 3.19. Ankara Zincirli Camii Tavan Göbeği	141
Fotoğraf 3.20. Ankara Hacı İlyas Camii Tavan Göbeği.....	141
Fotoğraf 3.21. Ankara Ağaç Ayak Camii Tavan Göbeği	141
Fotoğraf 3.22. Büyük Hacı Hasan Camii Tavan Göbeğinin Düzenlemesi.....	142
Fotoğraf 3.23. Silahtar Ömer Paşa Camii Mihrap Önü Tavanı	142
Fotoğraf 3.24. Tokat Ulu Camii Tavanı	143
Fotoğraf 3.25. Tokat Mahmut Paşa Camii Tavanı	143
Fotoğraf 3.26. Ankara Zincirli Camii Son Cemaat Yeri Tavanı	143
Fotoğraf 3.27. Hanife Hatun Camii Kırlangıç Tavanı.....	144
Fotoğraf 3.28. Tokat Kızılcaören Köyü Kırlangıç Tavanı	144

HARİTALAR DİZİNİ

Harita	<u>Sayfa</u>
Harita 1.1. Merzifon Haritası.....	6
Harita 2.1. Merzifon'daki Ahşap Tavanlı, Kalem İşi Tezyinatlı Camiiler.....	41
Harita 2.2. Merzifon Kara Mustafa Paşa Köyü Âbide Hâtun Camii	42
Harita 2.3. Merzifon Kara Mustafa Paşa Köyü	42
Harita 2.4. Merzifon Eyüp Çelebi Camii.....	68
Harita 2.5. Merzifon Eyüp Çelebi Camii.....	68
Harita 2.6. Merzifon Büyük Hacı Hasan Camii	82
Harita 2.7. Merzifon Büyük Hacı Hasan Camii	82
Harita 2.8. Merzifon Çay Camii	97
Harita 2.9. Merzifon Çay Camii	97
Harita 2.10. Merzifon Hanife Hatun Camii.....	123
Harita 2.11. Merzifon Hanife Hatun Camii.....	123

KISALTMALAR

Kısaltmalar

ABD	:Ana Bilim Dalı
A.g.e.	:Adı geçen eser
A.g.m.	:Adı geçen makale
A.g.t.	:Adı geçen tez
Bknz.	:Bakınız
c.	:Cilt
Ens.	:Enstitü
ERÜ.	:Erciyes Üniversitesi
H.	:Hicri
H.Ü.	:Hacettepe Üniversitesi
M.	:Miladi
M.Ö.	:Milattan Önce
M.S.	:Milattan Sonra
sy.	:Sayı
s.	:Sayfa
TDVİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TDVY	:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
VGM.	:Vakıflar Genel Müdürlüğü
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

ÖN SÖZ

Tezyinat, göze hoş gelen ruha huzur veren ve matematiksel zekâ gerektiren sanatın adıdır. Tezyinat sanatı, insanın ruhundaki zarafeti akıl yoluyla dışa yansıtmasıdır. Bir eserin yapımında sadece malzemesinin değerli olması yeterli değildir. Eserin değerini belirleyen işçiliğidir. Bir nesneyi sanat eserine çeviren üzerine özenli bir işçilikle yapılan tezyinatlardır. Türkler tarihi süreçlerinde kullandıkları kap-kacakları, halı-kilimleri, kitapları mimari eserleri vd. tezyin etmeye büyük önem vermişlerdir.

Türk-İslam sanatında önemli bir yere sahip olan kalem işleri buldukları dönemin üslubunu yansıtan önemli tezyini unsurlardır. Kalem işi tezyinatlar sıva, taş, alçı, ahşap gibi malzemelerin üzerine yapılabilme özelliği ile yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Araştırmanın temelini cami mimarisinde, ahşap malzeme üzerine yapılan kalem işi tekniği, örge ve desen düzenlemeleri teşkil etmektedir. Arüs'ül Felek Camii ve İran Ebyan Mescid Camii kalem işi tezyinatlı ilk cami örneklerindedir. Ahşap direkli, ahşap tavanlı, boyalı nakışlı cami geleneğinin Selçuklular tarafından Anadoluya taşındığı ve yirminci yüzyılların başlarına kadar inşa edildikleri bilinir.

Merzifon'daki ahşap tavanlı camiler ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarda desenlerin çizimleri ayrıntılı olarak çalışılmamıştır. Bu çalışmada tezyinatı meydana getiren her örge çizime tabi tutularak ön plana çıkarılmıştır.

Bu süreçte bana bilimsel araştırma yöntemlerini öğreten çalışmama yön veren, tez danışmanım, Prof. Dr. Candan NEMLİOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bilgisini, desteğini asla esirgemeyen ders hocam Esra KESKİN'e teşekkürlerimi sunarım. Hayatım boyunca attığım her adımda varlıklarından güç aldığım, dualarıyla da daima manevi gücüm olan annem Emine BAYSAL'A ve babam Kadir BAYSAL'A minnet ve şükranlarımı sunarım. Kayınbabam Halis Kökver'e destekleri için çok müteşekkirim. Çalışmamın tüm evrelerinde yanımda olan, camilerin fotoğraf çekimlerinde yardım eden, maddi ve manevi hiçbir emeğini esirgemeyen, desteğini sabırla sürdüren sevgili eşim Ekrem KÖKVER'e teşekkür ederim. Özet bölümünün İngilizce çevirisini yapan yeğenim Talha AKDENİZ'e, alan çalışmalarında bizi yalnız bırakmayan yeğenim Kadir Kürşat BAYSAL'a teşekkür ederim. Ömürleri boyunca

tarihi kültürümüze ve sanat eserlerimize ilgili ve saygılı olmaları temennilerimle bu
Çalışmayı oğullarım Hasan Basri ve Enes Eymen'e armağan ediyorum.

Mayıs 2020

Sema Nur Kökver

GİRİŞ

Türkler, çağlar boyunca yaşadıkları kültür çevrelerinde daima sanatsal faaliyetlere önem vermişlerdir. Sanatta kendilerine özgü üsluplarını ve birikimlerini oluşturmuşlardır. İslam sanatında denge, huzur ve barış ifade eden bir düzen bulunmaktadır¹. İslamiyet'i kabul eden Türkler eski kültürel birikimlerine ve yeni dinlerinin gereksinimlerine uygun biçimde özgün eserler oluşturmuşlardır². İslam sanatında figürün, ibadethanelerin tezyinatında kullanılması uygun görülmemiştir. Dini mimaride varlıkların doğrudan kullanımı (figür) yerine üsluplaştırılarak kullanılması tercih edilmiştir. İslam sanatında mescit, cami, türbe vd. önemli mimari yapıların işlevsel boyutuna anlam kazandıran unsurların en önemlisi tezyinat olmuştur.

Ahşap üzeri tezyinatın temeli çizgilerle resmin (savaş ve sürek avı konularının) işlendiği Geç Taştık Devrine, Orta Asya Türkistan geleneğinin bezemeli (tezyinli) ahşap çadır direklerine kadar uzanır³. İlk örneğine Gazneliler döneminde ulaşabildiğimiz ağaç direkli kalem işi bezemeli camiler Anadolu'ya Selçuklular (M.1075-77/1308) tarafından taşınmış, Osmanlı Devletinin erken, klasik ve geç dönemlerinde de inşa edilmiştir.

Merzifon'da bulunan ahşap tavanlı camilerin kalem işi tezyinatları 16. 17.ve 18.yüzyılların üslup özelliklerini yansıtan önemli eserlerdir. Ahşap malzeme üzerine yapılan kalem işleri doğru onarımlar yapıldığı takdirde yüzyıllarca dayanabilen eserlerdir. Bakımsızlık ve yanlış onarımlar neticesinde ise kaybolabilme özelliği taşırlar.

Bu çalışmanın amacı ahşap eserlerde yer alan yapım tekniklerinin, desen ve örgelerin özelliklerini gelecek nesillere aktarabilmektir. Merzifon'da bulunan ahşap tavanlı camilerdeki desen ve örgelerin çizim ve fotoğraflarının ileride yapılacak çalışmalara görsel bir kaynak olması hedeflenmiştir.

¹ Titus Burckhardt, *Akılın Aynası*, çev: V. Ersoy, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1994), 243.

² Doğan Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1982), 31.

³ Emel Esin, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, (Türk Kültürü El-Kitabı, II.Cild I/b'den Ayrı Basım); İstanbul:1978, 19.

Konunun Önemi, Çalışma Sınırları ve Kapsamı

Türk tezyinat sanatında kalem işleri genellikle kubbede, mahfil tavanlarının alt yüzeylerinde ve duvarlarda kullanılmıştır. Camiler, türbeler, şadırvanlar, köşkler, saraylar ve evlerin tavan ve duvarları kalemkârlar tarafından itinalı bir şekilde tezyin edilmiştir. (H.830/M.1426) Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Camii'nin Meltem Daştan Özkan'ın ve Murat Çerkez'in çalışmalarında kalem işi tezyinatlı olduğu belirtilmektedir. Bu çalışma için yapılan araştırma ve incelemelerde, ahşap tavanda yer alan tezyinatların yanlış onarımlar neticesinde tahrip oldukları görülmüştür. Fotoğraflarla ve çizimlerle ilk yapıldığı dönemdeki tezyinatları belgelenmemiş olan bu eserin yazılanlar haricinde örge ve desenlerinin görülebileceği görsel bir kaynağa ulaşılammıştır. Zaman içerisinde nem etkisi ile ya da yanlış onarımlarda kaybolan korunamayan ata eserlerimizi hiç değilse belgelerde yaşatabilmek adına bu araştırma ve incelemenin gerekli olduğu düşünüldü.

Sıva üzeri kalem işi tezyinatların yer aldığı camiler bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmanın konusu Merzifon'da yer alan ahşap tavanları, kalem işi ile tezyinatlı camilerle sınırlıdır.

Konuyla İlgili Yayınlar ve Araştırmalar

B. Darkot'un "*Merzifon*"⁴, S. Bayram'ın "*Tarihin Derinliklerinde Merzifon*"⁵, M. Öz'ün "*Merzifon*"⁶, A. Dünder'ın "*Eskiçağda Merzifon, Gümüşhacıköy, Hamamözü*"⁷, E. Şener Boy'un "*Merzifon Evleri*"⁸ Merzifon İlçesi'nin coğrafi ve tarihi bilgileri için faydalanılan kaynaklardır.

Türk sanatı hakkında doğru bilgilere ulaşabilmek için erken devirlerde Orta Asya'da başlayan Türk kültür ve sanatı hakkında genel bilgilerin ele alındığı E. Esin'in "*Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar*"⁹, "*İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür*

⁴ Besim Darkot, "Merzifon" *İslam Ansiklopedisi*, c.7 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1993), 785-787.

⁵ Sadi Bayram, "Tarihin Derinliklerinde Merzifon", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu*, (Ankara: 2000), 493-494.

⁶ Mehmet Öz, "Merzifon", *İslam Ansiklopedisi*, c.29, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 243-245.

⁷ Abdullah Dünder, *Eskiçağda Merzifon, Gümüşhacıköy, Hamamözü*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002).

⁸ Emel Şener Boy, "Merzifon Evleri", (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014), 11.

⁹ Emel Esin, *Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar*, (Ankara:1985).

tarihi ve İslam'a Giriş"¹⁰, Y. Çoruhlu'nun, "Türk Sanatının Abcsi"¹¹, "Erken Devir Türk Sanatı"¹², N. Diyarbakirli'nin "Hun Sanatı"¹³, B. Ögel'in "İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre"¹⁴, S. Gül'ün "Türklerin Kültür Tarihi"¹⁵, C. E. Arseven'in "Türk Sanatı Tarihi Menşinden Bugüne Kadar Mimari. Heykel. Resim. Süsleme ve Tezyini Sanatlar"¹⁶, "Türk Sanatı"¹⁷, O. Aslanapa'nın "Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar"¹⁸, "Türk Sanatı El Kitabı"¹⁹ C. Nemlioğlu'nun "8.ve 9. Yüzyıl Uygur Resim Sanatının Anadolu ve Osmanlı Sanatındaki Yansımaları"²⁰, A. Demirbulak'ın "Erken Devir Türk Sanatı'nın Kaynakları"²¹, konulu çalışmalarından yararlanıldı.

Y. Demiriz'in "Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)", A. Akar ve C. Keskiner'in "Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif"²², C. Keskiner'in *Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler Hatai*, Ç. Derman ve İ. Birol'un "Türk Tezyini Sanatlarında Motifler", S. Mülayim'in "Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Desenler Selçuk Çağı" S. Ögel'in "Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı" isimli eserleri Türk tezyinat sanatında kullanılan örge ve desenlerin özellikleri hakkında detaylı bilgilere ulaştığımız kaynaklardır. E. Broug'un geometrik desenlerin çizilme yöntemlerinin aşamalı olarak çizimlerle anlatıldığı "İslam Sanatında Geometrik Desenler" isimli eserinden faydalanıldı.

C. Nemlioğlu'nun "Göçeli (Gökçeli) Cami"²³, "Türk Kültüründe Nakışlı Ahşap Tavan Geleneği"²⁴, "Orta Asya Bindirmeli Ahşap Tavan Geleneğinin 13. Ve 17.

¹⁰ Emel Esin, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, (Türk Kültürü El-Kitabı, II.Cild I/b'den Ayır Basım); İstanbul:1978.

¹¹ Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatının Abcsi*, (İstanbul: Simavi, 1993).

¹² Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007).

¹³ Nejat Diyarbakirli, *Hun Sanatı* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972).

¹⁴ Bahaeddin ÖGEL, *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988).

¹⁵ Sema Gül, *Türklerin Kültür Tarihi*, (İstanbul: Nokta Kitap, 2007).

¹⁶ Celal Esat Arseven'in *Türk Sanatı Tarihi Menşinden Bugüne Kadar Mimari. Heykel. Resim. Süsleme ve Tezyini Sanatlar*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960).

¹⁷ Celal Esat Arseven, *Türk Sanatı*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1984).

¹⁸ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*,(İstanbul: Milli Eğitim Basımevi), 1972.

¹⁹ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı El Kitabı*, (İstanbul: İnkılap, 1993).

²⁰ Candan NEMLİOĞLU, 8.ve 9. Yüzyıl Uygur Resim Sanatının Anadolu ve Osmanlı Sanatındaki Yansımaları, *1. Uluslararası Avrasya Türk Sanatları Kongresi*, (2012), 103.

²¹ Ayşegül Demirbulak, "Erken Devir Türk Sanatı'nın Kaynakları", *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi* sy.3, İstanbul:2012, 4.

²² Azade Akar -Cahide Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*,(İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları , 1978).

Yüzyıllar Arasında Anadolu'daki Yansımaları"²⁵, "Mimar Sinan'ın Eserlerindeki Kalem İşi Tezyinatın Türk Sanatındaki Yeri"²⁶, "Süleymaniye Camii ve Kanuni Sultan Süleyman Hanın Türbesindeki Kalem İşlerinin Türk-İslam Sanatındaki Yeri"²⁷, "Tokat'ta Ahşap Kalem İşi Bezemeli İki Ünlü Caminin Türk-İslam Bezeme Sanatındaki Yeri ve Önemi"²⁸, Z. Uysal'ın "Afyon Ulu Camii'nin Ahşap Üzerine Boyalı Nakışları"²⁹, konulu kongre ve Sempozyum Bildirileri, A. F. Baysal'ın "Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri"³⁰, M. S. İrteş'in, "Kalem İşlerinin Bugünü ve Yarını"³¹, E. Atak'ın, "Tokat Mahmut Paşa Camii Kalem İşi Bezemeleri"³², isimli çalışmaları Merzifon İlçesi'nin ahşap tavanlı camilerinde bulunan kalem işi tezyinatların incelenmesini yönlendiren ve temellendiren kaynaklardır.

A.F. Baysal'ın "Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşi Örnekleri ve Analizleri"³³, O. Hatipoğlu'nun "XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı", isimli doktora tezleri, K. Üçer'in "Klasik, Barok, Rokoko, Ampir Kalem İşi Üslupları"³⁴, M. Daştan Özkan'ın "Amasya İli Yapılarındaki Kalem İşi Süslemeleri", konulu Yüksek Lisans Tezleri kalem işleri ile ilgili yararlanılan lisansüstü çalışmalardır.

²³ Candan Nemlioğlu, "Göçeli (Gökçeli) Camii" *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*.

²⁴ Candan Nemlioğlu, "Türk Kültüründe Nakışlı Ahşap Tavan Geleneği", Yayınlanmamış Ders Notları.

²⁵ Candan Nemlioğlu, "Orta Asya Bindirmeli Ahşap Tavan Geleneğinin 13. Ve 17. Yüzyıllar Arasında Anadolu'daki Yansımaları", *Dünya Mimarlık Ve Sanatında Türkler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul: 2013), 1-10.

²⁶ Candan Nemlioğlu, Mimar Sinan'ın Eserlerindeki Kalem İşi Tezyinatın Türk Sanatındaki Yeri, Yayınlanmamış Makale.

²⁷ Candan Nemlioğlu, "Süleymaniye Camii ve Kanuni Sultan Süleyman Hanın Türbesindeki Kalem İşlerinin Türk-İslam Sanatındaki Yeri", *Süleymaniye Sempozyumu*, (İstanbul: 2007), 502-515.

²⁸ Candan Nemlioğlu, "Tokat'ta Ahşap Kalem İşleri Bezemeli İki Ünlü Caminin Türk-İslam Bezeme Sanatındaki Yeri ve Önemi". *Tokat Sempozyumu Bildirileri*, c.II, (Tokat: 2012) 239-248.

²⁹ Zekiye Uysal, "Afyon Ulu Camii'nin Ahşap Üzerine Boyalı Nakışları", *3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (Afyonkarahisar: 1993), 236-248.

³⁰ Ali Fuat Baysal *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, (Konya: Palet, 2017).

³¹ " M. Semih İrteş'in, "Kalem İşlerinin Bugünü ve Yarını", Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını (Tebliğler), (Ankara: Hacettepe Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi, 1985).

³² Erkan Atak, *Tokat Mahmut Paşa Camii Kalem İşi Bezemeleri*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/6 spring 2015, p. 197-226 Ankara-Turkey

³³ Ali Fuat Baysal, "Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşi Örnekleri ve Analizleri" (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları ABD, 2013).

³⁴ Kaya Üçer, "Klasik, Barok, Rokoko, Ampir Kalem İşi Üslupları", (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 1988).

“Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I”³⁵, M. Çerkez’in “Merzifon’da Türk Devri Mimari Eserleri”³⁶ konulu doktora tezi Merzifon’da bulunan Ahşap tavanlı olan ve kalem işleri ile tezyin edilmiş camilerin tespitinde öncülük eden kaynaklardır.

Çalışma Yöntemi

Çalışmaya konu ile ilgili kaynakların taranması, derlenip toplanması ile başladı. Elde edilen veriler doğrultusunda Merzifon İlçe Kaymakamlığı ve Müftülüğü ile temasa geçilerek gerekli izinler alındı. Ahşap tavanında kalem işi tezyinatın bulunduğu bilgilere ulaşılan beş camide alan çalışması yapıldı. Bu esnada ölçü alımı ve fotoğraf çekimi yapıldı. İncelenen yapılarda tespit edilen örge ve desenlerin çizimi tamamlandıktan sonra yazım aşamasına geçildi. Çizimlerin tamamı illustrator programı kullanılarak bilgisayarda hazırlandı.

Çalışmanın birinci bölümünde; Amasya’nın Merzifon İlçesinin konumu ve tarihi hakkında kısaca bilgi verildi. Türk sanatında tezyinatın kökeni ve önemi temellendirildi. Çalışma konusunun kapsamını oluşturan kalem işi tezyinatın, tarihsel gelişimi, kullanılan teknik, malzeme, örge ve desenlerinin özellikleri değerlendirildi. İkinci bölüm çalışmanın katalogunu oluşturan kısımdır. İncelenen beş caminin (Âbide Hâtun Camii, Eyüp Çelebi Camii, Hacı Hasan Camii, Aşçı Hüseyin Ağa Camii, Hanife Hatun Camii) bilgileri, çizimleri ve tezyini özellikleri bu bölümde verildi. Camiler inşa edildikleri tarihe göre sıralandı. Beşinci bölümü oluşturan Değerlendirme bölümünde camilerin tezyinatlarında yer alan üslup özellikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirildi.

³⁵ Sabih Erken, *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1972).

³⁶ Murat Çerkez, “Merzifon’da Türk Devri Mimari Eserleri”, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları, Doktora Tezi, 2005).

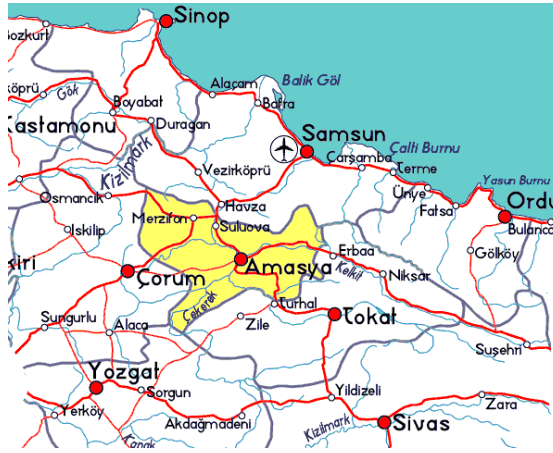
BİRİNCİ BÖLÜM

MERZİFON İLÇESİ'NİN COĞRAFI KONUMU, TARİHÇESİ VE TÜRK SANATINDA TEZYİNAT

1.1. MERZİFON İLÇESİ'NİN COĞRAFI KONUMU VE TARİHÇESİ

1.1. 1. Merzifon İlçesi'nin Coğrafi Konumu

Amasya'nın merkez ilçesinden sonra en büyük ilçesi olan Merzifon³⁷ Orta Karadeniz bölümünde yer almaktadır (*Harita 1.1*). İlçe İç Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan yol üzerinde bulunması, doğal kaynakları ve yaşam koşulları bakımından önemli bir yerleşim yeridir. Güneyinde Amasya ile Mecitözü, güneybatısında Çorum, batısında Gümüşhacıköy, doğusunda Suluova, kuzeyinde Vezirköprü, kuzeydoğusunda Havza bulunmaktadır. Kuzeyinde Taşan Dağı, doğusunda Akdağ, güneyinde Çakır Dağı ile etrafı çevrili olan Merzifon bir dağ içi ovasıdır³⁸.

Harita 1.1: Merzifon Haritası³⁹

³⁷ Mehmet Öz, "Merzifon", *İslam Ansiklopedisi*, c.29, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 243.

³⁸ Abdullah Dündar, *Eskiçağda Merzifon, Gümüşhacıköy, Hamamözü, İst. Ü. Sos. Bil. Ens. Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul:2002), 11.*

³⁹ Türkiye Rehberi, erişim 14 Şubat 2020 <https://www.turkiye-rehberi.net/amasya-haritasi>.

1.1.2. Merzifon İlçesi'nin Tarihi

Arkeolojik araştırmalara göre Merzifon'un bulunduğu bölgede yerleşim izleri M.Ö.5500 yılına (Kalkolitik Çağa) kadar uzanmaktadır⁴⁰. Bölgede Hititler dönemine ait materyallerin bulunduğu belirtilmektedir⁴¹. Merzifon, Danişmend Emiri İltekin Gazi tarafından 1071'de fethedilerek Türk topraklarına katılmıştır. 1175'te Sultan II. Kılıçarslan'ın Danişmentlilere son vermesiyle Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra sırasıyla İlhanlı (1256-1335), Eretna (1335-1381) ve Kadı Burhaneddin (1381-1398) Devletleri tarafından himaye altına alınmıştır. Sultan Yıldırım Bayezid Han döneminde (1389-1402) Kadı Burhaneddin Devleti ve Osmanlı Devleti arasında meydana gelen mücadelede Osmanlı Devleti'nin egemenliğine (1393) girmiştir⁴². Osmanlı Egemenliğine girmesiyle gelişmeye başlamıştır. Sultan II. “Murat Han'ın annesi Devlet Hatun'un (?-1413) yaptırdığı zaviye ile Merzifon'da imar hareketlenmiştir⁴³. Sultan II. Murat Han tarafından medrese (1414-1417) ve cami (H.830/M.1426), Sadrazam Kara Mustafa Paşa tarafından külliye inşa ettirilmiştir. (Fotoğraf 1.2.1) Osmanlılar Döneminde Merzifon'a önem verilmiş çeşitli mimari eserler (medrese, camii, bedesten, han, hamam, mescit, zaviye, çeşme) inşa edilmiştir. İnşa edilen mimari eserler ve Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın vakıfları içinde yer alan su yolları bölge halkının sosyal, ekonomik ve dini ihtiyaçlarının karşılanmasında ve Merzifon'un gelişiminde büyük bir öneme sahip olmuştur⁴⁴.

Osmanlı Dönemi'nde Sivas eyaletinin Amasya sancağına bağlı olan Merzifon, Birinci Dünya Savaşı esnasında İngilizler tarafından işgal edilmişse de milli mücadele sonrasında 27 Eylül 1919'da İngilizler geri çekilmek zorunda kalmıştır⁴⁵.

4 Eylül 1919 da toplanan Sivas Kongresinden sonra Sivas'ta çıkmaya başlayan (İdare-i Milliye) gazetesinin 28.9.1919 tarih ve 4 sayılı nüshasında Merzifon'un kurtuluşu ile haber şu şekilde verilmiştir:

⁴⁰ Emel Şener Boy, “Merzifon Evleri”, (Yüksek Lisans Tezi, ERÜ, Kayseri: 2014), 11.

⁴¹Sadi Bayram, “Tarihin Derinliklerinde Merzifon”, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu*, 08-11 Haziran, (Ankara: 2000), s.493-494.

⁴²Sabit Genç, Merzifon Kazasının İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1839-1914), (Doktora Tezi, Bolu: 2019), 13.

⁴³ Sadi Bayram, *a.g.e.*, 493.

⁴⁴ Mehmet Öz, “Merzifon”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.29, Ankara:2004, 244.

⁴⁵ Besim Darkot, “Merzifon” *İslam Ansiklopedisi*, c.7 İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993. 785-787.

“İngilizler Merzifon’daki işgal kuvvetlerini tek mil ağırlıklarıyla birlikte Samsun’a alarak orasını tahliye etmişlerdir.”⁴⁶

Cumhuriyet Döneminde de (1923-.....) Amasya’ya bağlı bir ilçe olarak kalmıştır. Tarihin derinliklerinden izler taşıyan Merzifon’da Osmanlı Hanedanları ve hayırsever önemli şahsiyetler tarafından da mimari eserler inşa edildiği bilinmektedir. Bu nedenle Sanat Tarihi açısından araştırılmalar yapılması gereken önemli bir merkez olarak görülmektedir.

Fotoğraf 1.1: Merzifon İlçe Merkezi ⁴⁷

⁴⁶ Aziz Taşan, *Dün'den Bugün'e Merzifon*, (İstanbul: Merzifonlular Derneği), 1979. 41.

⁴⁷ “Merzifon”, erişim 14.02.2020. <https://www.etstur.com/Merzifon-Tarihi-Tashan-Otel>

1.2.TÜRK SANATINDA TEZYİNAT VE TARİHİ GELİŞİMİ

Yaşanılan bölgenin çevre ve hayat şartları toplumun kültürünü doğrudan etkilemektedir⁴⁸. Kültürün ana konularından olan sanat, toplumların gelişmişlik düzeylerini de belirler. Türk sanatı sadece bir coğrafi bölgede gelişmemiştir. Büyük bir coğrafi alana yayılan Türklerin farklı iklim ve bölgesel özelliklerden etkilenmesi, sanatlarının da zenginleşmesine neden olmuştur. Türk sanatının çeşitli dallarda (çini sanatı, cilt sanatı, hat sanatı, tezhip sanatı, ebru sanatı, tasvir sanatı, cam sanatı, maden sanatı, ahşap sanatı) geliştiği görülür⁴⁹.

Arkeolog Hubert Schmid'in 1904 ve Raphael Pumpelly'in 1908 yıllarında yaptıkları araştırmalar neticesinde Orta ve İç Asya'da Türk medeniyetinin izleri görülür. Türk mimarisinin ve sanatının ne zaman başladığını nasıl bir gelişme gösterdiğini etkilediği ve etkilendiği kültürleri belirleyebilmek ve Türk sanatının gelişimini doğru anlayabilmek için Eski Taş (Paleolitik) Devrine (2,5 milyon yıl-M.Ö. 12000) ait kaya resimlerinden (Pedroglifler) itibaren inceleme yapılmalıdır. Orta Asya'da Eski Taş Devrine ait yerleşmelerde hayvan resimleri, av sahneleri bulunmuştur. Yukarı Lena'da Şişkin Kayası üzerinde at resimleri vardır. Geç Mezeolitik Çağ'a (M.Ö. 12000-9000) ait Sakta (shakta) mağarasında boyayla yapılmış olan duvar resimleri yer alır⁵⁰.

Başlıca Türk Kültür Merkezleri Anav Kültürü (M.Ö. 4000-1000), Afanesiyevo Kültürü (M.Ö. 3000-1700), Kelteminar Kültürü (M.Ö. 3000), Andranovo Kültürü (M.Ö. 200-700), Karasuk Kültürü (M.Ö. 1500-800), Tagar Kültürü (M.Ö. 700-100), Taştık Kültürü (M.Ö. 300-M.S. 400) olarak bilinmektedir⁵¹. M.Ö. 9-8. yüzyıllar Avrasya'da atlı çoban yarı-göçebeleri kültürünün başladığı devir olarak kabul edilir⁵². Kazakistan'da, Kemal Akişev başkanlığındaki arkeolog timi tarafından yapılan incelemelerde M.Ö. 5.yüzyıla ait olduğu düşünülen Esik Kurganında keşfedilen buluntular (altın elbiseli adam zırhı, tahta eyerler, gümüş çanaklar, İskit yazıtları vd.)

⁴⁸ Ayşegül Demirbulak, "Erken Devir Türk Sanatı'nın Kaynakları", *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi* sy.3, (İstanbul:2012), 4.

⁴⁹ Sema Gül, *Türkler'in Kültür Tarihi*, (İstanbul: Nokta Kitap, 2007), 44-45.

⁵⁰ Alpaslan Ceylan ve Oktay Özgül, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültürünün Erken Dönem Şifreleri Kaya Resimleri" *16. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, 2018), 625-628.

⁵¹ "Türk Kültür Çevreleri", erişim 16.03.2020, <https://tr.wikipedia.org/wiki>.

⁵² Emel Esin, *a.g.e.*, (1978): 3.

Türk kültürünün tarih içerisinde derin köklerinin olduğunun delilleridir⁵³. Bu bilgiler doğrultusunda Türk sanatında önemli bir konuma sahip olan resim ve tezeyinat sanatının köklerinin Eski Taş Devrine kadar uzandığı söylenebilir.

Türk bezeme sanatı, temelleri Altay ve Pamir bölgelerine uzanan sadeliği ve ahengi ile kendisini belli eden özgün bir sanattır⁵⁴.

Orta Asya'da müşterek bir kültür ve sanata sahip olan Türk kavimleri, batıda Güney Rusya steplerini Doğuda da Çin'in kuzeyini kendi kültürleriyle etkilemişlerdir⁵⁵. Dönem, mimar, usta, nakkaş farklılıklarına rağmen Türk yapıtlarında üslup birliği görülür⁵⁶. Bu bütünlük eserlerin tekdüzeliği gibi bir anlam ifade etmez. Her eser özgün özellikleriyle birlikte döneminin üslup özelliklerini ve Türk Sanatına ait bir eser olduğunu yansıtır.

Hunlardan önceki Ön-Türk⁵⁷ devri ve Asya'daki en erken devirler (M.Ö. 7000-M.Ö. 5000), Türk Sanat Tarihi ve Türk arkeolojisinin temelini teşkil eder⁵⁸. Erken devir Türk Sanat Tarihi'nin temel unsurları Kalkolitik devirden (M.Ö. 5000-3000) sonra oluşmaya başlar. En eski kaya resimleri, Özbekistan'ın güneyinde Zaraut-Kamar Mağarasında bulunmuştur⁵⁹. Karasuk (M.Ö. 1200-700) kültürünün yayıldığı bölgelerde bulunan kaya resimlerinde, Kem Vadisi'nin batısı, Sibiryaya, Cungarya, Kögmen vb. bölgelerde görülen Tagar (M.Ö. 600 civarı) ve Taştık (M.Ö. 300-M.S. 400. yüzyıl) kaya resimlerinde Türklere ait buluntular vardır. Kurganlar, dikilitaşlar, çadırlar, kaya resimleri, madeni (altın, gümüş, demir ve bronz) eserler, dokumalar ve Türk hayvan üslubunun kökleri bu dönemlerden gelerek hunlara kadar ulaşır⁶⁰. Hun dönemi eserlerinde üsluplaşmış ve gerçekçi figürlerle birlikte geometrik şekiller ve bitkisel

⁵³ "Esik Kurganı", erişim 16 Mart 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/Esik_kurgan

⁵⁴ Celal Esad Arseven, *a.g.e.*, (İstanbul: 1984),6-9.

⁵⁵ Bahaeddin Ögel, *a.g.e.*, (Ankara: 1988), 56.

⁵⁶ Burckhardt, *a.g.e.*, 264.

⁵⁷ Bknz. "Ön Türkler", erişim 16 Mart 2020 [https://tr.wikipedia.org/wiki/Anav_k](https://tr.wikipedia.org/wiki/Anav_k%C3%BClt%C3%BCr%C3%BC)

"Fransız Türkolog J. Paul Roux'a, antik Çin yazılarında sözü edilen "Tue'kue" kelimesinin Türk anlamına geldiğini kabul etmiş ve "Türk" olgusunu milattan önceki yüzyıllara kadar geri götürmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Çoğu batılı bilim adamı ise, Göktürk Kağanlığı'nın M.S 6. Yüzyılın yarısında ortaya çıkışından önceki dönem için "Türk" sözcüğünü kullanmaz ve bundan daha eski olan ve Türklerle akraba olan halklara Ön Türk (Proto Türk) adını verir. Anav Türk kültür bölgesinde kültürün başlangıcı, kazılarda bulunan nesnelere uygulanan karbon-14 elementinin radyoaktif yarılanma ömrü testlerine bakılarak en eski M.Ö. 7000 ile M.Ö. 5000 yılları arasına tarihlenir."

⁵⁸ Çoruhlu, *a.g.e.*, (İstanbul: 1993), 12., Diyarbakirli, *a.g.e.*, 96.

⁵⁹ Oktay Hatipoğlu, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezeyinatı", (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ABD, Erzurum: 2017),

⁶⁰ Çoruhlu, *a.g.e.*, 16.

örgelerin kullanıldığı görülmektedir. Hun sanatında görülen figürler, sonraki dönemlerde diğer Türk toplumlarında (Göktürkler, Uygur Türkleri, Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular, 1.Anadolu Beylikleri, Anadolu Selçukluları, 2. Anadolu Beylikleri, Osmanlı) da görülmektedir⁶¹.

Türk Sanat Tarihi'nin gelişiminde çeşitli Türk boylarının katkısı vardır. Orta Asya'dan başlayarak farklı coğrafi bölgelere yayılan ve Türk sanatına katkıda bulunan her Türk boyunun Sanatı siyasi gücünü de yansıtmaktadır⁶². Hunların sanattaki üslup özellikleri (hayvan üslubu, Gök-Yer-Su, atalar unsurları) M.S. 552-744 yıllarında Göktürkler döneminde de devam etmiştir⁶³. Göktürlere ait duvar resimleri ile ilgili bilgiye arkeolog V. A. Şişkin'in 1937 yılındaki incelemelerinden, soy bilimci Aleksandr Belenitsky'in 1968 yılında yayınladığı resimlerden VI.-VIII. yy. Varahşa Sarayı ile ilgili bilgilere ulaşılır⁶⁴. VI.-VII. yy. Afrasiyap Sarayı, VII.-VIII. yy. Pencikent Mabedi, duvar resimleri bulunan eserlerdir. Göktürklerden kalan eserler yazıtlar, heykeller ve sunaklardır⁶⁵.

Uygurlar dönemindeki sanat ve mimarlık üsluplarının İslamiyet'ten sonraki Türk sanatına büyük etkileri olmuştur⁶⁶. Uygur medeniyeti Asya milletleri, Hıtaylar (Kıtaylar), Moğollar ve Müslüman Türklerin medeniyetlerinde devam etmiştir⁶⁷.

İslamiyet'i ilk kabul eden Türk devleti Karluklara mensup olan Karahanlılardır⁶⁸. İlk Türk İslam özellikli eserler, Karahanlılar (992-1211) döneminde ortaya çıkmıştır⁶⁹. İslamiyet'ten önceki Türk sanat ve kültür unsurları Karahanlılarla İslamiyet sonrası Türk sanatına taşınmıştır⁷⁰. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle Türk kültür ve yaşam hayatında önceki dönemlere göre daha büyük değişikliklerin meydana

⁶¹ Diyarbekirli, a.g.e., 112-113.

⁶² Çoruhlu, a.g.e., 11.

⁶³ Çoruhlu, a.g.e., 34.

⁶⁴ Gözde Sazak, "Varahşa Sarayı Duvar Resimleri" *Tarih Dergisi*, sy.57 (İstanbul:2013):1-23 erişim 28 Şubat 2020, <https://dergipark.org.tr>.

⁶⁵ Baysal, a.g.e., 61.

⁶⁶ Çoruhlu, a.g.e., 42-43.

⁶⁷ Esin, a.g.e., (1985): 12.

⁶⁸ M. Şaban Toz, *Türk İslam Sanatı Tarihi*, (Çorum: Nural Matbası, 1970), 29.

⁶⁹ Sema Gül, *Türklerin Kültür Tarihi*, (İstanbul: Nokta Kitap, 2007), 47.

⁷⁰ Çoruhlu, a.g.e., 61.

geldiği görülmektedir⁷¹. Türk mimarisinde camiler, türbeler ve kervansaraylar ilk kez Karahanlılar döneminde yapılmıştır⁷².

Karahanlılar (Hakani Türkleri), Doğu Türkistan'da, oymalı ve sırlı sırça duvar kaplama tekniğini İslam mimarisinde kullanmışlardır. Arap Ata Türbesi (978), Karahanlılardan miras kalan en eski eserdir⁷³.

Karahanlılarla başlayan Türk cami mimarisinin gelişimini Gazneliler devam ettirmiştir. İslamiyet'ten sonraki Asya Türk sanatının ikinci önemli dönemini Gazneli Sanatı (963-1186) oluşturmaktadır. Gazneli mimarisi kendisinden hiçbir iz kalmayan Arüsü'l-Felek Camii ile başlar. Ağaç direkli, ahşap düz çatılı bu caminin kalem işi tezyinata sahip olduğu bilinmektedir. Arüsü'l-Felek Camii Anadolu Selçuklu cami mimarisinde görülen ağaç direkli camilerin öncüsü kabul edilmektedir. Gazneliler döneminin önemli eserlerinden olan Leşker-i Bazar Sarayı'nın taht salonu duvarları resimlerle tezyin edilmiştir⁷⁴. Gazneliler döneminde Türk saray mimarisinin önemli örnekleri ve kule biçimindeki minareler görülür⁷⁵.

Büyük Selçuklular (1038-1194) döneminde tezyinata, yazı, bitkisel ve geometrik unsurlar yaygın olarak görülmektedir⁷⁶. Anadolu Selçukluları (1075-1308) mimaride ve tezyinata yapı olarak oldukça dayanıklı olan taş, ahşap ve çini malzeme kullanmışlardır. Ahşap direkli ve ahşap tavanlı eserlerin kalem işi ile tezyin edildiği görülür⁷⁷. Tezyinat ne kadar zengin olursa olsun mimari bütünü sadeliğini kaybettirmez⁷⁸.

Anadolu'da ilk örnekleri Anadolu Selçuklular döneminde görülen⁷⁹ ahşap direkli camiler, ikinci beylikler döneminde mescit biçiminde çok sayıda yapılmıştır. İkinci Beylikler döneminin Selçukludan devralınmış olan sanatta, yeni denemelerin yapıldığı bir dönem olduğu görülmektedir. Beylikler dönemi sanatında bütünlük vardır. Bu

⁷¹ Esin, *a.g.e.*, 12.

⁷² Gül, *a.g.e.*, 68.

⁷³ Aslanapa, *a.g.e.*, 31.

⁷⁴ Yılmaz Can ve Recep Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, (İstanbul: Kayhan, 2015), 139-144.

⁷⁵ Gül, *a.g.e.*, 47.

⁷⁶ Can ve Gün, *a.g.e.*, 145-148.

⁷⁷ Baysal, *a.g.e.*, 71.

⁷⁸ Titus Burckhardt, *a.g.e.*, (İstanbul: 1994), 253.

⁷⁹ Zekiye Uysal, Afyon Ulu Camii'nin Ahşap Üzerine Boyalı Nakışları, *3.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (Afyon Belediyesi Yayınları, 1993).

dönem sanatının Beyliklere göre değil, tipolojik gruplara, üsluplara ve malzemeye göre incelenmesi uygun görülmektedir⁸⁰. Beylikler döneminde mimari alanda yapılan çalışmalar (merkezi mekan, son cemaat yeri), Osmanlı mimarisinin temelini oluşturmaktadır⁸¹.

1.2.1.Kalem İşi Tezyinat

1.2.1.1. Kalem İşi Tezyinatın Tanımı

Kalem İşi (Osm. Türk.): Osmanlı Döneminde fırçaya kalem⁸² denilmiş bu nedenle uygulanan kalem işleri boyalı nakışlar kalem işi⁸³ olarak isimlendirilmiştir. Kalem işi, sivil ve dini mimariyi oluşturan (cami, mescid, türbe, saray, köşk vd.) yapılarda tavan, kubbe, pandandif, kemer, destek ve destek araları, iç duvarlar, pencere kenarları gibi öğelerin yüzeylerini tezyin etmekte kullanılan yaygın bir tezyinat tekniğidir. Dış kısımda ise avlu kubbelerinde ve giriş revaklarının saçaklarında kalem işi tezyinatlar görülmektedir⁸⁴.

En fazla örneğine sıva üzerinde rastlanan kalem işi sanatı ahşap, taş, deri ve tuval özelliği bulunduran bez gibi malzemeler üzerine renkli boyalar ya da altın (varak) kullanılarak, yapılmaktadır.

Kalemkâr (Osm. Türk.): Yapıların iç kısımlarına fırça tezyinatları yapan kişiye kalemkâr denilmektedir. Kalem işi tezyinat zarif bir işçiliktir. Bu nedenle yapımında en yetenekli kalemkârlar seçilmeye özen gösterilmiştir⁸⁵.

1.2.1.2. Ahşap Üzerine Kalem İşi Tezyinat'ın Tarihçesi

Ahşap malzemenin üzerine resim yapma sanatının kökleri Taştık Devrine (M.Ö.. 300-M.S.. 400) kadar uzanmaktadır. Çin'de varlığını sürdüren ve Tang sülalesi

⁸⁰ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı, XIV.-XV. Yüzyıl*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1-2.

⁸¹ Çoruhlu, *a.g.e.*, 96.

⁸² C. Esad Arseven, "Kalem", *Sanat Ansiklopedisi*, c.2, (İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1947), 910-912.

⁸³ Ayla Ödekan, "Kalemkârî" *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, c.2 (İstanbul: YemYayınevi, 1997) 933.; Arseven, *Kalemkârî*, *Sanat Ansiklopedisi*, c.2, (İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1947), 916.

⁸⁴ Nemlioğlu, "Süleymaniye Câmi ve Kanuni Sultan Süleyman Han'ın Türbesindeki Kalem İşlerinin Türk-İslam Bezeme Sanatındaki Yeri", *Süleymaniye Sempozyumu*, (İstanbul: Kocav Yayınları. 2007), 504.

⁸⁵ Nemlioğlu, *a.g.m.*, 2007: 504.

döneminden kalmış olan, Budist Mabetlerinin (Nanchan ve Fopuang) ahşap olduğu belirtilmektedir⁸⁶.

Anadolu, ahşap işçiliğinin kökü Orta Asya ve Türkistan geleneğinin tezyin edilmiş ahşap çadır direklerine bağlanmaktadır⁸⁷. Türk Kağanının tepesi kubbeli veya künbedli, silindirik gövdeli, altınla tezyin edilmiş, kapısı doğuda olan⁸⁸ çadırındaki (kerekü/otağı) tezyinatlar ahşap bölümlerin üzerine yapılmıştır. Ahşap malzeme ile yapılan boyalı ve altın (varak) işlemeli bu otağlar, sonraki dönemlerde farklı teknik ve desenlerdeki uygulamalarla yapılan boyalı ahşap tavanların öncüsü olmuştur.

Esin Ordu-balık-iç kalede Çin tarzında, boyalı ahşap kısımları olan, çatılı bir köşk, olduğunu bu köşkün duvarlarının kırmızı terracotta (pişmiş toprak) ile süslü olduğunu belirtmektedir⁸⁹.

Uygurlar'ın etrafı surlarla çevrili başkenti Karabalasagun'da savunma amaçlı kullanılan kapıların çevresinde boyalı tahta parçaları bulunmuştur⁹⁰. Uygurlar döneminde ahşap bölümleri kırmızı, sarı, yeşil, turkuaz renklerle ve altınla tezyin edilmiş olan çatılarının orta kısmında anka kuşu bulunan yapıların mevcut olduğu bilinmektedir. Boyamaların, macunlu ahşap üzerine yağlı, kurşun oksitli, boyalarla ya da lake, balmumu ve alçı taşından elde edilen macun üzerine sürülmesiyle yapıldığı belirtilir⁹¹.

Kerpiç ve alçı gibi malzemelerle yapılan yapılara göre taş ve ahşap malzeme ile yapılan yapıların daha uzun ömürlü olduğu görülür⁹². Türk-İslam Sanatı'nda ahşap üzerine kalem işi tezyinatın cami mimarisindeki ilk örnekleri Gazneli ve Büyük Selçuklu Dönemlerinde görülür.

Anadolu'da Ahşap işçiliğinin, Türklerin ağaç yönünden zengin olan Anadolu'ya gelişinden sonra arttığı ve geliştiği bilinmektedir. Türk Sanatında ahşap, taş, alçı ve sıva üzerine uygulanan boyalı nakışların (kalem işi) Anadolu'daki örnekleri, Anadolu

⁸⁶ Nemlioğlu, *a.g.m.*, (2013): 2.

⁸⁷ Öney, *a.g.e.*, 35.

⁸⁸ Esin, *a.g.e.*, 103.; Esin, *a.g.e.*, (1985): 3.

⁸⁹ Esin, *a.g.e.*, (1978): 114.

⁹⁰ Çoruhlu, *a.g.e.*, (2007): 242.

⁹¹ Nemlioğlu, "Türk Kültüründe Nakışlı Ahşap Tavan Geleneği", Yayınlanmamış Makale, 1., Ayrıntılı Bilgi İçin Bknz. Esin, Antecedents and Development of Buddhist and Manichean Turkish Art in Eastern Turkestan and Kansu: The Handbook of Turkish Culture, Supplement to Volume II, Section of the History of Art, 1967.

⁹² Doğan Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995), 50.

Selçuklu ve İkinci Beylikler Dönemine ait (1206 Çarşamba Göçeli Camii, 1272-1273 Afyon Ulu Camii, 1297 Beyşehir Eşrefoğlu Camii, v.d.) eserlerdir. 15. yüzyıl başlarında yapılmış olan Ankara Poyracı Mescidi ahşap üzeri rûmi şekli ve bitkisel örgelerle tezyin edilmiştir. Hoca Hundi (örtmeli) Mescidi, Eyüp Mescidi (*Fotoğraf 1.2*) ve Geneği Mescidi, Hacı İvaz Camii, Kul Derviş Mescidi⁹³ 14.yy sonları 15.yy başlarında yapılmış örnekler olarak bilinmektedir. Osmanlılar döneminde kalem işi ile tezyin edilen camilerde artış görülür.

Fotoğraf 1.2: Eyüp Mescidi⁹⁴ (Oygür, 2016)

Osmanlı döneminde binaların iki metre yüksekliğe kadar olan alt kısımları çini ile yüksekte olan kısımları genellikle kalem işi ile tezyin edilmiştir. Evlerin iç kapıları ve tavanları gibi ahşap kısımları ve duvarları boyalarla tezyin edilmiştir. Kullanılan desenlerde her sanat devrinin kendine özgü üslubu görülmektedir.

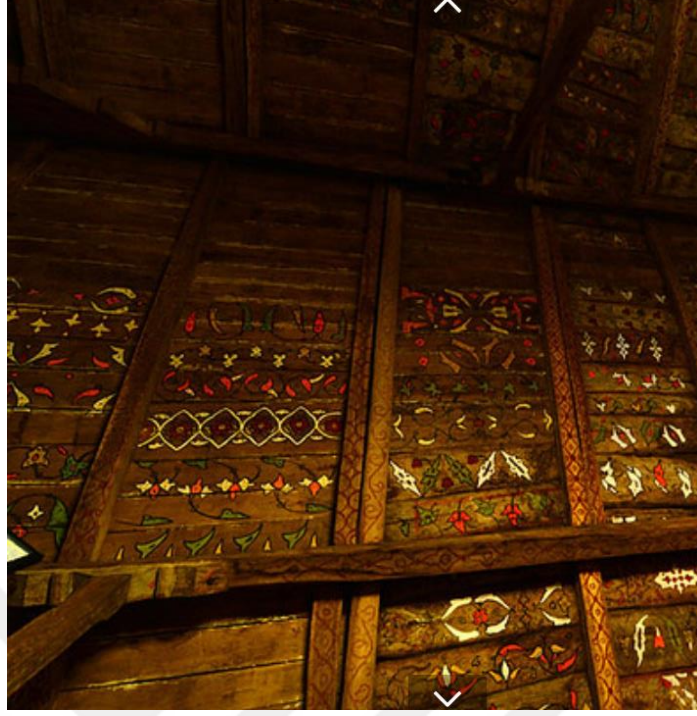
Anadolu’da varlığını onarım geçirerek sürdüren, ahşap üzeri boyalı nakışların yer aldığı, en eski ahşap cami H.602-603 (1206) Çarşamba Göçeli (Gökçeli-Göçeli) Camii’nin boyalı nakışlı 303 adet ahşap parçası zengin örge ve düzenlemelerden oluşmaktadır (*Fotoğraf 1.3*). Ahşap parçaların serbest fırça ile yapılan tezyinatında hayvan figürü, simgesel örgeler ve bitkisel örgeler kullanılmıştır. Ahşapların boyanmasında, aşı boyası⁹⁵, koyu ve açık mavi, koyu ve açık sarı, beyaz, siyah, gri, turuncu, kahverengi ve yeşil renklerin kullanıldığı belirtilir⁹⁶.

⁹³ Yıldız Demiriz, “Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453), İstanbul: Kültür Yayınları, 1979, 23.

⁹⁴ Ali Vedat Oygür, “Ankaramızı Tanıyalım”, erişim 20 Şubat 2020
<https://alivedatoygur.wordpress.com/2016/05/16/ankaramizi-taniyalim-7/>

⁹⁵ Aşı boyası (Fe₂O₃PbO).

⁹⁶ Nemlioğlu, a.g.m., (Konya: 2002), 8-15.

Fotoğraf 1.3: Göçeli Camii⁹⁷

671 (1272-3)⁹⁸ yılında inşa edilen Afyon Ulu Camii (Kırk direkli Camii)'nin banisinin Afyon Sancakbeyi Nusreddin Hasan, mimarının Emir Hacı Bey olduğu bilinmektedir⁹⁹. Harimin üst yapısının kırk adet ahşap direk taşımaktadır. Afyon Ulu Camii Anadolu'da boyalı nakışlarla tezyin edilmiş ahşap yapıların ilk örneklerinden biri olması bakımından önemlidir. Uysal bu camide boyalı nakışlarla tezyin edilen, sekiz tane sütun başlığında nakışlarının belirgin olduğunu, nakışların büyük bir kısmının ise bozulduğunu belirtir. Desteklerin, bazılarının yan yüzlerinde ve destek kıvrımlarının alt yüzeylerinde bulunan tezyinatların görülebildiği belirtilmektedir. Caminin kalem işi tezyinatında geometrik şekiller, bitkisel örgeler, rumi, yazı ve figür kullanılmıştır (*Çizim, 1.1-2*). Boyalı nakışlarda renk olarak kırmızı, koyu ve açık mavi, lacivert, sarı ve kahverenginin tonları ve yeşilin tonları kullanılmıştır¹⁰⁰.

⁹⁷ Sinan Doğan, erişim 20 Şubat 2020 <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/>.

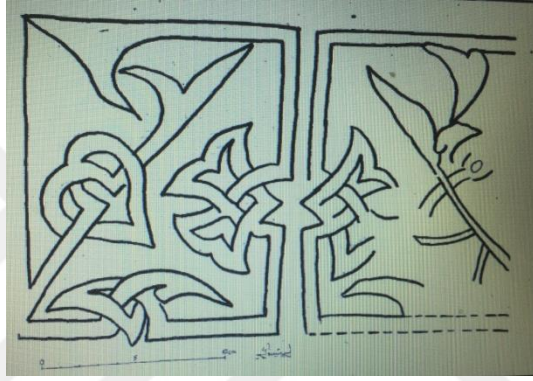
⁹⁸ Tamir kitabesine göre 742/1341 de onarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye'de Vakıf, Abideler ve Eski Eserler, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1972, 92.; Oktay Aslanapa, Türk Sanatı II Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973, 72.

⁹⁹ "Afyon Ulu Camii", erişim 20 Şubat 2020, <https://www.islamveihsan.com/afyon-ulu-cami-tarihi.html>.

¹⁰⁰ Uysal, Camide iki yüzün üstünde ahşap levhanın, boyalı nakışlarla tezyin edildiğini, kırk adet sütun başlığından sekiz tanesinin nakışları belirgin olduğunu, nakışların büyük bir kısmının ise bozulduğunu belirtir. Zekiye Uysal, Afyon Ulu Camii'nin Ahşap Üzerine Boyalı Nakışları, *3.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları, 1993.

Çizim 1.1: Afyon Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları (Desteklerin Arasındaki Levhalar) (Uysal, 1993)

Çizim 1.2: Afyon Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları (Desteklerin Arasındaki Levhalar) (Uysal, 1993)

1297 yılında Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından inşa ettirilen Beyşehir Eşrefoğlu Camii ağaç direkli camilerin en büyük ve özgün olanıdır. Yedi nefli bu cami mukarnas başlıklı 48 ağaç direk üzerine oturtulmuştur. Yapının tavan kirişleri ve destek aralarında bulunan kalem işi tezyinatlarda¹⁰¹ geometrik şekiller kullanılmıştır. Desenler Lacivert, kırmızı, siyah ve beyaz renklerle boyalıdır¹⁰² (Fotoğraf 1.4-5).

¹⁰¹ Aslanapa, *a.g.e.*, (İstanbul: 1973), 74.

¹⁰² Nemlioğlu, *a.g.m.*, 2.

Fotoğraf 1.4: Beyşehir Eşrefoğlu Camii Tavanı Kalem İşi Tezyinatları¹⁰³

Fotoğraf 1.5: Beyşehir Eşrefoğlu Camii Tavanı Kalem İşi Tezyinatları¹⁰⁴

H.1047-1147 (1634-1734)¹⁰⁵ Aksaray Eski Ulu Camii'nin ahşap tavanında bulunan kalem işi tezyinatlarda geometrik şekillerin ve bitkisel örgelerin kullanıldığı görülür (*Fotoğraf 1.6-9*).

¹⁰³Celil Sadık, "Eşrefoğlu Camii", erişim 08 Ocak 2020, <https://www.tarihlisanat.com/esrefoglu-camii/>

¹⁰⁴Celil Sadık, "Eşrefoğlu Camii", erişim 08 Ocak 2020, <https://www.tarihlisanat.com/esrefoglu-camii/>

Fotoğraf 1.6: Aksaray Eski Ulu Camii Kalem İşî Tezyinatları¹⁰⁶

Fotoğraf 1.7: Aksaray Eski Ulu Camii Kalem İşî Tezyinatları¹⁰⁷

¹⁰⁵ Bekir Deniz, Aksaray’da (Niğde) Ahşap Sütunlu İki Köy Camii, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi, 19-56.; Fikri Altan, “Aksaray – Eski (Eski İl) – Böğet Köyü Ulu Camii”, 2009, erişim 03 Şubat 2020..<http://wowturkey.com>.; Eski Ulu Camii erişim 03 Şubat 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Ulu_Camii.

¹⁰⁶ “Aksaray Eski Ulu Camii”, erişim 03 Şubat 2020, <http://www.akmb.gov.tr>.

¹⁰⁷ “Aksaray Eski Ulu Camii”, erişim 03 Şubat 2020, <http://www.akmb.gov.tr>.

Fotoğraf 1.8: Aksaray Eski Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları¹⁰⁸

Fotoğraf 1.9: Aksaray Eski Ulu Camii Kalem İşi Tezyinatları

¹⁰⁸ “Aksaray Eski Ulu Camii”, erişim 03 Şubat 2020, <http://www.akmb.gov.tr>.

767 (1365) yılında inşa edilen ahşap direkli Konya-Beyşehir Bayındır Köyü Camii'nin ahşap tavan örtüsü 17 ağaç direk tarafından taşınmaktadır. Dört ana kirişin yan yüzlerini ve altlarını kaplayan tahta levhaların bir kısmı boyalı nakışlarla tezyin edilmiştir¹⁰⁹. Boyalı nakışlarında koyu mavi, kırmızı, beyaz ve siyah renkler kullanılmıştır. Kirişlerin üzerinde palmet dizisi sıralanmıştır¹¹⁰ (Fotoğraf 1.10-11).

Fotoğraf 1.10: Beyşehir Bayındır Köyü Camii Kalem İşi Tezyinatları¹¹¹

¹⁰⁹Yaşar Erdemir, Konya-Beyşehir Bayındır Köyü Camii, 193-196. erişim 19 Şubat 2020
<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/>

¹¹⁰ Nemlioğlu, *a.g.m.*, 2.; Erdemir, *a.g.m.*, 196.

¹¹¹ İsmail Cıvcıv, erişim 10 Nisan 2020, <https://www.facebook.com/ismail.civciv/photos>.

Fotoğraf 1.11: Beyşehir Bayındır Köyü Camii Kalem İşi Tezyinatları¹¹²

Ahşap üzerine kalem işi tezyinatın en zengin örnekleri Kastamonu Kasaba Köyü Candaroğlu Mahmud Bey Camii'nde tavan destekleri, kirişler ve mahfilleri taşıyıcı direk başlıkları üzerinde yer alır. 768 (1366) yılında Emir Mahmud Bey tarafından yaptırılan Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii üç sahnalıdır. İç mekânın tavanı mukarnas başlıklı dört direk üzerine oturtulmuştur. Tavan işçiliği, ahşap üzerine kalem işi tezyinatın Anadolu'daki önemli örneklerindedir. Caminin tavanının alttan görülebilen bütün yüzeyleri, bindirmeler ve araları, ahşap direklerin başlıkları ve üzerleri kalem işi ile tezyin edilmiştir. Tezyinatlar ahşap yüzeyin üstüne astar tabaka sürülerek yüzey düzgün duruma getirildikten sonra yapılmıştır. Caminin tezyinatında kırmızının tonları ile mavi, sarı, beyaz ve siyah renkler kullanılmıştır. Yapının tavanı bitkisel örgeler, geometrik şekiller ve rûmillerle tezyin edilmiştir¹¹³ (Fotoğraf 1.12-14).

¹¹² İsmail Cıvcıv, "Bayındır Köyü Camii" erişim 10 Nisan 2020, <https://www.facebook.com/ismail.civciv/photos>.

¹¹³ Nemlioğlu, Kastamonu-Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii ve Kalem İşi Bezemeleri ve Osmanlı Bezeme Sanatına Etkileri, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (2009): 463-465.

Caminin kalem işi tezyinatında kullanılan renklerin zamanla canlılıklarını yitirmiş oldukları belirtilmektedir¹¹⁴.

Fotoğraf 1.12. Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Tavan Tezyinatının Genel Görünümü

Fotoğraf 1.13. Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Kirişlerden Ayrıntı¹¹⁵

¹¹⁴ Kızıltan, *a.g.e.*, 55.

¹¹⁵ <http://muhteremlegeziye.blogspot.com/2011/10/kastamonu-kasaba-koyu-mahmut-bey-camii.html>.

Fotoğraf 1.14. Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Tavanındaki Tezyinatlardan Ayrıntı¹¹⁶

Beyşehir Köşk Köyü (Acem Nasuh Bey) Mescidi (14.yy) tavanı taşıyan ahşap direklerdeki mukarnaslı başlıklar şekillerine göre renklendirilmiştir. Boyalı nakışlı ahşap tavan kirişlerinde palmetlerin sıralı olarak kullanıldığı görülür¹¹⁷ (Fotoğraf 1.15-16).

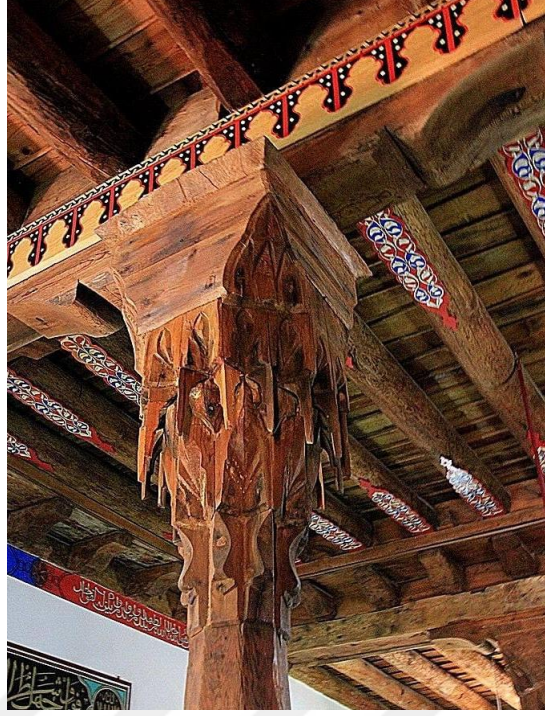

Fotoğraf 1.15: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi Ahşap Tavanı ve Kalem İşi Tezyinatları¹¹⁸

¹¹⁶ Sevil Okay, "Kastamonu Kasaba Köyü Candaroğlu Mahmud Bey Camii", 20 Şubat 2020, <https://sevilokay.wordpress.com/tag/kastamonu-kasaba-koyu-candaroglu-mahmut-bey-camii/>.

¹¹⁷ Nemlioğlu, a.g.m., (2013):3.

¹¹⁸ Erol Şaşmaz, "Köşk Köyü Mescidi", erişim 10 Nisan 2020, <https://www.facebook.com/>.

Fotoğraf 1.16: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi Kalem İşi Tezyinatları Ayrıntı¹¹⁹

16. yüzyıl eserlerinden olan Takkeci İbrahim Ağa Camii (1592) Ahşap üzeri kalem işlerinin yer aldığı eşsiz eserlerden birisidir¹²⁰ (Fotoğraf 1.17).

Fotoğraf 1.17: Takkeci İbrahim Ağa Camii Ahşap Üzeri Kalem İşleri¹²¹

¹¹⁹ Erol Şaşmaz, “Köşk Köyü Mescidi”, erişim 10 Nisan 2020, <https://www.facebook.com/>.

¹²⁰ Fatma Küçükaslan, “Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi* c.39: 460-461

¹²¹ TDVİA, “Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi”, erişim 05 Ocak 2020,

M. 1706 inşa edilmiş olan Ankara Ağaç Ayak Camii'nde ahşap üzeri kalem işi tezyinatlar vardır¹²² (Fotoğraf 1.18-20).

Fotoğraf 1.18: Ağaç Ayak Camii Kalem İşlerinde Kullanılan Düzenlemelerden Ayrıntı¹²³ (Cambaz, 2009)

Fotoğraf 1.19: Ağaç Ayak Camii Ahşap Mahfil Tavanından Ayrıntı¹²⁴ (Cambaz, 2009)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/takkeci-ibrahim-aga-kulliyesi>.

¹²² Zekiye Uysal, "Ankara'da Lâle Devrinden Kalem İşi Bezemeli Bir Yapı: Ağaç Ayak Camii" *Ekev Akademi Dergisi*, s. 54, 2013:126.

¹²³ Mustafa Cambaz, erişim 20 Ocak 2020, http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=16980.

¹²⁴ Mustafa Cambaz, erişim 20 Ocak 2020, http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=16969.

Fotoğraf 1.20: Ağaç Ayak Camii Ahşap Tavan Göbeği Genel Görünümü¹²⁵ (Cambaz, 2009)

1.2.1.3.Kalem İşi Tezyinatta Kullanılan Malzeme ve Teknikler

1.2.1.3.1. Kalem İşi Tezyinatta Kullanılan Malzemeler

Fırça; desenlerin boyanmasında kullanılır. Tüy ya da kıllardan (samur, kedi ve güvercin tüyü ya da at kuyruğu kılı) yapılmış olan temel malzemedir. Renk ve dolgu fırçası, tahrir fırçası, kestirme fırçası, yumuşak kıllı fırçalar, sert kılı fırçalar şeklinde kullanım durumuna göre çeşitleri bulunmaktadır¹²⁶.

Boya; 17. Yüzyıla kadar topraktan elde edilen doğal boyalar (organik, inorganik karışım yapılmamış) kullanılmıştır. Kantarcıoğlu boyalarda bitki kök, yaprak ve tohumları ile böceklerin kullanıldığını, kurşun beyazı, sülyen kırmızısı, demir oksitlerden elde edilen sarıdan kahverengiye kadar tonlar, kromatlardan elde edilen sarı tonları, karbondan elde edilen siyah gibi pigmentlerle boyaların yapıldığını belirtmektedir¹²⁷.

¹²⁵ Mustafa Cambaz, erişim 20 Ocak 2020, http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=16981

¹²⁶ Baysal, *a.g.e.*, 49.

¹²⁷ A. Serda Kantarcıoğlu, "Ahşap Üstü Kalemîşi Bezemelerin Koruma Yöntemleri", *Türkiyemiz*, sy. 68, (1992): 46.

Varak; çekiçle dövülerek bir pelür kâğıdı inceliğine getirilmiş olan altın levha (varak)¹²⁸ kalem işi tezyinatta kullanılan önemli bir malzeme¹²⁹ olmuş, ahşap üstü kalem işlerinde de kullanılmıştır¹³⁰. Varak haline getirilen altın, kalem işi tezyinatta yapıştırma tekniği ve fırça ile sürme tekniğinde uygulanır¹³¹.

Kıymetli bir maden olan altının gümüşle karıştırılmış olan yeşil altın, bakırla karıştırılmış olan kırmızı altın olarak bilinmektedir.

Astar; varağın zemine yapışmasını sağlamak amacıyla zemine fırça ile ince bir tabaka halinde sürülen malzeme (üstübeç, Osmanlı beziri, İngiliz beziri, mürdesenk/PbO, doğal kurşun oksit) olarak tanımlanmaktadır¹³².

Gomalak Cilası¹³³ (Osmanlı Cilası); Ahşabın parlatılması ve korunması amacıyla, Tayland ve Hindistan'da çalı türü ağaçlarda yaşayan lak böceğinin¹³⁴ salgısından üretilen gomalak kullanılmıştır¹³⁵.

Desen Kağıdı; Desenler saydam özellikte olan yağlı kağıtlara çizilir.

Kalem; Osmanlı Dönemi'nde boyalı nakışların (kalem işlerinin) uygulanmasında kullanılan fırçalara kalem denilmiştir¹³⁶.

Füzen¹³⁷; Çam, ihlamur, söğüt gibi ağaçlardan elde edilen füzen (kömür tozu) tülbent içerisine konulur ve iğnelenmiş desen kâğıtlarının üzerine sürülerek desenin zemine geçirilmesinde kullanılır.

¹²⁸ Sözen ve Tanyeli, *a.g.e.*, "Varak", md.316.

¹²⁹ Altının ezilme yöntemleri için bkz. Celalettin Karadaş, "Türk Tezhip Sanatında Levha Tezyinatı", (Doktora Tezi, Atatürk Ü., Sos. Bil. Ens., Erzurum: 2004), 85-86.

¹³⁰ Semih İrteş, 450 Yıllık Kalemşileri, Art Decor, 1996, 79.

¹³¹ Hatipoğlu, *a.g.t.*, 15-16.

¹³² Baysal, *a.g.e.*, 53.

¹³³ Sözen-Tanyeli, Gomalak, mobilya cilalamak amacıyla kullanılan bir zank çeşididir.

¹³⁴ Gomalak cilası; Hindistan ve Tayland'a yaşayan lak böceğinin dişilerinin yine o bölgeye özgü Palas, Fikus, Kursum ağaçlarının dal ve gövdelerinde biriktirdikleri atıklardan rafine edilen ciladır. Bknz. Mustafa Naci Uncu, "Lak Böceğinin Mucizesi Gomalak Cila" erişim 17 Mart 2020, <http://www.kolektomani.com/lak-boceginin-mucizesi-gomalak-cila/>

¹³⁵ Leyla Benek, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Yapıştırma Kündekâri Kalem İşleri Bezemeli Mahfil Tavanları", (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üni., Çorum: 2019), 21.

¹³⁶ Arseven, "Kalem", *"Sanat Ansiklopedisi"*, C.II., (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947), s.910.

¹³⁷ Nemlioğlu, *a.g.e.*, (2009): 465.

1.2.1.3.2. Kalem İşi Tezyinatta Kullanılan Teknikler

1.2.1.3.2. 1.Sıva Üzeri Kalem İşi Tezyinat Tekniği

Sıva üzeri kalem işi tezyinatta nakışların uygulanacağı bölümlerin ölçüleri alınır ve kâğıtlar üzerinde desen taslakları hazırlanır. Bu taslakların iğne ile üzerleri delinerek kalıplar oluşturulur. Kalıplardaki desenlerin füzün (kömür tozu) ile zemine geçmesi sağlanır. Zemine geçirilen desenin fırçalarla önce zemini sonra örgeleri renklendirilir ve tahrir çekilir¹³⁸. Kalem işi kuru sıva üzerine uygulanır¹³⁹. Kuru zemine uygulandığı için altın (varak) kullanılabilir¹⁴⁰.

1.2.1.3.2. 2.Ahşap Üzeri Kalem İşi Tezyinat Teknikleri

Ahşap Üzerine Kalem İşi Tezyinatların Doğrudan İşlenmesi; Ahşap üzeri kalem işi tekniğinde ahşabın dayanıklılığını artırmak ve düzgün bir zemin oluşturmak amacıyla astar tabaka kullanılır. Astar tabakada Osmanlı beziri (kaynamış bezir yağı), İngiliz beziri, üstübeç ve mürdesenk (doğal kurşun oksit) karışımı ile hazırlanan macun kullanılır. Seyreltici olarak da terebentin ya da nefit yağı kullanılmıştır¹⁴¹. Astar ahşabın boyayı emmesini önler. Ahşabın üzerine boyalarla desenler uygulanır. Desenlerin renklendirilmesinde doğal boyalar ve altın (varak) kullanılır¹⁴².

Deri Üzerine Kalem İşi Tezyinatların İşlenmesi; Deri üzerine işlenen teknikte ahşap tavana derinin tuval gibi gerilmesiyle düzgün bir zemin oluşturulduktan sonra kalem işi tezyinatlar uygulanır¹⁴³. Ceylan ve keçi derileri kullanılarak yapılan bu teknik, mahfillerin alt tavanlarında, tavanlarda ve kubbelerde görülmektedir. Bu tekniğin en ünlü örneği 1460-1478 Topkapı Sarayı Veliht Dairesi kubbesi olarak bilinir. 1580 Tophane Kılıç Ali Paşa Camii'nin müezzin mahfil tavanının orta bölümünde bulunan

¹³⁸ Semih İrteş, "Kalem İşlerinin Bugünü ve Yarını", *Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını*, Ankara, 1985, s.426. Baysal, *a.g.t.*, 2013, 64.

¹³⁹ Yıldız Demiriz, "Osmanlı Kalem İşleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.11 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999) 297.

¹⁴⁰ Baysal, *a.g.t.*, 64-65.

¹⁴¹ Kantarcıoğlu, *a.g.m.*, 1992:45.; Candan Nemlioğlu, *a.g.m.*, (2003): 64-65.

¹⁴² İrteş, *a.g.e.*, (1985):426.; Hatipoğlu, *a.g.t.*, 30.; Ahmet Hamdi Bülbul, "Kalem İşi Teknikleri" erişim 18 Ocak 2020, <https://ismek.ist/blog/icerik>.

¹⁴³ Hatipoğlu, *a.g.t.*, 32.

kalem işleri ve 1634-1734 Aksaray Eski Kasabası Camii mihrap önü tavan göbeğinin kalem işleri deri üzerine işlenmiştir¹⁴⁴ (Fotoğraf 1.21).

Fotoğraf 1.21: Tophane Kılıç Ali Paşa Camii'nin Müezzin Mahfil Tavanı (Cambaz, 2007)

Bez Üzerine Kalem İşi Tezyinatların İşlenmesi; Bez üzeri kalem işi tezyinat tekniğinin uygulanabilmesi için ahşap tavanın zeminine tuval gibi gerilen keten bezlerinin üzerine Osmanlı bezir yağı, üstübeç ve tutkal karışımı¹⁴⁵ ile elde edilen ılık macun sürülür. Hazırlanan bu zemine şablonları hazırlanan desenler füzün¹⁴⁶ (kömür tozu) ile geçirilir ve boyanır. Boya olarak doğal boyalar ve altın kullanılmaktadır.

Edirnekari (Edirne İşi); Edirnekari bir boyama sanatı olarak tanımlanır¹⁴⁷. İki çeşidi vardır. Birincisi varak üzerine yapılır. Edirnekari tekniği (altın varak üzerine

¹⁴⁴ Yıldız Demiriz, “ Mimar Sinan’ın Yapılarında Kalem İşleri”,*Vakıf Haftası Dergisi*, 6 (1989) 321.; Nemlioğlu, *a.g.e.*, 2009: 466.

¹⁴⁵ Nemlioğlu, *a.g.e.*, 2009: 465.

¹⁴⁶ Silkme (Füzlenme) Üsulu detaylı bilgi için bkz. Reyhan Kaya, “*Türk Yazmacılık Sanatı(Tahta Kalıpla Kumaş Baskısı)*”, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1988), 62.

¹⁴⁷ Hatipoğlu, *a.g.t.*, 31.

tezyinat)¹⁴⁸ ahşap yüzeydeki örgelerin renklendirilmesinde uygulanır¹⁴⁹. Bu tekniğin ilk örneği 1570-1571 yılında inşa edilen Üsküdar Atik Valide Sultan Camii tavanında görülür.

İkincisi Edirneli ustalar tarafından yapılan yöresel bir çalışmadır. Edirne’de üretilen, lake boyalı ahşap eşyalar (sanduka, sandık, çekmece, kalemdan, kapı ve dolap kapakları vd.) Edirnekâri (Edirne işi) olarak isimlendirilmiştir¹⁵⁰. Bitkisel örgelerin, barok ve rokoko tarzında kullanıldığı bir üsluptur¹⁵¹.

Malakâri; Malakâri tekniğinde¹⁵² alçı ile sıvanan zemin alçı kurumadan zımparalanarak (sistire edilerek) düzeltilir ve desen kalıptan silkeleme usulüyle çıkartılır. Örgelerin, özel bıçaklarla kesilme ve oyulma biçimlerine göre, Sade malakâri, müzeyyen malakâri, hatları yuvarlatılmış malakâri isimleri altında üç çeşide ayrılır. Sade malakaride örgelerin kenarları zemine eğimli olarak kesilir. Müzeyyen malakaride örgelerin iç bünyeleri detayları kesilerek oyulur. Hatları yuvarlatılmış malakaride örgelerin kenarları zemine yuvarlatılmış olarak kesilir. Malakâri tekniklerinin hepsinde en son olarak kabarık desenlerin zemini boyanır¹⁵³. Malakâri tekniğinin Osmanlıda 15. ve 16. yüzyılda yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir¹⁵⁴.

1.2.1.4. Kalem İşi Tezyinatta Kullanılan Öрге ve Desenler

Türk-İslam tezyinatında sembolik (çintemani, bulut, kartal v.d.) ve geometrik şekiller, bitkisel örgeler, soyut şekiller (rumi) ve yazı olmak üzere farklı temel tezyini çeşitler bulunmaktadır.

En eski şekiller sembolik ve geometrik olanlardır¹⁵⁵. Örgeler bazen yalnız bazen bir arada belirli şekiller içinde kullanılarak bir düzenlemeyi meydana getirirler.

¹⁴⁸ Nemlioğlu, *a.g.e.*, 2003: 68

¹⁴⁹ Hanife Nuran Hakyemez, “Çorum Camilerinde Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemine Ait Ahşap Minberler, Vaaz Kürsüleri ve Kapılar”, Yüksek Lisans Tezi, Çorum: 2019, 36.

¹⁵⁰ Sözen, Tanyeli, *a.g.e.*, “Edirnekâri” md. 94.

¹⁵¹ Baysal, *a.g.e.*, 39-40.

¹⁵² Sözen ve Tanyeli, *a.g.e.*, “Malakâri” md.197.; Arseven, Malakâri, *Sanat Ansiklopedisi*, c.3, (İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1950),1270.

¹⁵³ İrteş, *a.g.m.*, (1985): 427.

¹⁵⁴ Üçer, *a.g.t.*, 103.

¹⁵⁵ Arseven, *a.g.e.*, Titus Burckhardt, “İslam Sanatı Dil ve Anlam”, çev: Turan Koç, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 58.

Gülbezek, Şemse, köşelik, alınlık, levha, kenar şeritleri ve tığlar belirli düzenlemelerdeki şekillere verilen isimlerdir¹⁵⁶.

Gülbezek (gülçe), yüzeylerinde oyma ve kabartmalı üsluplaştırılmış yapraklar bulunan gül şeklindeki yuvarlak tezyini örgelerdir¹⁵⁷ (Fotoğraf 1.22).

Fotoğraf 1.22. Gülbezek¹⁵⁸

Şemseler, güneş biçiminde tezyinatlardır¹⁵⁹.

Köşelikler, köşe boşluklarını tezyin etmek için kullanılırlar. Alınlıklar, tezyin edilen eserlerin ön ve en üst bölümlerinde yer alan kısımlardır.

Levhalar, tezyini desenlerin simetrik ya da asimetric şekilde oluşturduğu tezyini düzenlemelerdir.

Kenar Şeritleri, çeşitli desenlerin değişik boyutlarda uygulandığı dar ve uzun alanda yer alan tezyinatlardır.

Tığ; tığ tezyinatların dışa doğru uzanan, ucu sivri, ok gibi kısmıdır¹⁶⁰. Tezyin edilen bölümle geri kalan boşluğun dengesinin sağlanması amacıyla boş kısımlara

¹⁵⁶ İlhan Özkeçeci, *Türk Tezhip Sanatı ve Tezyini Motifler*, (Kayseri: E.Ü. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 1992), 30.

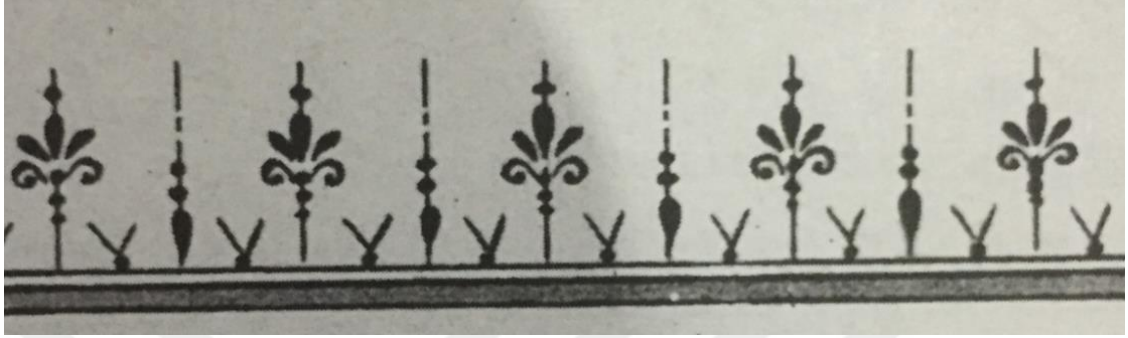
¹⁵⁷ Nermin Şaman Doğan ve Turgay Yazar, “ Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/ Kabara, Rozet”, *H.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 19.(Ankara: 2013), 224.

¹⁵⁸ Gülbezek, erişim 20.02.2020, <https://www.toopics.com/p/2019772591794990388>

¹⁵⁹ Nemlioğlu, Selçuklu ve Osmanlı Bezeme Sanatının Anlatımında Kullanılan Terim Karmaşası, *III. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (2010), 5.

¹⁶⁰ Mine Esiner Özen, “*Türk Tezhip Sanatı*”, (İstanbul: Gözen Kitap ve Yayın Evi, 2013), 5.

geçişlerde (düzenlemelerin bitimlerinde) uygulanan yardımcı tezyini unsurlardır¹⁶¹. Çizgi, nokta ve küçük kıvrımlardan oluşan tığlarda, hatayi, bulut gibi örgelerin ve rûmi şeklinin kullanıldığı da görülmektedir¹⁶² (*Çizim 1.3*).

Çizim 1.3. Tığ (Akar ve Keskiner, 1978)

Yaprak; yapraklar, penç, hatayi gibi örgeleri (motif) meydana getiren temel örge olarak tanımlanmaktadır. Çizilme şekillerine göre kıvrımlı yapraklar, iri dişli yapraklar, parçalı ve dilimli yapraklar, ortadan katlı yapraklar, sade ve küçük boydaki yapraklar olarak tasnif edilmişlerdir¹⁶³.

Penç; penç (F.) “beş” demektir. Kuşbakışı görünüşü üsluplaştırılarak çizilmiş olan bitki kökenli bir örgedir. Önemli bir özelliği de sapının örgeye bağlandığı kısmının görülmüyor olmasıdır (*Çizim 1.4*).

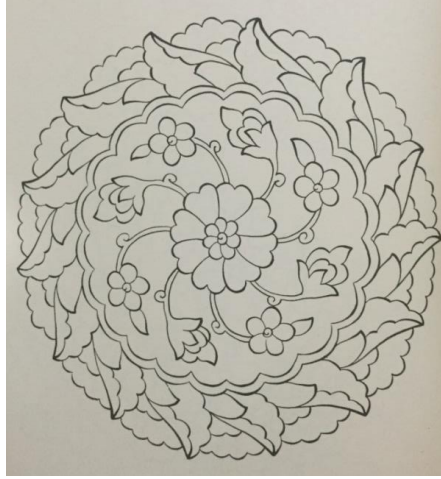
Bu örge yapraklarının sayısına göre yek berk (tek yaprak), dü berk (iki yaprak), se berk (üç yaprak), cihar berk (dört yaprak), penç berk (beş yaprak), şeş berk (altı yaprak) olarak isimlendirilmiştir. Beş yapraklı kullanımı daha yaygın olduğu için diğer türleri de penç isminin bünyesinde anılmıştır¹⁶⁴.

¹⁶¹ İlhan Özkeçeci, *a.g.e.*, (1992): 31.

¹⁶² Cahide Keskiner, *a.g.e.*, 9.

¹⁶³ İnci A. Birol ve Çiçek Derman, “*Türk Tezyini San’atlarında Motifler*”, (İstanbul: Kubbealtı, 2018), 17.

¹⁶⁴ Birol ve Derman, *a.g.e.*, (2018): 47.

Çizim 1.4. Penç (Derman ve Birol, 2018)

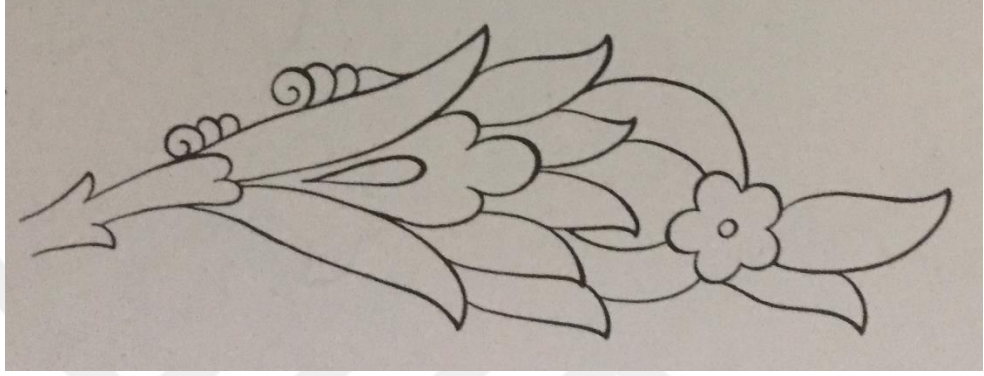
Hatâyî; Türk tezyini sanatlarında çokça kullanılan hatâyî (Hatay, Hıtay, Hutun)'nin menşei Orta Asya (Doğu Türkistan) olarak bilinir. Gül ve güle benzer çiçeklerin dikine kesitinin üsluplaştırılması ile oluşmuş bir örgedir (*Çizim 1.5*). Timur'un, oğlu Şahruh'tan torunu olan Baysungur Mirza'nın (1397-1434) Gıyaseddin ismindeki sanatkârının Doğu Türkistan'da öğrenerek getirdiği öргеeye, getirildiği bölgeye nispeten hatayi ismi verilmiştir. Anadolu'ya İran yoluyla geldiği bilinen hatayi en yaygın olarak Osmanlılar döneminde kullanılmıştır¹⁶⁵.

Çizim 1.5. Hatayi (Derman ve Birol, 2018)

¹⁶⁵ Birol ve Derman, *a.g.e.*, (2018): 65.

Gonca gül; Gonca gül açmak üzere olan gül ve benzeri bir çiçeğin boyuna kesitinin üsluplaştırılmış halidir (*Çizim 1.6*). Gonca gül'de meşime ve tohumları kısmen görülebilir. Gonca gül hatâyî'nin başlangıç evresi gibidir.

Çizim 1.6: Gonca Gül (Derman ve Birol, 2018)

Kıvrımlı dal; kökeni Orta Asya'ya uzanan bu üslupta oluşturulan örgeler Türk Sanatı'nın her dalında temel unsur olmuştur¹⁶⁶.

Yarı Üsluplaştırılmış Çiçekler; 14. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olan Ankara Karanlık (Sabuni) Mescitte bu üslubun kullanıldığı görülür. Karamemi'nin bitki türlerini tabii şekilleriyle üsluplaştırarak her alanda başarıyla kullandığı bilinir¹⁶⁷. Bu üslubun temel örgeleri hatayi, lale, gül, karanfil, sümbül, nergis gibi çiçeklerdir¹⁶⁸.

Bulut; Türk tezyini sanatlarında kullanılan önemli bir örgedir (*Çizim 1.7*). Birol ve Derman eserlerinde bu örgenin menşeinin Çin olduğunu ejder ve simurg gibi mitolojik varlıkların burunlarından çıkardıkları buharı temsil ettiğini¹⁶⁹ belirtirler. Akar ve Keskiner'in eserlerinde ise bulutun, doğadan stilize edilmiş olan, güneş, ay ve yıldız gibi evren kaynaklı bir örge olduğu yazılıdır¹⁷⁰.

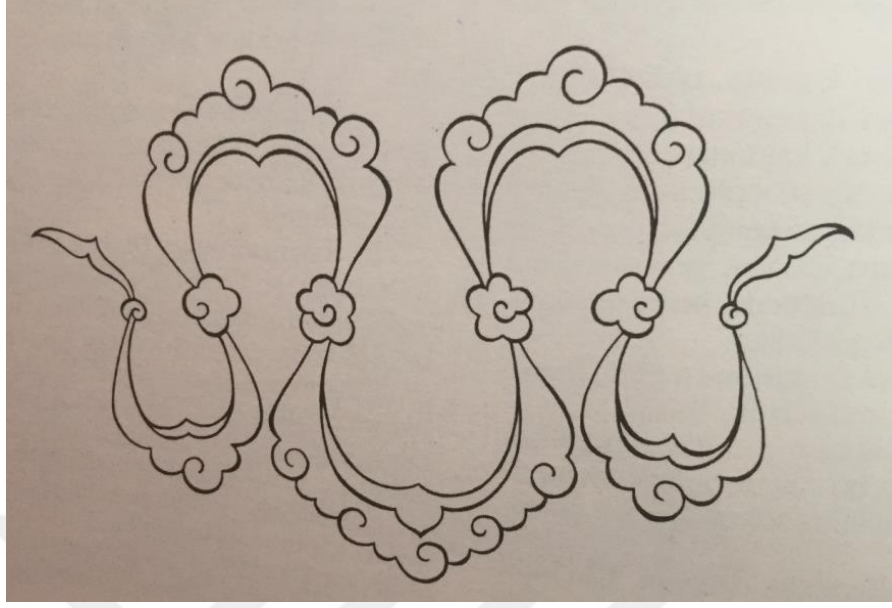
¹⁶⁶ İlhan Özkeçeci, *Türk Sanatı'nda Kompozisyon*, (İstanbul: İlhan Özkeçeci Yayınları, 2008), 9.

¹⁶⁷ Gülbün Mesera-Şeyda Can, *Türk Süsleme Sanatçıları Müzehhipler 1*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2007), 255.; Gülnur Duran, "Kara Memi Kanuni Sultan Süleyman Döneminin Ekol Sahibi Sernakkaşi", *TDVİA*, c.24, (İstanbul: TDVY, 2001), 362-363.

¹⁶⁸ Cahide Keskiner, *Stilize Çiçekler Hatai*, (İstanbul: İlke Kitap, 2011), 8.

¹⁶⁹ Derman -Birol, *a.g.e.*, 153.

¹⁷⁰ Bknz. Akar ve Keskiner, *a.g.e.*, 13-18.

Çizim 1.7. Bulut (Derman ve Birol, 2018)

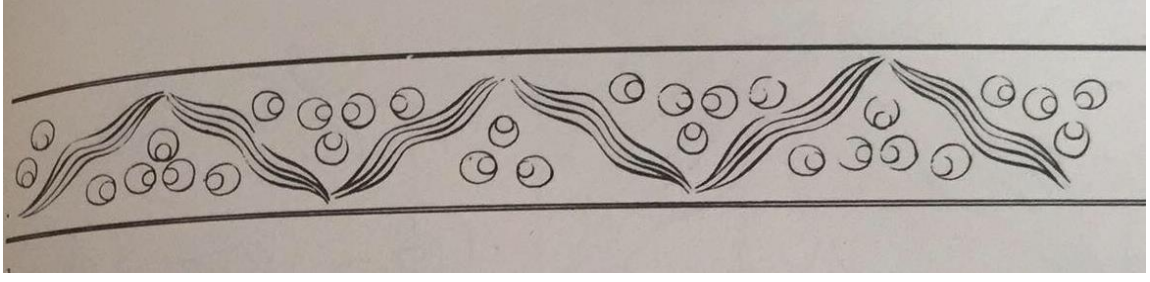
Çintemani; Orta Asya kökenlidir. Kaplan çizgilerine benzeyen iki dalgalı çizgi ve üç benekten müteşekkildir (Çizim 1.8). “Budizim’de üç beneğin Buda’nın üç vasfı olan doğruluk, adalet ve sevgi’yi simgelediği belirtilir”¹⁷¹. Yavuz Sultan Selim Han’ın (1514) Tebrizi aldıktan sonra Tebriz’deki sanatçıları İstanbul’a götürmesiyle Türk tezyinatına girmiştir¹⁷². “Türkler, İslam sanatında üç beneği yaratılış, yaşayış ve yaratana dönüş olarak benimseyip kullanmaya devam etmişlerdir. Bereketi simgelediği de kabul edilir”¹⁷³. Osmanlı Sanatı’nda benek nakışı olarak isimlendirilmiştir. Klasik dönemde yaygın olarak kullanıldığı görülür. Topkapı Sarayı Müzesinde 4. Sultan Murat Han’a (1623-1640) ait olan kaftan üzerinde benek nakışları vardır¹⁷⁴.

¹⁷¹ Nemlioğlu, a.g.e., (2002):10.

¹⁷² Derman ve Birol, a.g.e., 169.

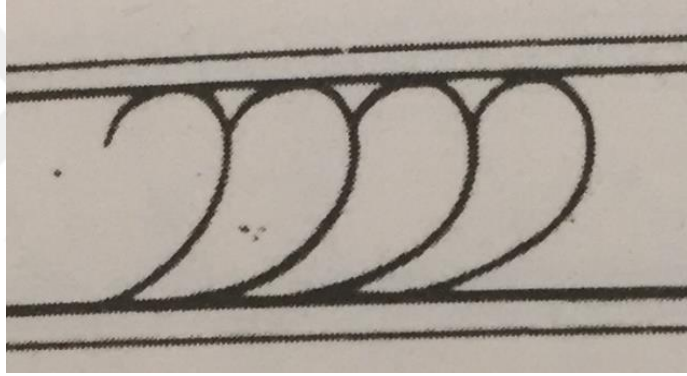
¹⁷³ Nemlioğlu, a.g.e., (2002):10.

¹⁷⁴ Celal Esad Arseven, “Çintamani”, *Sanat Ansiklopedisi*, c.I (İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1998), 412.

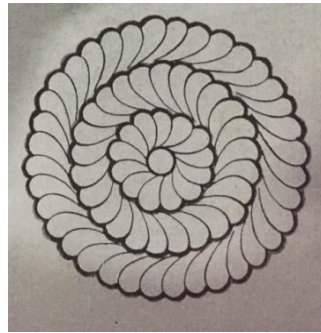

Çizim 1.8. Çintemani (Derman, Birol, 2018)

Münhani (Kulakçık); Münhani(Ar.) eğimli olmak, meyilli olmak anlamındadır.¹⁷⁵ Kelime manasından da anlaşıldığı gibi eğimli çizilen çizgilerle oluşturulan bir desendir (Çizim 1.9-10). Çiziminde, bitiş çizgisinin başlangıç çizgisine birleşecek gibi son bulmasına ve desenlerin büyüklüklerinin birbirine uygun olmasına dikkat edilmelidir. Tezyinatta aynı şekildeki münhanilerin tekrarlanmasıyla oluşan bir şerit olarak kullanıldığı gibi bağımsız bir desen olarak da kullanılmaktadır¹⁷⁶.

Çizim 1.9. Münhani Şekli (Derman ve Birol, 2018)

Çizim 1.10. Münhanilerle Oluşturulan Desen (Akar ve Keskiner, 1978)

¹⁷⁵Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), “münhani” md., 283.

¹⁷⁶Derman, Birol, *a.g.e.*, 175.

Rûmi (Soyut Şekil); Rûmi'nin kelime anlamı Anadolu demektir. Pazırık kurganlarında bulunan M.Ö. 3. ve 4. yüzyıla ait eşyalar (halı, kumaş, renkli keçe, applike örtüler) üzerindeki örgeler rûmi şeklini hazırlayıcı niteliktedir. Rûminin üsluplaştırılmış hayvan şekillerinden türetildiği¹⁷⁷ ya da bitkisel kökenli olduğu yönünde iki ayrı görüş bulunur (Çizim 3.11). Rûmi şeklinin ilk örneğinin Uygur Türklerine ait Bezeklik duvar resmindeki ejderin kanadında yer aldığı belirtilmektedir¹⁷⁸.

Rûmi şekli kullanımına göre üç iplik rûmi, salyangoz, tepelik rûmi, ortabağ rûmi, ayrılma rûmi olarak sınıflandırılır. Rûmiler ve hatailer (çiçek dalları) aynı sap üzerinde uygulanamazlar¹⁷⁹.

Çizim 3.11. Rûmili Bir Şemse Örneği (Özkeçeci, 1992)

¹⁷⁷ Celal Esat Arseven, “*Türk Sanatı*”, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1984), 210.

¹⁷⁸ Sabiha Bayhan Koç, “*Rûmi Çizim ve Teknikleri*”, (İstanbul: İlke Kitap, 2015), 8.; Münevver Öztürk, “*Rûmi (Tarihi, Çeşitleri ve Gelişimi)*”, Yüksek Lisans Tezi (İstanbul:1988),5.

¹⁷⁹ Derman ve Birol, *a.g.e.*, 181.; Hatice Aksu, “*Rûmi Motifinin Kökeni*, (Doktora Tezi, İstanbul:1998), 3.

Geometrik Düzenlemeler ve Geçmeli Düzenlemeler; Türk-İslam sanatında yaygın bir gelişme zemini bulan, ileri düzeyde matematiksel zekâ gerektiren¹⁸⁰ geometrik düzenlemelerin, evrenin sonsuzluğunu sembolize ettiği düşünülür¹⁸¹. Türk-İslam sanat ve mimarisinin en çok bilinen görsel ifadelerindedir. Geometrik desenlerin çok çeşidi bulunmaktadır. Çizgilerin farklı yönde kırılarak birbirini kesmesiyle ortaya çıkan şekillerin (kare, dikdörtgen, üçgen, daire, eşkenar dörtgen¹⁸², yıldız türleri ve çok köşeli şekiller) birleşmesiyle oluşmaktadır. Geometrik şekiller yüzeyde şeritler oluşturarak bir duvar yüzeyinden diğer duvara geçmeyi sağlamaktadır¹⁸³. Genellikle taş, ahşap, alçı, çini, tezyinatında, halı ve kilim gibi dokuma sanatlarında yaygın olarak kullanılmışlardır. Rûmi ve bitkisel örgelerle birlikte kullanıldıkları görülür¹⁸⁴. Geometrik düzenlemelerin, bütün sanat dönemlerinde tezyinatın bir unsuru olarak kullanıldığı görülür.¹⁸⁵ İran Ebyan Mescid Camii'nin (H.466-M.1073-4) on yedi girişin taşıdığı ahşap tavanı geometrik şekillerle oluşturulmuş düzenlemelerle tezyin edilmiştir¹⁸⁶

Zencerek (Geçme-Zincir); Zencerek, bir noktadan teğet çıkan düz çizgilerle başlayan, diğer noktaya teğet olarak birleşen ve sırt sırta gelen iki çizgiden oluşur. Bu çizgiler başlangıç noktasından itibaren bir alttan bir üstten (şeritlerin birbirine örülmesiyle) zincirleme olarak devam ederek zencerek desenini oluşturur. Zencerek zincir halkalarının birbirine geçmiş görünümünü verir. Çerçeve ya da kenar şeritleriyle uyumludur¹⁸⁷. Türk tezyinatında zencerekler basit geçme, çoklu geçme gibi farklı kullanımlarıyla çeşitli (anahtarlı zencerek, hasır zencerek vd.) desenleri oluşturur (*Çizim 1.12*).

¹⁸⁰ Gülsen Baş, *Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 29.

¹⁸¹ Geometrik desenler geometri kurallarına ve ölçülerine uyularak stilize edilmiş olan kesin desenlerdir. Bknz. Azade Akar ve Cahide Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motifler*, (İstanbul:Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları:2, 1978), 12-20.; Eric Broug, *İslam Sanatında Geometrik Desenler*, çev: Yasemin Darbaz Karaca (İstanbul: klasik yayınları, 2016), 7-8.

¹⁸² Neriman Görgünay. Kırzioğlu, *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Motifler*, (Ankara: Türksoy yayınları, 1995), 111.

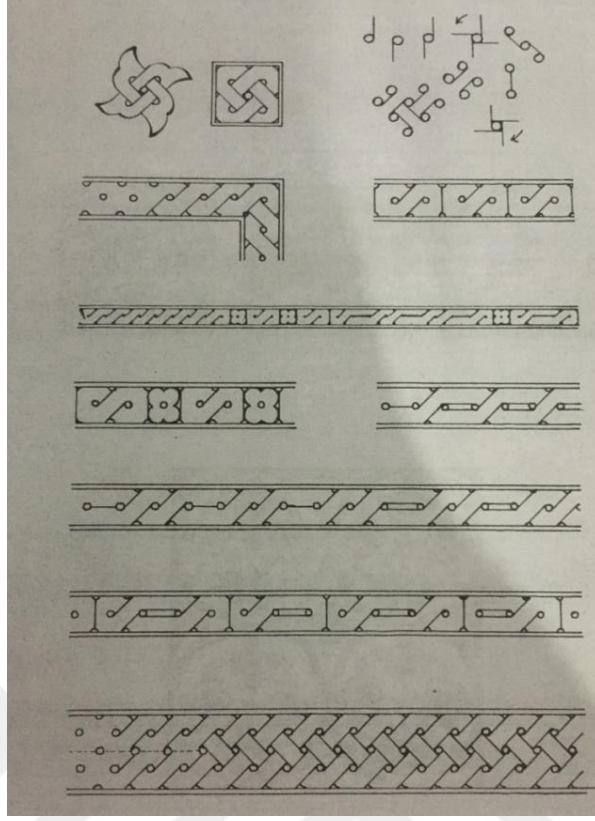
¹⁸³ Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982., 67.

¹⁸⁴ Zeynep Meral Şengül, *Süsleme Sanatı 100 Türk Motifi*, (İstanbul: Geçit Kitabevi, 1990), 7.

¹⁸⁵ Bruckhardt, *Aklın Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler* çev:Volkan Ersoy, (İstanbul İnsan Yayınları 1994), 247.

¹⁸⁶ Nemlioğlu, *a.g.e.*, (2013):2

¹⁸⁷ Keskiner, *a.g.e.*, 9.; Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mıhrapları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 87.; Akar ve Keskiner, *a.g.e.*, 13-18.

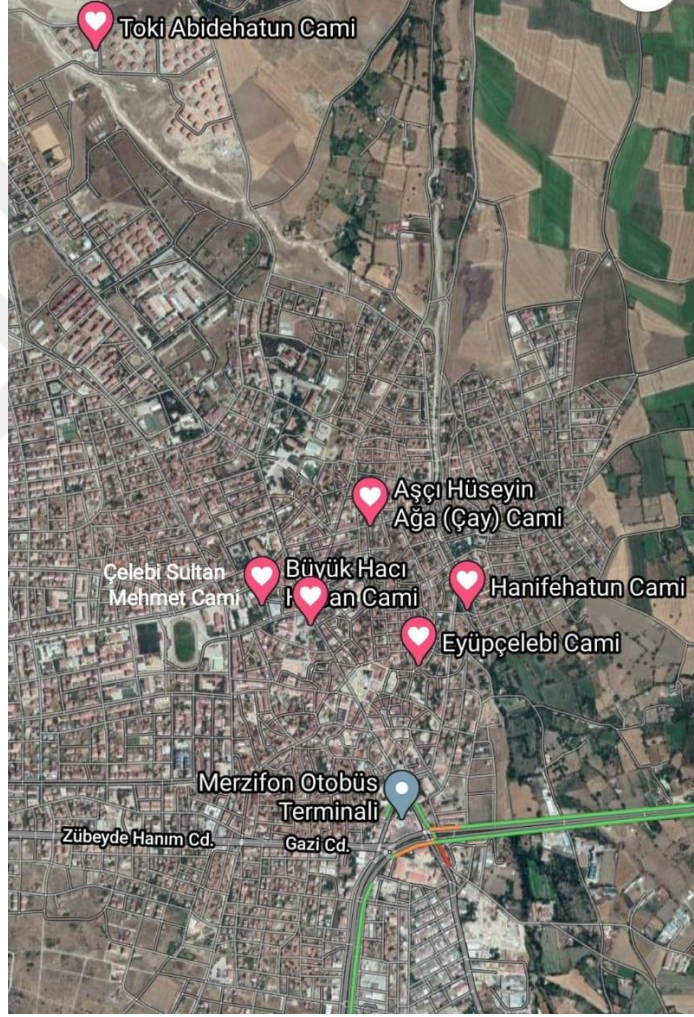

Çizim 1.12. Zencerek Örnekleri (Akar ve Keskiner, 1978)

İKİNCİ BÖLÜM

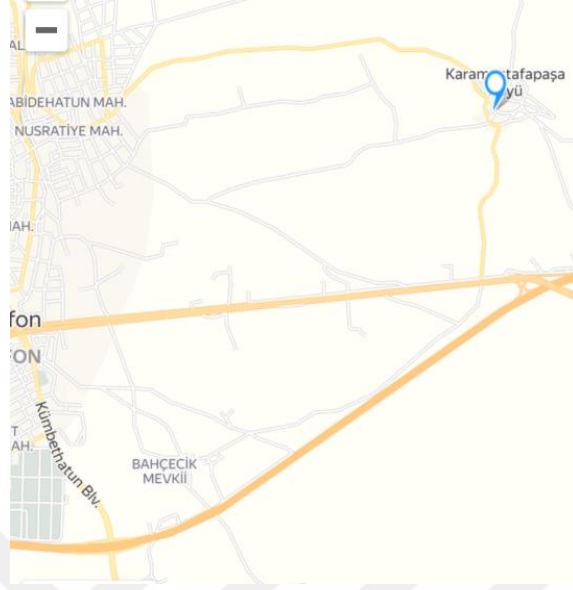
KATALOG

2.1. MERZİFON'UN AHŞAP TAVANLI CAMİLERİNDEKİ KALEM İŞİ TEZYİNAT

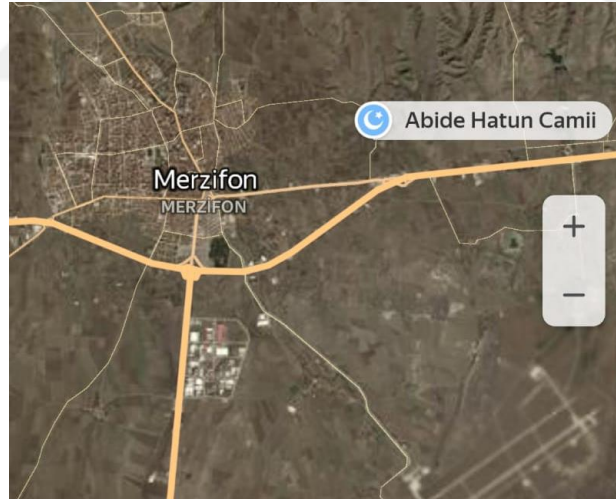

Harita 2.1. Merzifon'daki Ahşap Tavanlı, Kalem İşli Tezyinatl Camiler

2.1.1. Abide Hatun Camii

Harita 2.2: Kara Mustafa Paşa Köyü

Harita 2.3: Âbide Hâtun Camii

Fotoğraf 2.1: Âbide Hâtun Camii Kuzey Cephe (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.2: Âbide Hâtun Camii Harim (Kökver, 2020)

İnceleme Tarihi: 24.08.2018, 16.10.2018, 29.09.2019

Fotoğraf No: 4.1-30

Çizim No: 4.1-18

4.1.1.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler

Bulunduğu Yer: Amasya'nın Merzifon İlçesi, Kara Mustafa Paşa (Narince) Köyü Ömer Özen Meydanı, Merzifon - Amasya

No:102

Kadastro Durumu: Pafta -, Ada -, Parsel 213.

Yaptıran ve Yapım Yılı: Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın annesi Âbide Hâtun tarafından 1091/1680 yılında inşa ettirilmiştir.

Mimarı: Bilinmiyor.

Nakkaşı: Bilinmiyor.

Mimari Özellikleri ve Planı: Tepelik bir alanda, güneye meyilli geniş bir avluda yer alır¹⁸⁸. Duvarları almaşık¹⁸⁹ teknikte (taş ve tuğla malzeme ile) örülmüştür. Ahşap kirişleme sistemi ile yapılmış olan çatının¹⁹⁰ üzeri kiremitle kaplanmıştır¹⁹¹. Doğu ve batı cephelerinde üç sıra üstte, üç sıra altta olarak altışar pencere, kuzey ve güney cephelerinde üst sıralarda üçer alt sıralarda ise ikişer pencere vardır. Minare binanın kuzeybatı cephesinde bulunur. Kuzey cephede yer alan ve yapıya daha sonradan eklenmiş olduğu belirtilen son cemaat yerinin üzeri ahşap tavanlıdır (*Fotoğraf 2.1*). Cümle kapısının sağında ve solunda birer mihrâbiye yer alır. Cümle kapısı künde-kârî ve oyma teknikleri ile yapılmıştır.

15.74x11.13m. ebatlarında enine dikdörtgen planlı¹⁹² tek mekândan oluşan harim düz ahşap çatı ile örtülmüştür (*Fotoğraf 2.2*). Düz ahşap çatının on dokuz adet kirişle desteklendiği görülür. Doğu ve batı cephelerde yirmi, güney cephede ve mahfil altında yirmi iki adet destek görülür. Mahfil tavanında yirmi iki adet destek vardır. Alçı mihrabı bitkisel örgelerle tezyin edilmiştir. Kadınlar mahfiline cümle kapısının sağında ve solunda bulunan iki ayrı merdivenden çıkılabilmektedir.

¹⁸⁸ Amasya Kültür Envanteri, (Ankara: Uyum Ajans, 2007), 461.

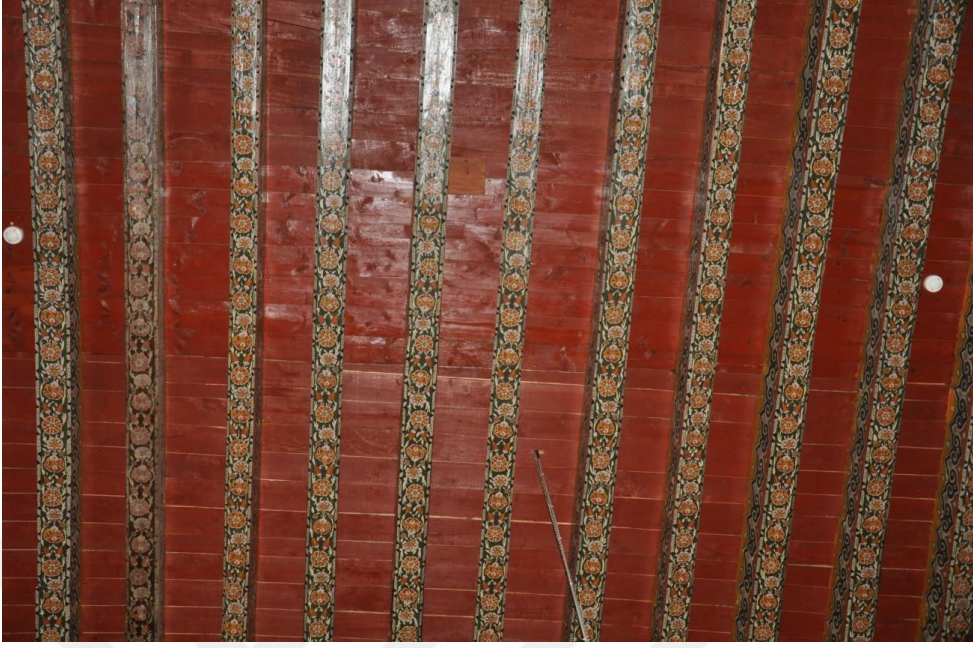
¹⁸⁹ Sözen-Tanyeli, *a.g.e.*, 22.

¹⁹⁰ Türkiye'de vakıf Abideler ve Eski Eserler I, Ankara:1972, 315.

¹⁹¹ Özkan, *a.g.e.*, 115.

¹⁹² Vakıf ve Abideler ve Eski Eserler I, 315.

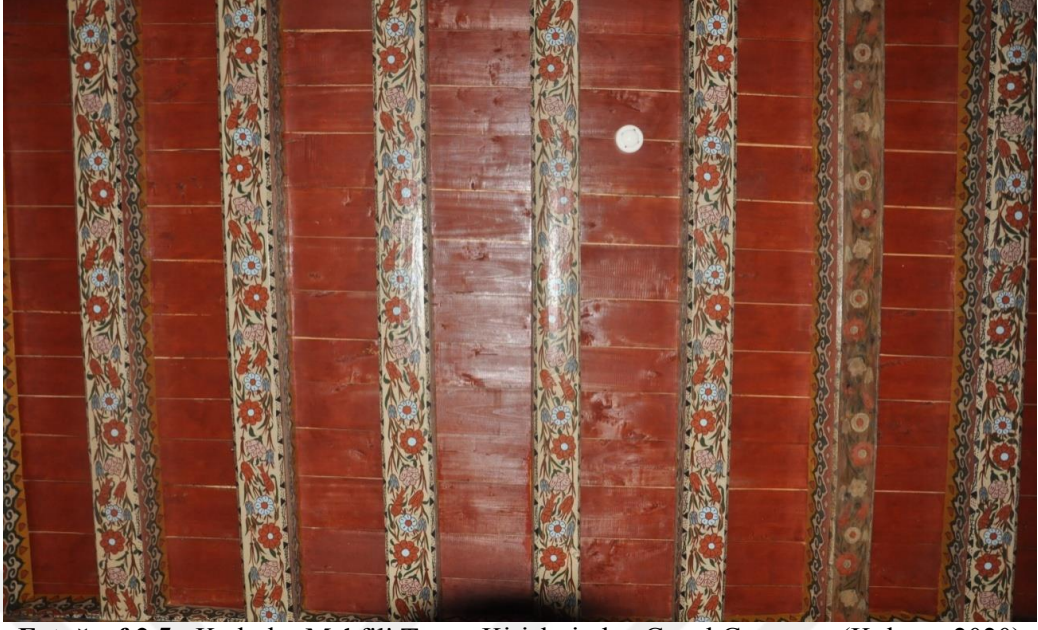
4.1.1.2. Ahşap Tavandaki Kalem İşi Tezyinatlar

Fotoğraf 2.3: Tavan Kirişlerinin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.4: Destek Aralarının Tezyinatı (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.5: Kadınlar Mahfili Tavan Kirişlerinden Genel Görünüm (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.6: Kadınlar Mahfilindeki Ahşap Direklerin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.7: Kadınlar Mahfili ve Desteklerin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

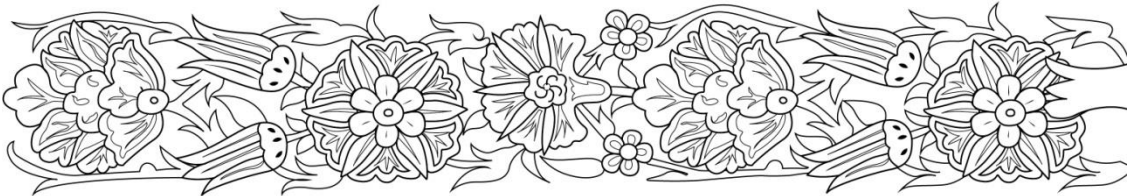
Tavan 7.60 m. yüksekliktedir. Tavanda yer alan kalem işi tezyinatları, doğrudan ahşap üzerine boyama tekniği ile serbest fırça çalışmaları uygulanılarak yapılmıştır. Tavandaki kirişlerin araları kahverengi boyalıdır (*Fotoğraf 2.3*). Yapının tezyinatını rûmi şekli, hatayi, lale, karanfil, katmerli gül ve kır çiçekleri oluşturur. Harim tavanı ve kadınlar mahfili tavanında bulunan kirişler bitkisel örgelerle tezyin edilmiştir (*Fotoğraf 2.4*) (*Çizim 2.5*). Sütun başlığında bulunan şemsenin içinde rûmiler kullanılmıştır (*Fotoğraf 2.6*). Kalem işlerinde kırmızı, mavi, beyaz, siyah, kahverengi, kiremit rengi, sarı ve yeşil renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 2.8: Destek Aralarında Bulunan Tezyinatların Genel Görünümü (Kökver, 2020)

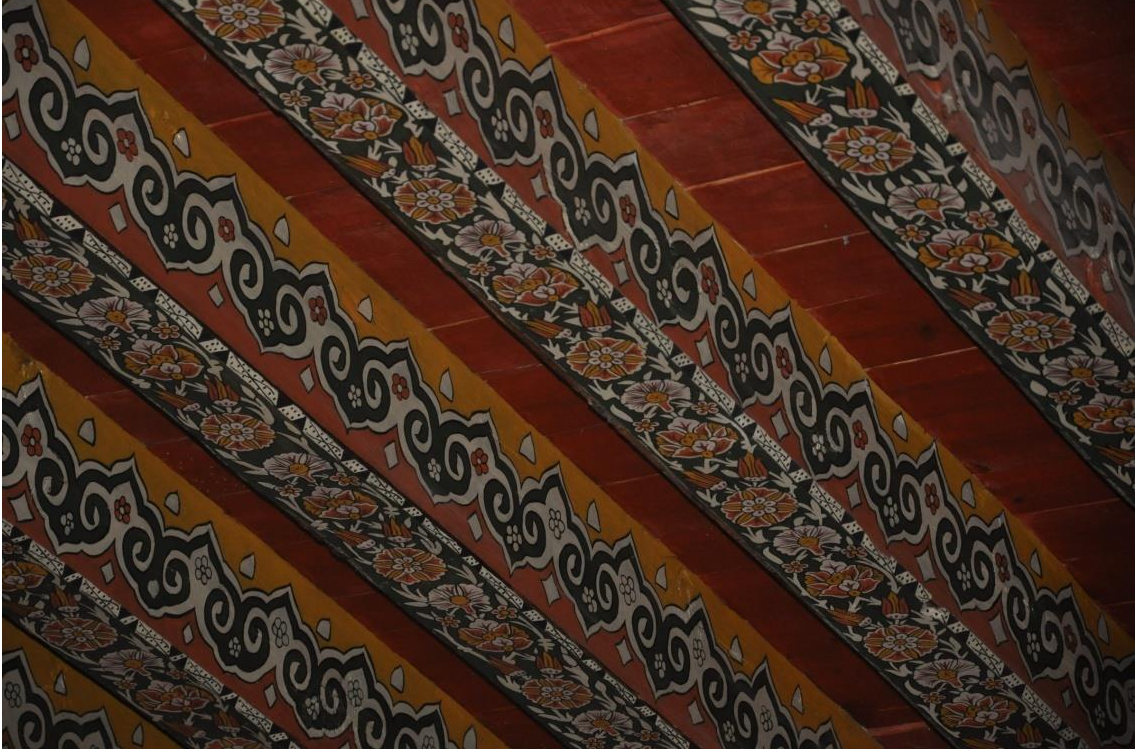

Fotoğraf 2.9: Harim Kirişlerinin Üzerinde Bulunan Kalem İşleri (Kökver, 2020)

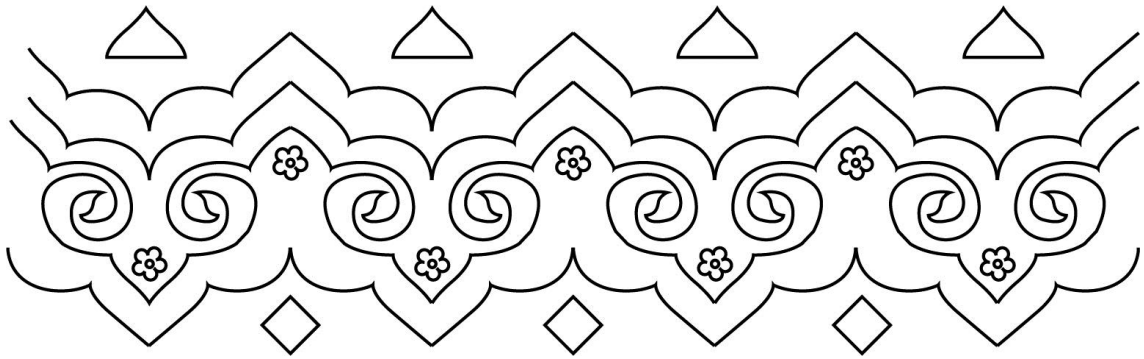

Çizim 2.1: Harim Kirişlerinin Üzerinde Bulunan Desen (Kökver, 2020)

Harim tavanının kirişlerinde bulunan desende yer alan örgeler yaprak penç, lale, hatai ve karanfildir. Yeşil (zemin), kırmızı, sarı, beyaz renkler kullanılmıştır (*Fotoğraf 2.9*) (*Çizim 2.1*).

Fotoğraf 2.10: Harim Tavanındaki Kirişlerin Yan Kısımlarında Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

Çizim 2.2: Harim Tavanındaki Kirişlerin Yan Kısımlarında Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.11: Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Desenler (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.12: Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Şerit (Kökver, 2020)

Çizim 2.3: Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Şerit (Kökver, 2020)

Desteklerin alt kısmında iki şerit yer almaktadır. Alt kısımda bulunan birinci şeritte birbirleriyle üst ve alt kısımlarda birleşen “S” şeklindeki hatlar üzerinde yapraklar, laleler, üçlü yıldız çiçekleri, pençer ve hatailer ardışık olarak sıralanır. Her

çiçek kendi yaprağıyla birlikte tezyin edilmiştir. Zemin rengi sarıdır. Üçlü yıldız çiçeklerinde, lalelerde, hatailerde, pençlerde kırmızı ve beyaz renk kullanılmıştır. Tekli yıldız çiçekleri ve bunlarla aynı dal üzerinde bulunan lalelerin açık mavi renkte boyandıkları görülür. Yapraklar yeşil renktedir. “S” şeklinde uzanan dalların renginde kahverengi ve beyaz renk görülür (Fotoğraf 2.12) (Çizim 2.3).

Fotoğraf 2.13: Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Şerit (Kökver, 2020)

Çizim 2.4: Desteklerin Alt Kısımında Yer Alan Şerit (Kökver, 2020)

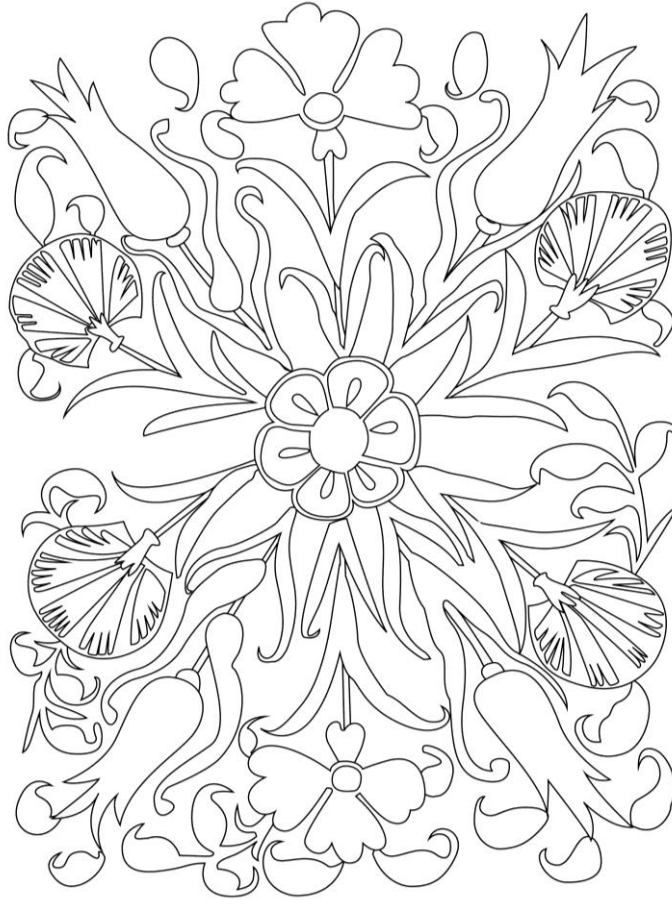
Desteklerin alt kısmında yer alan iki şeritten üstte olanında ayrılma rûmilerin oluşturdukları şekillerin ortasında, karanfil çiçeği ve hatayi ardışık olarak sıralanır. Düzenlemenin alt ve üst kısımlarında yapraklar deseni tamamlar. Zemin rengi kırmızıdır. Ayrılma rûmilerin oluşturduğu şekillerin zemini yeşil ile renklendirilmiştir. Rûmilerde krem rengi kullanılmıştır. Karanfil ve hatayilerde krem rengi , kırmızı ve kahverengi kullanıldığı görülür. Deseni alt ve üstten tamamlayan mavi yaprakların içerisindeki damarların rengi siyahtır (Fotoğraf 2.13) (Çizim 2.4).

Fotoğraf 2.14: Destek Aralarının Özgün Tezyinatı (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.15: Destek Aralarının Yenilenmiş Tezyinatı (Kökver, 2020)

Çizim 2.5: Destek Aralarının Deseni (Kökver, 2020)

Desteklerin aralarındaki desende merkezi özellik uygulanmıştır. Destek aralarında yer alan dikdörtgen şekillerin deseninde ortada bulunan pençin dört köşesine laleler yerleştirilmiştir. Dikdörtgenin iki uzun kenar köşelerinde bulunan lalelerin arasında iki adet karanfil, kısa kenarlarındaki lalelerin arasında penç bulunur. Her çiçek kendi yaprağıyla çizilmiştir. Krem renk zemin üzerine, kahverengi, hardal sarısı, açık mavi, yeşil renkler kullanılmıştır. Merkezde bulunan penç mavi, köşelerde yer alan laleler hardal sarısı, karanfil ve pençler kırmızı (özgün rengi turuncu), çiçek dalları kahverengi, yapraklar yeşil renk ile boyalıdır (*Fotoğraf 2.14*) (*Çizim 2.5*).

Fotoğraf 2.16: Destek Aralarının Deseni (Kökver, 2020)

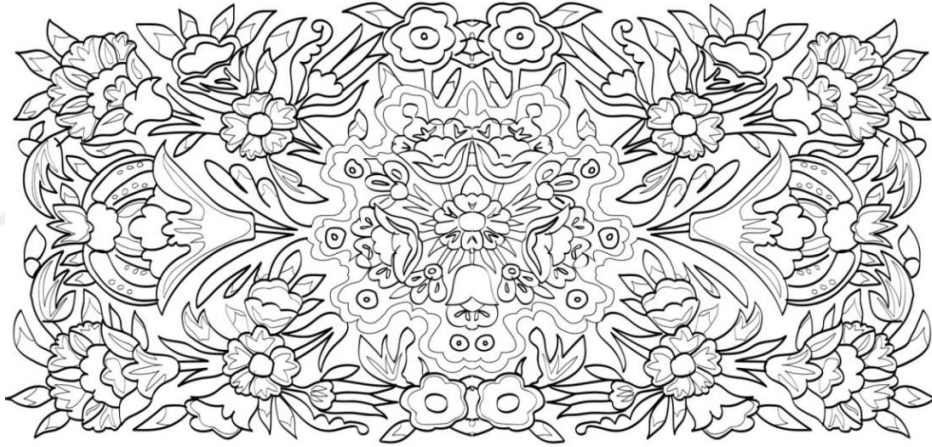

Çizim 2.6: Destek Aralarının Deseni (Kökver, 2020)

Desteklerin arasında dikdörtgen şeklindeki bölmelerde yer alan desenin örgü düzenlemesinde ortadaki pençin dört köşesinde birer tane lale, dikdörtgenin uzun kenarlarında iki lale arasında daha küçük iki lale yer alır. Dikdörtgen şeklin kısa kenar köşelerinde iki lale arasına karanfil yerleştirilmiştir. Desende kullanılan örgeler yaprak, penç, lale ve karanfildir. Kırmızı zemin üzerinde mavi, hardal sarısı, yeşil ve beyaz renkler görülür. Merkezde bulunan pençin yaprakları mavi, göbeği ve tahrirleri beyaz renklidir. Küçük laleler ve karanfillerin zemin renkleri beyaz tahrirleri kırmızıdır. Köşelere yerleştirilen laleler sarı renklidir. Yapraklar yeşil ile boyalıdır (*Fotoğraf 2.16*) (*Çizim 2.6*).

Fotoğraf 2.17: Mahfil Alt Tavanının Çıkıntısında Yer Alan Tezyinat (Kökver, 2020)

Çizim 2.7: Mahfil Alt Tavanının Çıkıntısında Yer Alan Tezyinat (Kökver, 2020)

Mahfil çıkıntısının altındaki desteklerin aralarında bulunan dikdörtgen bölümlerin deseni merkezde yer alan gülbezeğin etrafına penç, hatai, lale, nar çiçeği yerleştirilerek oluşturulmuştur. Her çiçek kendi yaprağıyla birlikte kullanılmıştır. Desende yeşil zemin üzerine kiremit rengi, krem rengi ve açık mavi renklerin kullanıldığı görülür. Gülbezeğin zemini kırmızıdır, üzerindeki penç ve hatayilerde mavi, krem rengi ve açık kahverengi kullanılmıştır. Nar çiçekleri kahverengi, krem rengi ve kırmızı ile boyalıdır. Hatailer krem rengi, kahverengi ve kırmızı ile renklendirilmiştir. Lalelerin kenar yaprakları kırmızı orta yaprağı kahverengidir. Desende bulunan yapraklar ağırlıklı olarak krem renktir. Örgeler tahrirlidir(*Fotoğraf 2.17*) (*Çizim 2.7*).

Fotoğraf 2.18: Nar Çiçeği¹⁹³

Fotoğraf 2.19: Nar Çiçeği

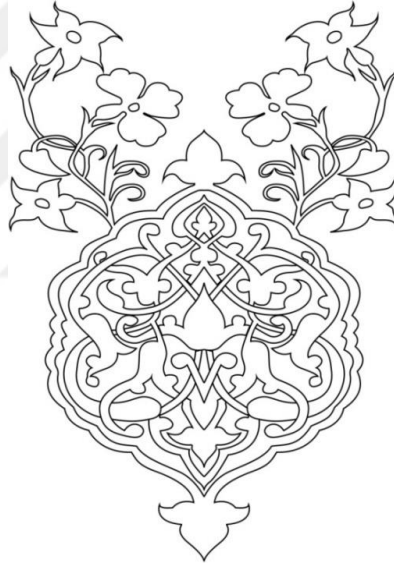

Fotoğraf 2.20: Ahşap Direk Başlıklarından Ayrıntı (Kökver, 2020)

¹⁹³ Nar Çiçeği, Erişim 20 Mart 2020, <https://www.narcicegi.gen.tr/nar-ciceginin-faydalari.html>

Fotoğraf 2.21: Ahşap Direklerde Yer Alan Şemse (Kökver, 2020)

Çizim 2.8: Ahşap Direklerde Yer Alan Şemse (Kökver, 2020)

Kadınlar mahfilinde bulunan ahşap direklerin ikisi üzerinde beyzi (oval) şeklinde, üst üste sıralanmış beş tane, rûmili şemse yer alır. Şemseler alt ve üstte bulunan tepeliklerle (palmet) tamamlanır. Sağ ve sol üst köşelerden uzanan dallar üzerinde, yıldız çiçeği, penç ve bunların yaprakları bulunur. Desende kiremit rengi zemin üzerine siyah renk kullanıldığı görülür (*Fotoğraf 2.21*) (*Çizim: 2.8*).

Fotoğraf 2.22: Ahşap Direk Başlığında Yer Alan Rûmili Şemse (Kökver, 2020)

Çizim 2.9: Mahfil Direklerinde Yer Alan Rûmili Şemse (Kökver, 2020)

Ahşap direklerin başında, daire şeklinde şemseler vardır. Şemselerin içindeki desen kendi dalları üzerinde devam eden rûmi şekillerinden oluşur. Desen beyaz zemin üzerine siyah renk ile boyanmıştır (*Fotoğraf 2.22*)(*Çizim 2.9*).

Fotoğraf 2.23: Tavan Silmesinde Yer Alan Rûmili Şerit (Kökver, 2020)

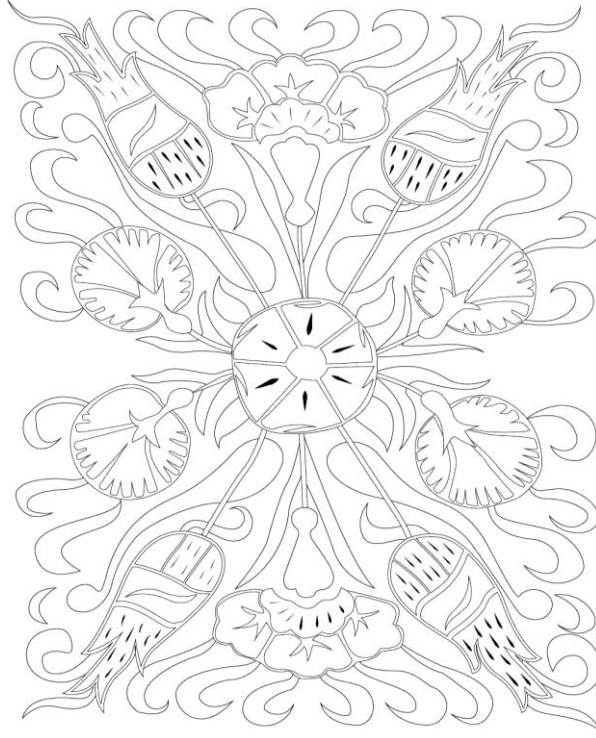

Çizim 2.10: Tavan Silmesinde Yer Alan Rûmili Şerit (Kökver, 2020)

Tavan silmesinde yer alan şeritte sıralanan altıgenlerin içerisinde rûmiller kendi dalları üzerinde devam eder. Altıgenleri iki sivri ucundan palmetler tamamlar. Ardışık olarak sıralanan altıgenlerin birleşme noktalarında yaprakları ile birlikte pençer bulunur. Bu şeridin üst kısmında bir sıra palmet dizisi yer alır (*Fotoğraf 2.23*)(*Çizim 2.10*).

Fotoğraf 2.24: Destek Aralarının Tezyinatı (Kökver, 2020)

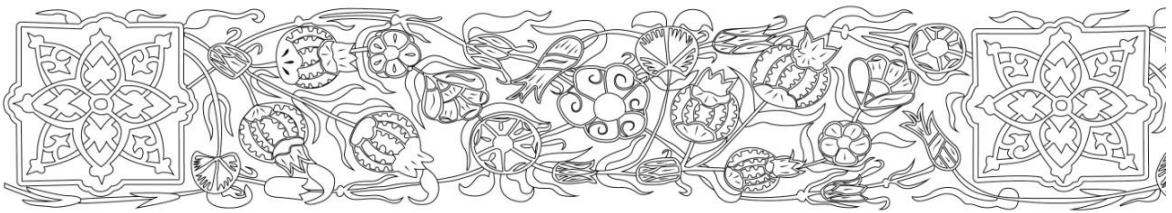

Çizim 2.11: Destek Aralarının Tezyinatı (Kökver, 2020)

Tavandaki desteklerin arasında yer alan desende yaprak, penç, lale ve karanfil örgeleri kullanılmıştır. Desenin ortasındaki pençten çıkan ve köşelere doğru uzanan dallar üzerinde laleler vardır. Kısa kenarlara uzanan dallarda üç yapraklı kır çiçeği yer alır. Uzun kenarlarına ikişer karanfil yerleştirilmiştir. Düzenlemenin etrafı zencerekle çevrelenmiştir. Desende kullanılan renkler krem rengi, kahverengi, kiremit rengi, yeşil ve sarıdır. Zemin krem renkle boyalıdır. Ortadaki pençin zemini sarı, göbeği ile göbekten köşelere uzanan dallar kahverengidir. Kısa kenardaki kır çiçekleri sarı ve kırmızı renklerle boyalıdır. Karanfiller kırmızı, laleler sarı, yapraklar yeşil renktedir (Fotoğraf 2.24) (Çizim: 2.11).

Fotoğraf 2.25: Tavan Silmesindeki Şeritte Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

Çizim 2.12: Tavan Silmesindeki Şeritte Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

Çizim 2.13: Tavan Silmesindeki Şeritte Yer Alan Desenden Ayrıntı (Kökver, 2020)

Tavandaki desteklerin altında bulunan şeridin deseni karanfil, lale, üçlü haşhaş¹⁹⁴ kellesi, penç ve hatayinin “S” şeklinde uzanan dallar üzerine yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Desen mavi zemin üzerine kiremit rengi, hardal sarısı, beyaz, açık pembe ve kırmızı renklerle boyalıdır. S şeklinde uzanan dallar beyaz, haşhaşlar sarı, kiremit rengi, kırmızı ve beyaz, karanfiller kiremit rengi ve beyaz, penç ve küçük laleler kırmızı ve beyaz renklidir. Yapraklar ve uzun laleler sarı renk ile boyalıdır. Bu desene birleşik bulunan geçmeli desen mavi zemin üzerinde beyaz ve kırmızı renklerden müteşekkildir. Beyaz ile boyalı olan kısımda ortada bulunan kare şeklinin köşelerine birer palmet yerleştirilmiştir. Bu palmetlerin iki yanından uzanan dallar yukarıda birer palmetle tamamlanır. Her köşede tepelik olarak kullanılan bu palmetlere paralel olarak desenin ortasına dönük birer palmet yer alır. En üstte daire şeklinden uzanan ve altta kalan palmetleri çevreleyen kırmızı renkli dallar palmetlerle tamamlanır (Fotoğraf 2.25) (Çizim: 2.12-13).

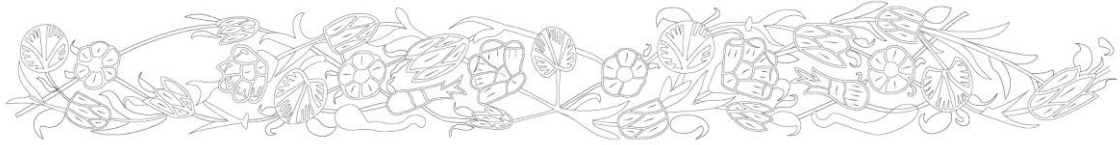
¹⁹⁴ Bölgede yetiştirilen bir bitki olması nedeniyle haşhaş kellesi olabileceği düşünüldü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Beyhan Yörükan Karamağaralı, *İslam Sanatında Haşhaş ve Hint Kenevir Motifleri*, A.Ü., İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, S.5, (Ankara:1982), 463-484.

Fotoğraf 2.26: Haşhaş¹⁹⁵

Fotoğraf 2.27: Tavan Silmesindeki Şeritte Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

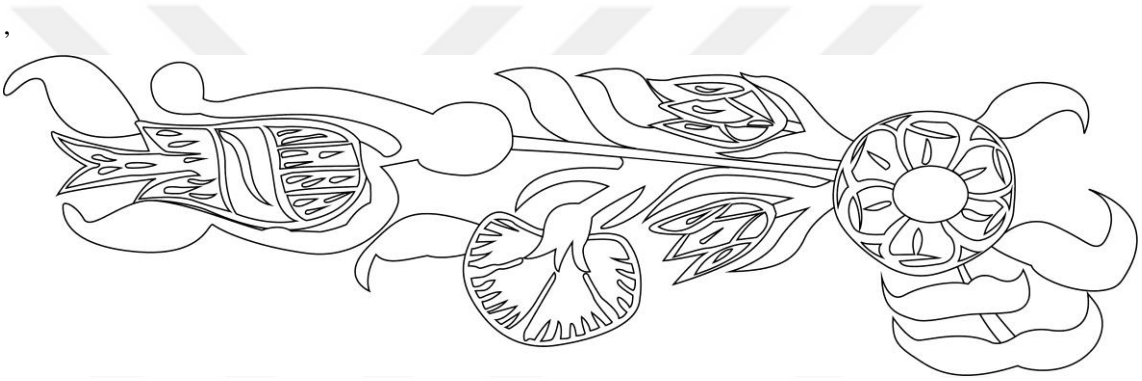
Çizim 2.14: Tavan Silmesindeki Şeritte Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

Tavan kirişlerinin üstünde yer alan şeritteki desende lale, hatayi, karanfil ve penç, “S” şeklindeki hatlar üzerine ardışık olarak yerleştirilmiştir. Deseni iki taraftan dışta zencerek sınırlar. Desenin zemin rengi mavidir. Laleler hardal sarısı ve kırmızı renklidir. Hatayiler, karanfiller, küçük laleler ve pençler kırmızı ve beyaz renklerle boyalıdır. Desende bulunan yapraklar sarı renktedir. Zencereğin zemini ve tahriri siyah, ara çizgileri beyazdır (Fotoğraf 2.27) (Çizim: 2.14).

¹⁹⁵ “Haşhaş”, erişim 20.02.2020. <https://www.dunya.com/gundem/>

Fotoğraf 2.28: Desteklerin Tezyinatı (Kökver, 2020)

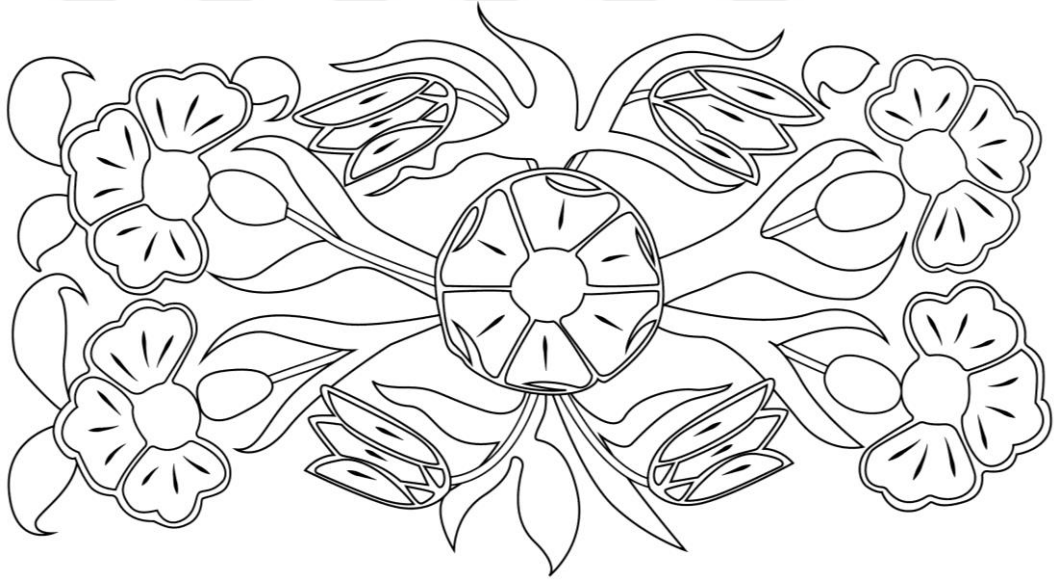

Çizim 2.15: Desteklerin Tezyinatı (Kökver, 2020)

Desteklerin yan yüzlerinin deseni alttan çıkarak pençin ortasından devam eden dalın iki yanında birer küçük lale, karanfil ve ucunda yer alan lale ile tamamlanır. Hardal sarısı, kiremit rengi, kırmızı, beyaz ve yeşil renklerin kullanıldığı görülür. Zemin Kiremit rengidir. Dal ve yaprakların rengi yeşildir. Pençin yaprakları beyaz tahrirleri kırmızı renktedir. Sarı ile boyanan laleler kırmızı ile tahrirlenmiştir. Karanfiller kiremit rengi ve beyaz renk ile boyalıdır (*Fotoğraf 2.28*) (*Çizim: 2.15*).

Fotoğraf 2.29: Tavan Silmesinde Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

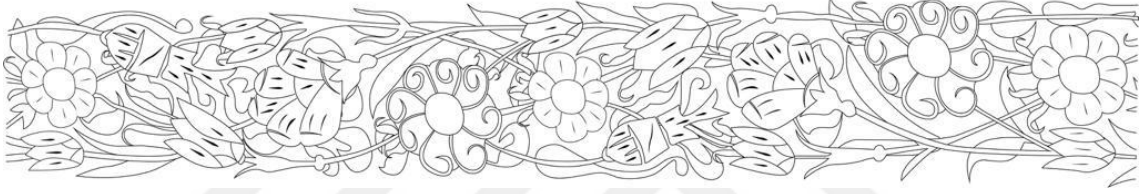

Çizim 2.16: Tavan Silmesinde Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

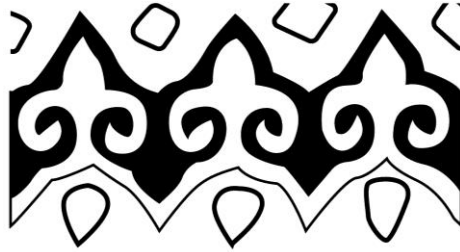
Tavan silmesinde yer alan desende ortadan yanlara doğru uzanan yapraklı dallar üzerine yanyana iki adet kır çiçeği yerleştirilmiştir. Dikdörtgen şeklin uzun kenarlarında orta kısma dallarla birleşen yanyana iki lale yer alır. Zemin kiremit rengi ile boyalıdır. Ortada yer alan penç beyaz ve kırmızı renklidir. Kır çiçekleri sarı ve kırmızıdan oluşur. Lalelerin rengi mavi renk üzerinde siyah tahrirlidir. Yapraklar yeşil ile boyalıdır (Fotoğraf 2.29) (Çizim: 2.16).

Fotoğraf 2.30: Kadınlar Mahfili Kirişlerinde Bulunan Desen (Kökver, 2020)

Çizim 2.17: Kadınlar Mahfili Kirişlerinde Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

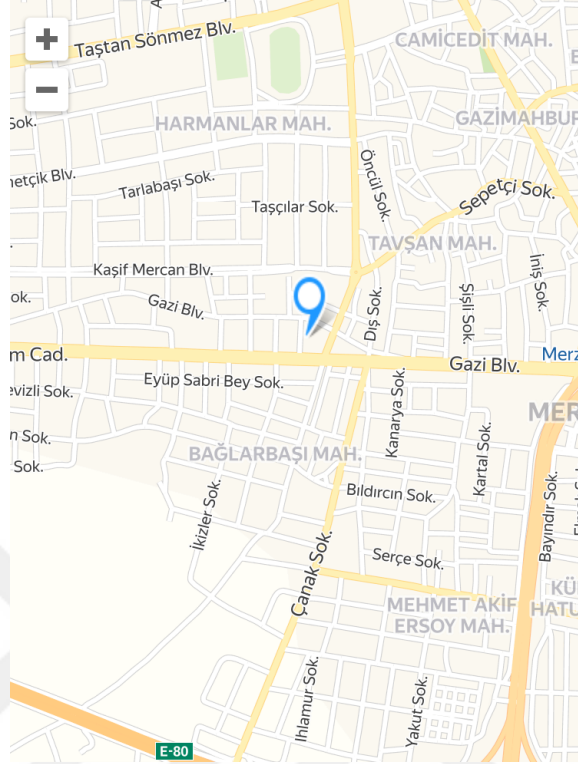
Çizim 2.18: Kadınlar Mahfili Kirişlerinin Yan Yüzlerinde Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

Kadınlar mahfili kirişlerinin deseni “S” kıvrımlı dallar üzerine yaprak, penç, hatayi ve lale gibi bitkisel örgelerin yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu düzenlemenin kenarında bir ters bir düz yerleştirilen iki üçgen arasında noktalar bulunur. Noktaların üzerinde iki üçgenin sivri uçlarına birleşen düz bir çizgi vardır. Düz çizginin üzerinde de “S” kıvrımlı bir çizgi yer alır. Bu çizgiler bir üçgen aralığı boş bırakılarak ardışık bir şekilde kiriş boyunca devam eder. Kadınlar mahfili tavan kirişlerinin tezyinatında kahverengi, açık mavi, koyu mavi, yeşil ve siyah renklerin

kullanıldığı görülür. Zemin krem renk ile boyalıdır. Pençlerin göbekleri mavi, yaprakları kiremit rengi dışlarında yer alan kıvrımlı çizgileri kahverengidir. Desenin ortasında sıralanan laleler kiremit rengi ile, kenarlarda yer alan laleler mavi renk ile boyalıdır. Hatayilerin yaprakları pembe renk, tahrirleri kahverengidir. Yapraklar ise kahverengi ve yeşil ile boyalıdır (*Fotoğraf 2.30*)(*Çizim 2.17*).

2.1.2. Eyüp Çelebi Camii (Camid Camii, Cami-i İyd)

Harita 2.4: Eyüp Çelebi Camii (Amasya Kültür Envanteri, 2007)

Harita 2.5: Eyüp Çelebi Camii (Amasya Kültür Envanteri, 2007)

Fotoğraf 2.31: Eyüp Çelebi Camii'nin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.32: Harimin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.33: Ahşap Tavanın Genel Görünümü (Kökver, 2020)

İnceleme Tarihi: 24.08.2018, 16.02.2020.

Fotoğraf No: 4.1-26

Çizim No: 4.1-9

4.1.2.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler ve Tarihçesi

Bulunduğu Yer: Merzifon, Gazi Mahlup Mahallesi, Bahçe Sokak, No: 1/A, Merzifon

Kadastro Durumu: Pafta 30-27A-a, Ada 184, Parsel 1. ¹⁹⁶

Yaptıran ve Yapım Yılı: Kitabesi yoktur. Hacı Bayramlar tarafından 17. yüzyılda inşa ettirildiği belirtilmektedir¹⁹⁷.

Mimarı: Bilinmiyor

Nakkaşı: Bilinmiyor

Mimari Özellikleri ve Planı:

Güneye meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Sıva kaplı ve boyalı olan duvarların kâgir malzeme ile örülü olduğu anlaşılmaktadır. Kıрма çatı kiremitle

¹⁹⁶ Amasya Kültür Envanteri, (Ankara: Uyum Ajans, 2007), 451.

¹⁹⁷ Çerkez, *a.g.t.*, 252.

kaplıdır. Ahşap minaresi yapının kuzeybatı köşesinde yer alır (*Fotoğraf 2.31*). Kuzey cephede kadınlar mahfiline açılan ahşap kapı bulunur.

Batı cephesinin kuzey kenarında H.1245/M.1829 tarihli bir çeşme bulunur. Kuzey cephede pencere bulunmaz. Güney cephede üstte dört, altta üç, doğu cephede sadece üstte üç tane, batı cephede üst seviyede üç altta iki tane pencere yer alır. Boyuna dikdörtgen olan harim kapısı batı cephesindedir. Son cemaat yeri giriş mekânının güneyinde yer alır.

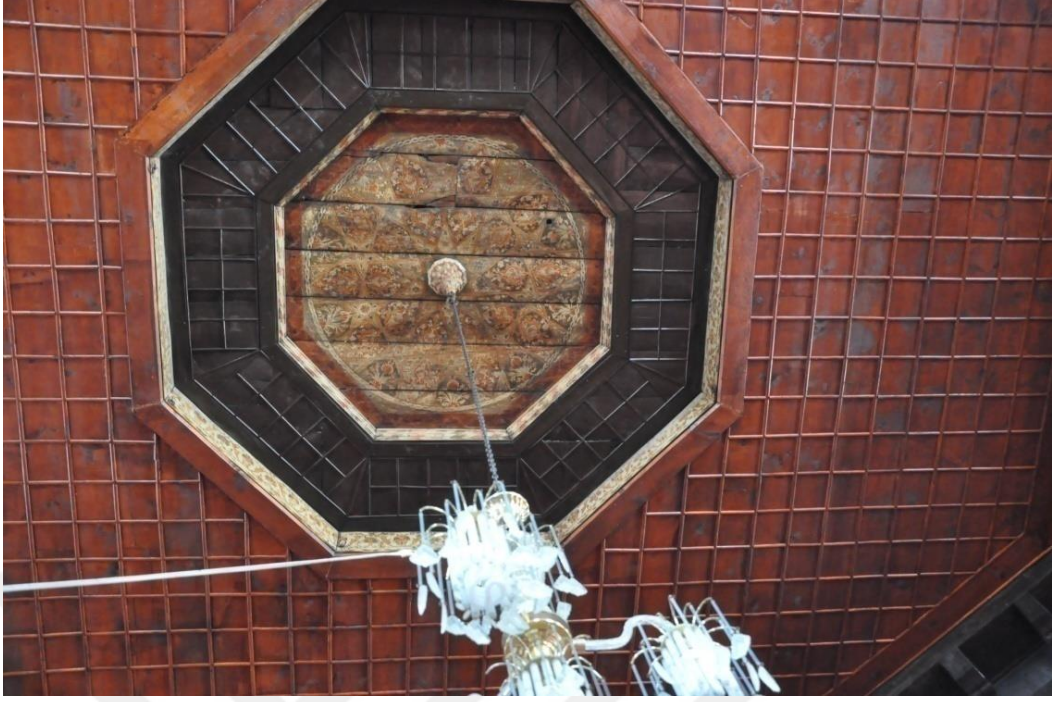
Harim 11.43x11.89 m. ebatlarında dikdörtgen planlı bir mekândır (*Fotoğraf 2.32*). Kadınlar mahfili doğu, batı ve kuzeyden ahşap direklerle çevrelenen “U” şeklinde bir alandır. Mihrap ve minber sadedir.

1967 yılında ahşap tavanı askıya alınmak suretiyle yeniden inşa edilen Camii'nin, 17. yüzyıl üslup özelliklerini yansıtan tavan kalem işlerine dayanılarak ilk inşası bu yüzyıla tarihlendirilir.

2.1.2.2. Ahşap Tavandaki Kalem İşi Tezyinatlar

Fotoğraf 2.34: Tavan Göbeğinin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.35: Tavan Göbeğindeki Tezyinatların Genel Görünümü (Kökver, 2020)

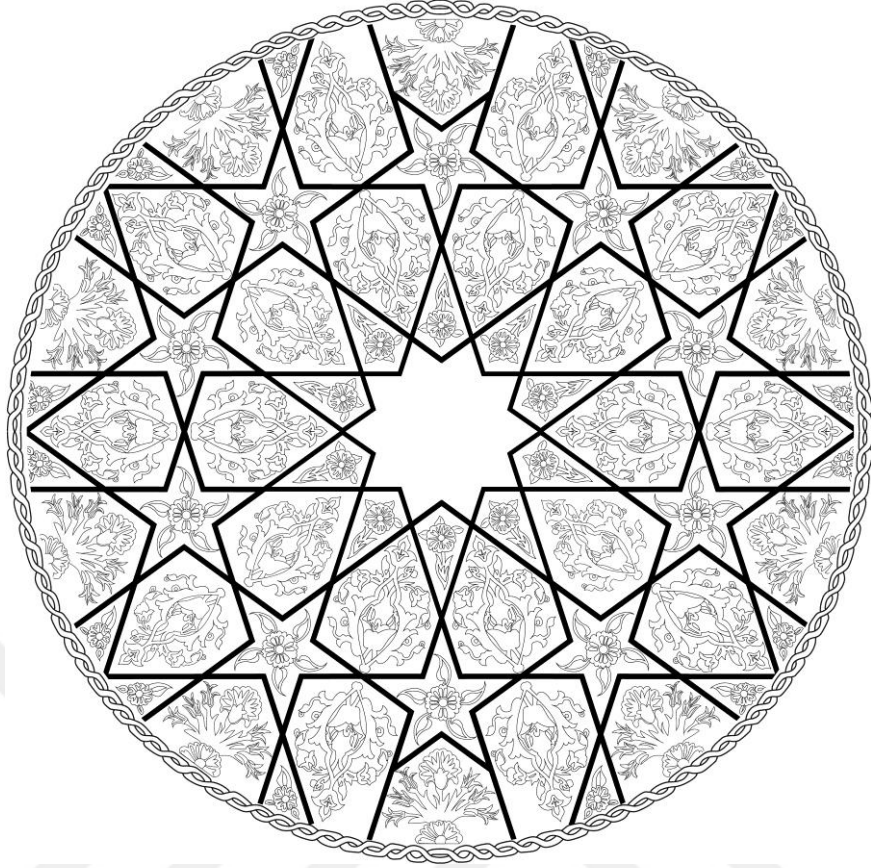

Fotoğraf 2.36: İç ve Orta Sekizgenlerin Yan Yüzlerinde Bulunan Desenlerin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Tavan 5.52 m. yüksekliktedir. Tavanın ortası, üç kademeli büyüklük ve derinliklerde iç içe üç tane sekizgenden oluşur (*Fotoğraf 2.34-35*). Merkezinde mukarnaslı sarkıtın bulunduğu (5.86 m. yükseklikte) sekiz kenarlı göbeği üç kuşak çevreler. Kalem işi tezyinatlı olan merkezdeki sekizgenin haricindeki tüm tavan kahverengi boyalıdır. Tavanın çıtakari tekniği ile (ince çubuk çıtalarla) kare bölümlere ayrıldığı görülür. Dış kuşaktaki ilk sekizgende destekler bulunur. Ortadaki iki sekizgenin yan kısımlarında ve göbek kısmını oluşturan sekizgenin yüzeyinde kalem işi tezyinatlar bulunur (*Fotoğraf 2.36*). Tezyinatta, rûmi şekilleri, hatai, penç, yaprak ve karanfil örgelerinin kullanıldığı etrafının zencerekle çevrelendiği görülür. Kullanılan renkler kırmızı, sarı, yeşil, kahverengi, lacivert ve beyazdır.

Fotoğraf 2.37: Tavan Göbeğinin Tezyinatı (Kökver, 2020)

Çizim 2.19: Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeğinin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

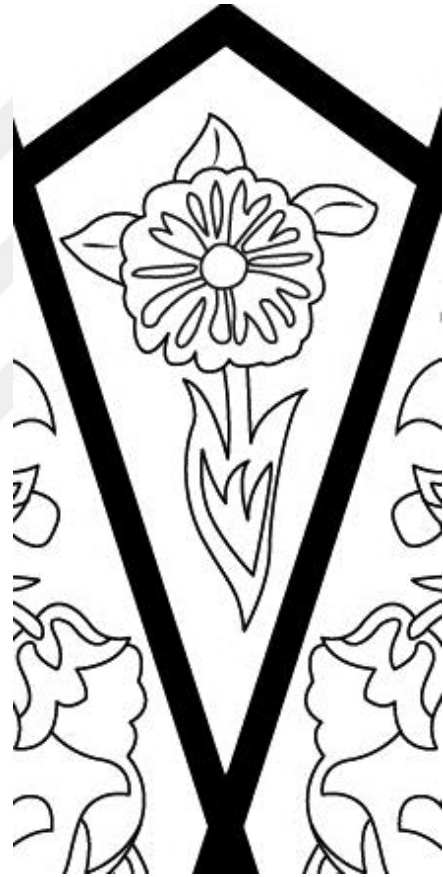

Fotoğraf 2.38: Tavan Göbeğindeki İç Sekizgenin Desenlerinden Ayrıntı (Kökver, 2020)

İçte bulunan sekizgenin tezyinatı geometrik şekiller içerisine bitkisel örgeler yerleştirilerek düzenlenmiştir. Düzenlemenin ortasında mukarnaslı bir sarkıt vardır. Göbeğin etrafında on kollu bir yıldız bulunur. Bu büyük yıldızın etrafında uç kısmı sivri eşit olmayan küçük dörtgen (koni şeklinde) parçaların, altıgenler ve beş kollu küçük yıldızlar yerleştirilerek oluşturulan geometrik düzenlemelerin içlerine penç, hatai, karanfil ve lale yerleştirilmiştir. Düzenleme zencerekle daire içine alınmıştır. Zencereğin dışında bulunan kahverengi zeminli sekizgen şeridin üç iplik rûmi ile tezyin edildiği görülür (Fotoğraf 2.37-38)(Çizim 2.19).

Fotoğraf: 2.39: Dörtgen Parçaların Deseni (Kökver, 2020)

Çizim 2.20: Dörtgen Parçaların Deseni

On kollu yıldızın dışında yer alan uç kısmı sivri eşit olmayan küçük dörtgen (koni şeklinde) parçaların her birinin içerisinde yapraklı bir dal üzerinde penç bulunur. Desende, kahverengi, krem, siyah ve yeşil renk kullanılmıştır. Zemin rengi

kahverengidir. Desenin rengi beyazdır, üzerine yeşil renk ile yapraklar boyanmıştır. Desenin tahriri siyahtır (*Fotoğraf 2.39*)(*Çizim 2.20*).

Fotoğraf 2.40: Altıgen Şeklinin Deseni (Kökver, 2020)

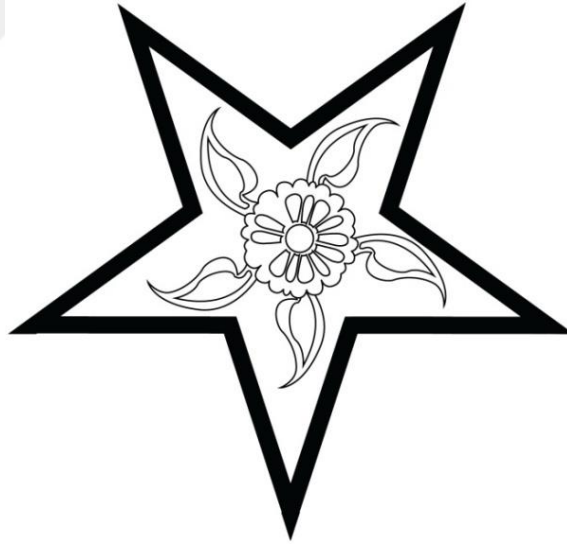
Çizim 2.21: Altıgen Şeklinin Deseni (Kökver, 2020)

Altıgen şeklinin içinde kısa kenarların ortasından gelişen ayrılma rûmiler üst kısımda birleşerek tepelikle (palmet) sonlanır. Ayrılma rûmilerin oluşturduğu alanın

içinde hatayı bulunur. Hatayiden çıkan dallar üzerindeki gonca güller ve yapraklar yan kısımlarda kalan zemini dolgular (Fotoğraf 2.40)(Çizim 2.21).

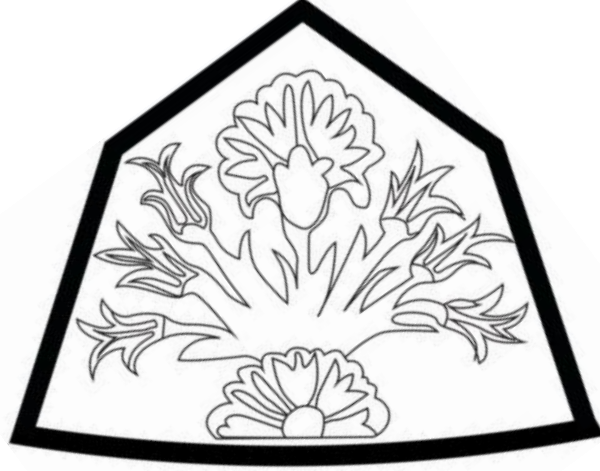
Fotoğraf 2.41: Eyüp Çelebi Camii Tavanındaki Beş Kollu Yıldız Şeklinin Deseni (Kökver, 2020)

Çizim 2.22: Eyüp Çelebi Camii Tavanındaki Beş Kollu Yıldız Şekli ve Deseni (Kökver, 2020)

Beş kollu yıldız içerisinde merkezde bulunan penç ve beş kollu yıldızın her bir koluna doğru uzanan yapraklar zemini dolgular. Kahverengi zemin üzerine beyaz ile

boyanan desenin, yaprakları yeşil ile renklendirilmiştir. Desen siyah renk ile tahrirlenmiştir (Fotoğraf 2.41)(Çizim 2.22).

Çizim 2.23: Beşgen Şekillerin İçindeki Desen (Kökver, 2020)

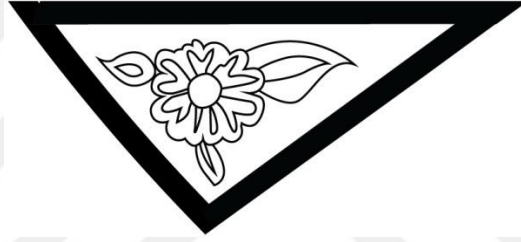

Fotoğraf 2.42: Beşgen Şekillerin İçindeki Desen (Kökver, 2020)

Beşgen şekillerinin içinde kök şeklinde görünen yarım bir pençten çıkan yaprakların uçlarında laleler yer alırken ortada iri bir karanfil deseni tamamlar. Zemin rengi yeşildir. Dal ve yapraklar krem rengi ile boyalıdır. Penç, karanfil ve lalelerin rengi kırmızıdır (Fotoğraf 2.42)(Çizim 2.23).

Fotoğraf 2.43: Zencereğe Birleşen Kenardaki Üçgenin İçindeki Desen (Kökver, 2020)

Çizim 2.24: Zencereğe Birleşen Kenardaki Üçgenin Deseni (Kökver, 2020)

Düzenlemenin zencereğe birleşen kenarlarında yer alan küçük üçgen şekillerinin içerisine yerleştirilen pençin üst kısmına büyük bir yaprak, alt kısmının iki uçlarında küçük birer yaprak vardır. Kahverengi, beyaz ve yeşil renk kullanılmıştır. Zemin rengi ve pençin ortası kahverengidir. Beyaz ile boyanan penç, siyah ile tahrirlenmiştir. Beyaz zeminli olan yaprakların orta kısımları yeşil ile boyalıdır (Fotoğraf 4.43)(Çizim 4.24).

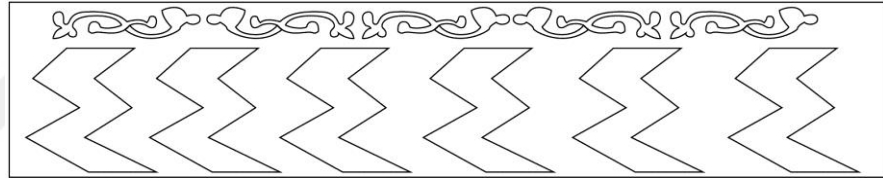
Fotoğraf 2.44: Düzenlemenin Etrafını Çevreleyen Zencerek (Kökver, 2020)

Çizim 2.25: Düzenlemenin Etrafını Çevreleyen Zencerek (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.45: Sekizgenin Yan Yüzlerinde Yer Alan Şeridin Zikzak Şeklindeki Deseni (Kökver, 2020)

Çizim 2.26: Eyüp Çelebi Camii Sekizgenin Yan Yüzlerinde Yer Alan Şeridin Zikzak Şeklindeki Deseni (Kökver, 2020)

İç göbekteki sekizgenin yan yüzlerindeki şeritte zikzak şeklinde bir desen yer alır. Bu desende sarı zemin üzerinde kırmızı ve yeşil renkler kullanılmıştır (Fotoğraf 2.45)(Çizim 2.26).

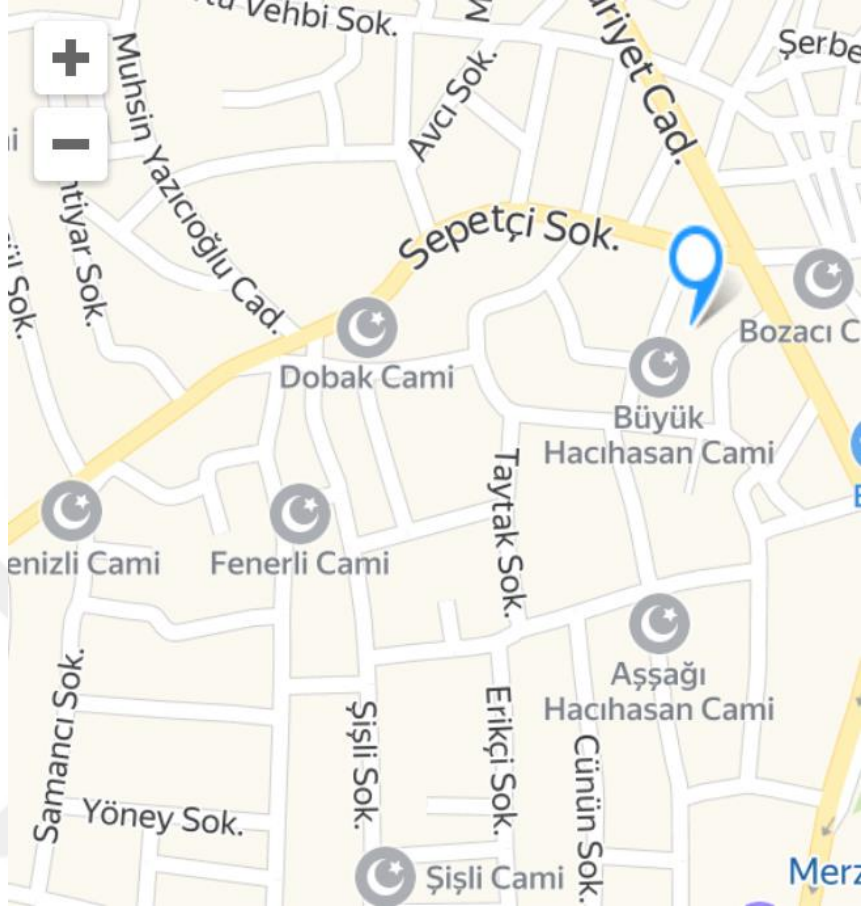
Fotoğraf 2.46: Göbekte İkinci Kademeyi Oluşturan Sekizgenin Yan Yüzündeki Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

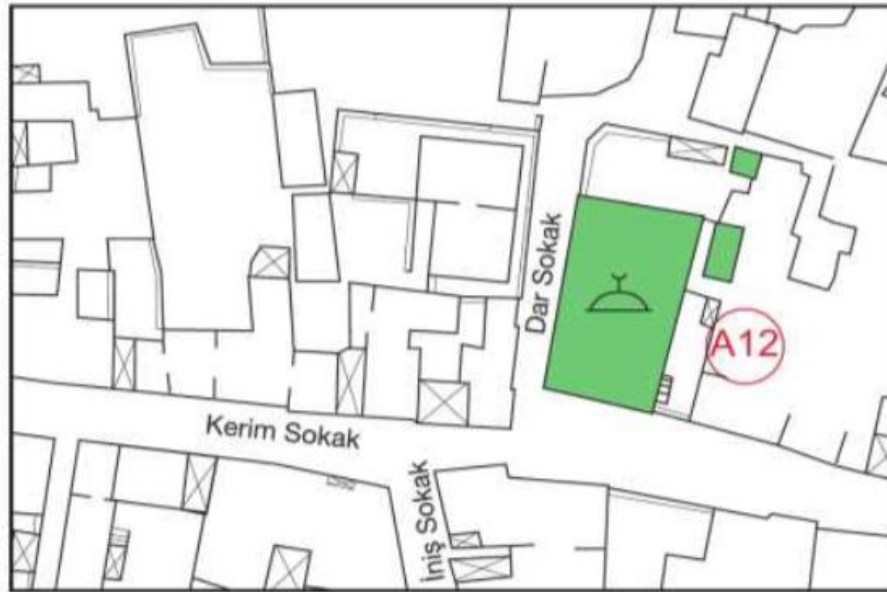
Çizim 2.27: Göbekte İkinci Kademeyi Oluşturan Sekizgenin Yan Yüzündeki Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

Göbekte ikinci kademeyi oluşturan sekizgenin yan yüzlerindeki desen, rumîli bir su yolunun aralarına işlenmiş yaprakla, karanfil ve hatayin örgeleri ardışık olarak yerleştirilmiştir. Karanfil ve hatayinin birleştikleri dallar üzerinde pençler vardır. sarı Zemin rengi açık sarı, rûmi şekli ile oluşturulan su yolu kahverengi, yapraklar yeşil renktedir. Hatayilerde kahverengi, yeşil ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Karanfillerin kahverengi, kırmızı ve yeşil ile boyalı oldukları görülür (*Fotoğraf 2.46*)(Çizim 4.27).

2.1.3. Büyük Hacı Hasan Camii

Harita 2.6: Büyük Hacı Hasan Camii (Amasya Kültür Envanteri, 2007)

Harita 2.7: Büyük Hacı Hasan Camii (Amasya Kültür Envanteri, 2007)

Fotoğraf 2.47: Büyük Hacı Hasan Camii Kuzey Cephe (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.48: Büyük Hacı Hasan Camii Harimin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.49: Büyük Hacı Hasan Camii Kadınlar Mahfili (Kökver, 2020)

İnceleme Tarihi: 24.08.2018, 25.01.2020

Fotoğraf No: 4.47-60

Çizim No: 4.28-37

4.1.3.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler

Bulunduğu Yer: Hacı Hasan Mahallesi, Gaye Sokak, No:3, Merzifon.

Kadastro Durumu: Pafta 30-27, Ada 255, Parsel 14¹⁹⁸.

Yaptıran ve Yapım Yılı: Hacı Hasan tarafından inşa ettirildiği bilinir¹⁹⁹. Banisinin isminin yer almadığı tamir kitabesine göre 1714 (H.1126) yılında inşa edildiği ve 1861 (H.1278) yılında Hacı Ali tarafından Hafız İmam Veli isimli ustaya genişletilmek suretiyle yenilettiirildiği belirtilmektedir²⁰⁰.

Mimarı: Bilinmiyor.

Nakkaşı: Bilinmiyor.

¹⁹⁸ Amasya Kültür Envanteri, (Ankara: Uyum Ajans, 2007), 455.

¹⁹⁹ Özkan, *a.g.t.*, 136.

²⁰⁰ Çerkez, *a.g.t.*, 274.

Mimari Özellikleri ve Planı: Güneye meyilli bir arazide yer alır. Yapının duvarları ve minare kaidesi kâgir malzeme ile inşa edilmiştir. Duvar yüzeyleri sıvalıdır. Minare yapının kuzey cephesinin batı kenarında yer almaktadır. Kuzey cephede beş (alt sırada iki adet, üst sırada ise üç) adet pencere bulunur. Kuzey cephedeki üzeri beşik çatı ile örtülü üçgen biçimli alınlık kısmında da pencere bulunmaktadır. Doğu ve batı cephelere dörder adet, güney cepheye iki adet büyük pencere yerleştirilmiştir. Dört cephede yer alan bu pencereler sivri kemerli, aynı boyutta ve aynı hizadadır. Yapının üzeri kırma çatı ile örtülüdür. Kuzey cephede son cemaat yeri ve harim kapısı yer alır. Doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olan ve harimden ahşap bir bölme ile ayrılan son cemaat yerinin üzeri ahşap tavanla örtülüdür.

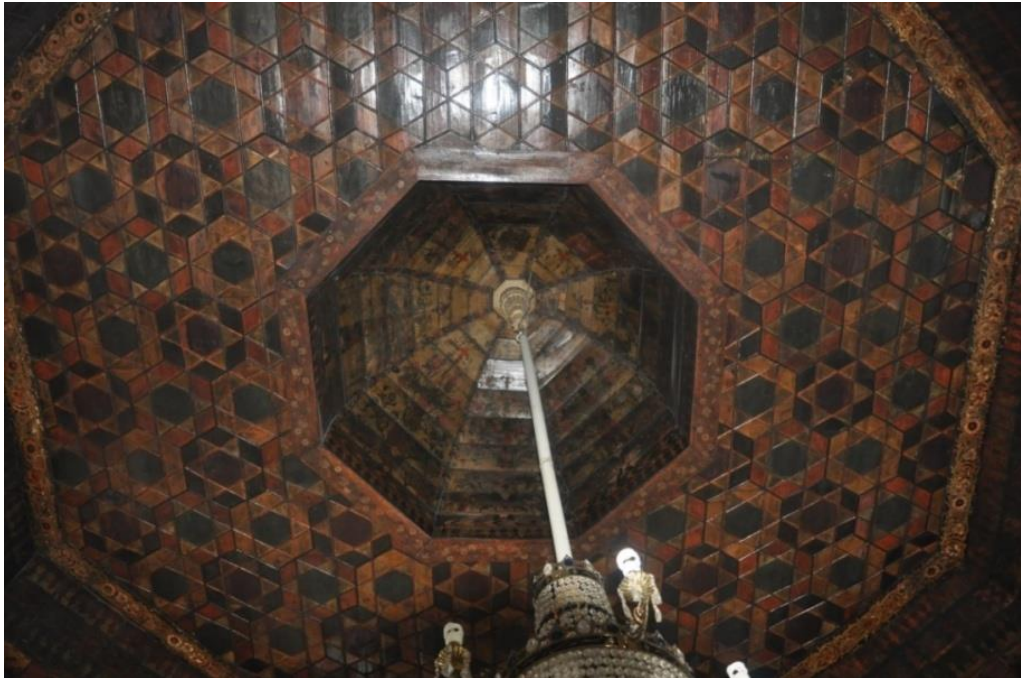
Harim 17.03x11.14 m. ebatlarında dikdörtgen planlıdır (*Fotoğraf 2.47*). Harimin üzerini örten ahşap tavanı²⁰¹ sekizgen biçiminde iki kuşaktan oluşur. Tavan mihraba dik doğrultuda iki sıra halindeki ahşap direklerle desteklenmiştir. Mihrap alçı malzeme ile yapılmıştır. Ahşap oyma tekniği ile yapılmış olan minber aynalıklarının aslen Yokuşbaşı Ulu Camiye ait olduğu belirtilir (*Fotoğraf 2.48*). Batı tarafında bulunan aynalığın geometrik düzenlemesi on iki kollu ve beş kollu yıldızlardan müteşekkildir. Bu aynalıkta rûmi şekli ve palmet görülür. Doğu tarafındaki aynalığın geometrik düzenlemesi sekiz kollu yıldızlar çevresinde yer alan beşgenler, sekizgenler, beş kollu ve altı kollu yıldızlardan oluşur. Bu aynalıkta da rûmi şekli ve palmet kullanıldığı görülür.

²⁰¹ Neslihan Korkmaz, “Amasya Camilerinde Ahşap Bindirme Tavan”, (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2016), 219.

4.1.3.2. Ahşap Tavandaki Kalem İşi Tezyinatlar

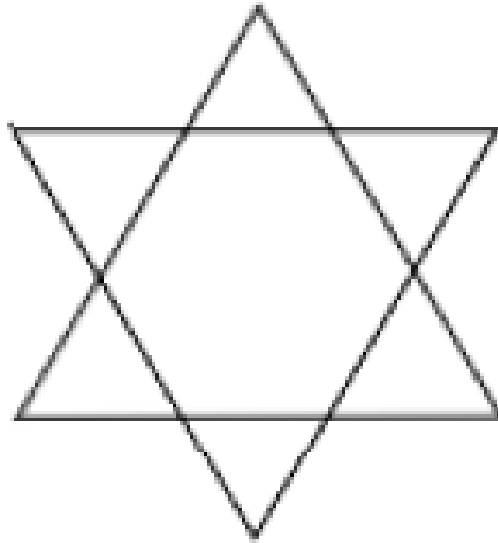

Fotoğraf 4.50: Hacı Hasan Camii Tavanı Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 4.51: Tavandaki Geometrik Düzenlemelerden Ayrıntı (Kökver, 2020)

Tavan 5.14 m. yüksekliktedir. Kubbenin derinliği 7.36 m. yüksekliktedir. Caminin 1935 yılındaki onarımından önce tüm yüzeyi aşı boyalı olan ahşap tavanı onarım esnasında yağlı boya ile boyanmıştır (*Fotoğraf 2.51*). Harim tavanının ortasında sekizgen biçiminde olan göbek kısmı yer alır. Bu sekizgen bölümün tezyinatı Davud yıldızı (Hz. Davud peygamberin yıldızı/mührü) etrafına çizilen altıgenlerden gelişen geometrik bir düzenlemeden oluşur (*Çizim 2.28-29*). Geometrik düzenlemede çitalarla oluşturulan altıgen, üçgen, kare, dikdörtgen, eşkenar dörtgen ve altı kollu yıldız şekilleri görülür. Bu geometrik şekilli alanın iki etrafını çevreleyen şeritlerde tezyinatlar bulunur. “Sekiz kenarlı tekne tavan düzenindeki tavanın merkezinde²⁰²” üçgen parçalardan oluşan sekizgen biçiminde bir kubbe vardır. Kubbenin tezyinatında 18. yüzyıl üslubunu yansıtan bitkisel bir üslup hâkimdir. Sekizgen dilimli kubbeyi oluşturan üçgen parçaların her birinin içi kalem işi tezyinatlıdır. Selvi ağacı²⁰³, hatayi, palmet, karanfil, lale, yaprak görülen bitkisel örgelerdir. Tezyinatta kullanılan renkler kırmızı, kahverengi, koyu yeşil ve sarıdır²⁰⁴. Desenlerin ve renklerin ayrıntılı anlatımı çizimleriyle birlikte sonraki anlatımlarda verilmiştir.

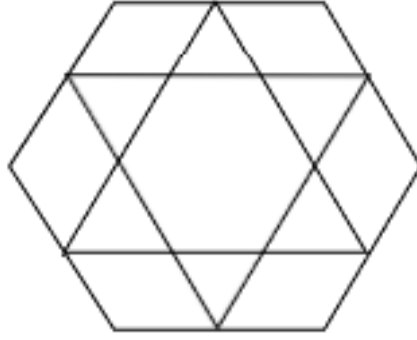

Çizim 2.28: Hz. Davud Mührü/Yıldızı (Kökver, 2020)

²⁰² Nemlioğlu., “Türk Kültüründe Nakışlı Ahşap Tavan Geleneği”, Yayınlanmamış Makale, 4.

²⁰³ E.Emine Naza-Dönmez, Merzifon Hacı Hasan Camii Ahşap Kubbesi ve Süslemeleri, *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, Çanakkale: 2008: 302.

²⁰⁴ Özkan, *a.g.t.*, 138.; Çerkez, *a.g.t.*, 279-81.

Çizim 2.29:Altıgen İçerisindeki Altı Kollu Yıldız (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.52: Geometrik Düzenlemenin Dışını Çevreleyen Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

Çizim 2.30: Geometrik Düzenlemenin Dışını Çevreleyen Şeritteki Desen (Kökver, 2020)

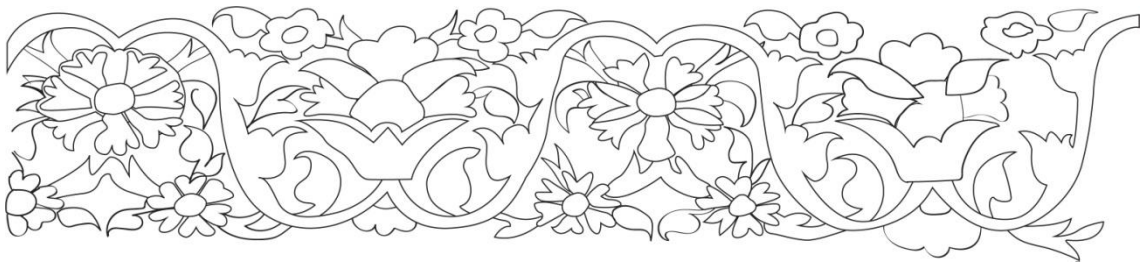
Şeridin deseni, karanfil, penç ve hatayi örgeleri ile aralara yerleştirilen irice yaprakların ardışık olarak sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Deseni alt ve üstten uzanan yapraklar tamamlar. Desende krem rengi, kahverenginin tonları, kiremit rengi ve mavi renkler kullanılmıştır (Fotoğraf 2.52)(Çizim 2.30).

Fotoğraf 2.53: Desteklerin Altındaki Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.54: Desteklerin Altındaki Şeridin Deseninden Ayrıntı (Kökver, 2020)

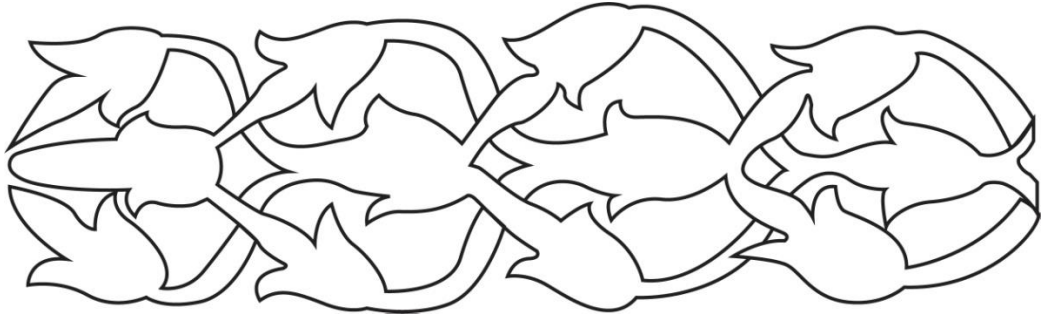
Çizim: 2.31: Desteklerin Altındaki Şeritte Yer Alan Desen (Kökver, 2020)

Desende rûmi şekli, yaprak, hatayi ve penç örgeleri, kullanılmıştır. Rûmi şekli ile oluşturulan şeridin aralarına yerleştirilen penç ve hatayilerin ardışık olarak sıralanmasıyla desen devam eder. Rûmilerin alt birleşme noktalarının üstüne hatayiler yerleştirilmiştir. Hatayilerin her birinin altında yarım penç vardır. Hatayilerin üst iki

yanında yaprakları ile birlikte çizilen penç dalları uzanarak rûmilerin üstte birleşen kollarının altında ortada bulunan büyük penç ile birleşir. Ortada yer alan pençin alttan yanlara ayrılan dallarındaki pençler ve yaprakları şerit boyunca devam eder. Zemin rengi açık kahverengidir. Rûmi şeklinin yer aldığı şeridin zemin rengi açık kahverengidir. Rumiler kiremit rengi ve yeşil renk ile boyalıdır. Penç ve hatayiler krem renk ile boyalıdır. Yaprakların boyanmasında yeşil renk kullanılmıştır (Fotoğraf 2.53-54) (Çizim 2.31).

Fotoğraf 2.55: Desteklerin Altındaki Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

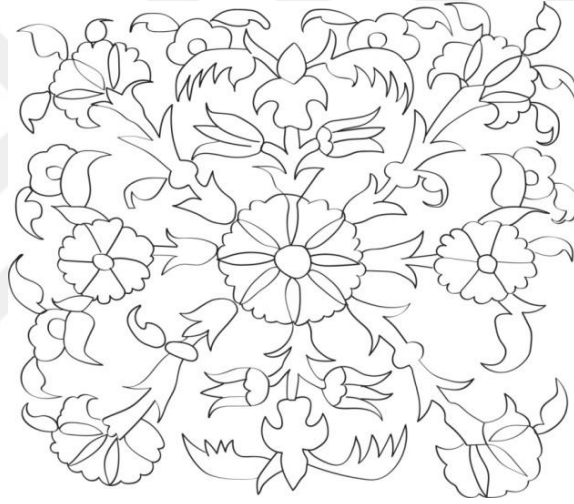

Çizim 2.32: Desteklerin Altındaki Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

Desenin ortasında yer alan asma yapraklarından iki yana ayrılan ve alttan üstten devam eden iki hat üzerinde yarım daire çizen üzüm sarmaşıkları tekrar ortada birleşmektedir. Zemin açık kahverengi ile boyalıdır. Asma yapraklarında kahverengi ve yeşil renk kullanılmıştır. Sarmaşığın üzerinde sarı renk ile boyalı üzüm yer alır (Fotoğraf 2.55) (Çizim 2.32).

Fotoğraf 2.56: Destek Aralarının Deseni (Kökver, 2020)

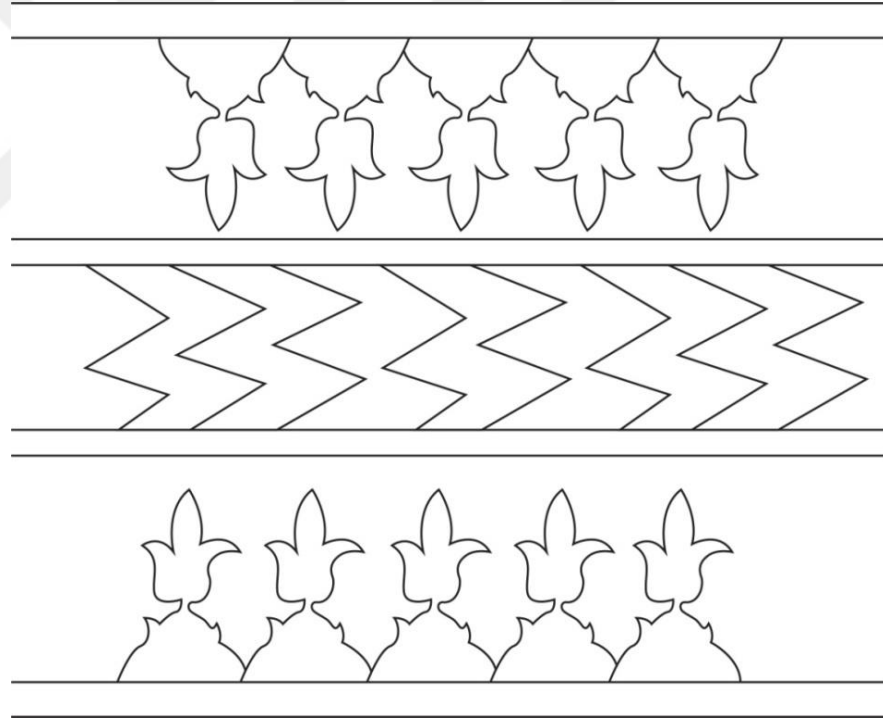

Çizim: 2.33: Destek Aralarının Deseni (Kökver, 2020)

Desteklerin arasında yer alan desende kullanılan örgeler, yaprak, penç, lale, karanfil ve sümbüldür. Kare şeklindeki alanda yer alan desenin merkezinde penç vardır. Ortadaki pençten çıkarak köşelere doğru uzanan dallar karanfillerle sonlanır. Pençin karşılıklı iki kenarından uzanan, iki yanında birer lale bulunan dallar uçta sümbülle tamamlanır. Pençin diğer kenarlarından karşılıklı uzanan dallar üzerinde bir penç ve bu pençin iki yanlarına ayrılan küçük birer penç vardır. Zemin rengi açık kahverengi ve sarı karışımıdır. Karanfiller ve sümbüller kahverengi, pençler kırmızı, dallar ve yapraklar yeşil renk ile boyalıdır (Fotoğraf 2.56) (Çizim 2.33).

Fotoğraf 4.57: Bir Ters Bir Düz Palmetlerden Oluşan Şerit (Kökver, 2020)

Çizim 2.34: Deseni Bir Ters Bir Düz Palmetlerden oluşan Şerit (Kökver, 2020)

Ortadaki zikkaklı bölümün iki tarafını içinde palmet dizisinin olduğu kuşak çevreler. Renk olarak kırmızı, yeşil, kahverengi ve açık kahverengi kullanılmıştır. Alt sıradaki palmetlerin ve zikkak şekillerinin olduğu bölümün zemin rengi yeşildir. Zikkak

şekilleri kahverengi ve kırmızı renklidir. Alt sıradaki palmet dizisi açık kahverengi boyalıdır. Üst sıradaki palmet dizisi açık kahverengi zemin üzerine kırmızı ile renklendirilmiştir (*Fotoğraf 2.57*) (*Çizim 2.34*).

Fotoğraf 2.58: Hacı Hasan Camii Kubbe Tezyinatında Yer Alan Selvi Ağacı (Kökver, 2020)

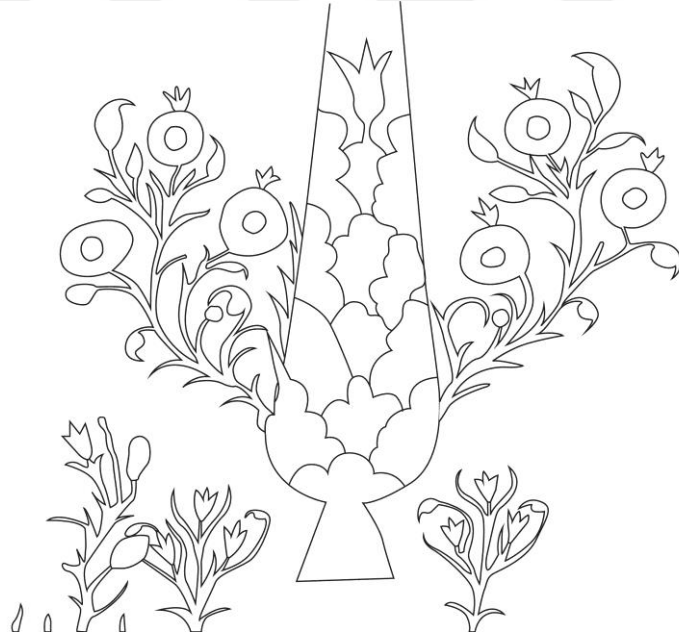

Çizim 2.35: Hacı Hasan Camii Kubbe Tezyinatında Yer Alan Selvi Ağacı (Kökver, 2020)

Sekiz dilimli kubbenin dilimlerini oluşturan üçgen parçalar bitkisel olarak tezyin edilmiştir. Ortada bulunan selvi ağacının gövdesi tepelikle (palmet) son bulur. Selvinin iki yanlarından çıkarak yukarıya doğru uzanan dallarında asma yaprakları ve üzüm salkımları yer alır. Selvi ağacının bulunduğu zemin açık kahverengi boyalıdır. Selvinin gövdesinin içinde kahverengi, kırmızı ve yeşil renkler kullanılmıştır. Dallar ve asma yapraklarının rengi yeşildir. Üzüm salkımları açık sarı renktedir (*Fotoğraf 2.58*) (*Çizim 2.35*).

Fotoğraf 2.59: Kubbe Tezyinatındaki Selvi (Kökver, 2020)

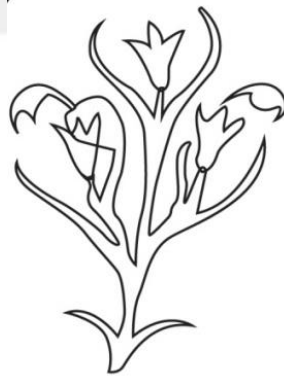
Çizim 2.36: Kubbe Tezyinatındaki Selvi (Kökver, 2020)

Sekiz dilimli kubbenin dilimlerini oluşturan üçgen parçanın ortasında bulunan selvi ağacının gövde kısmında lale kullanıldığı görülür. Selvinin iki yanlarından çıkarak

yukarıya doğru uzanan üzerinde yapraklar bulunan dalların uçlarında, iç içe iki daire şeklinden oluşan altı adet penç yer alır. Pençlerin üstlerinde bulunan küçük laleler deseni tamamlar. Zemin açık kahverengidir. Selvinin gövdesi kahverengi, kırmızı ve yeşil renkle boyalıdır. Dallar ve yapraklar yeşildir. Pençlerde turuncu ve mavi renk kullanılmıştır. Pençlerin üstündeki laleler turuncudur (*Fotoğraf 2.59*) (*Çizim 2.36*).

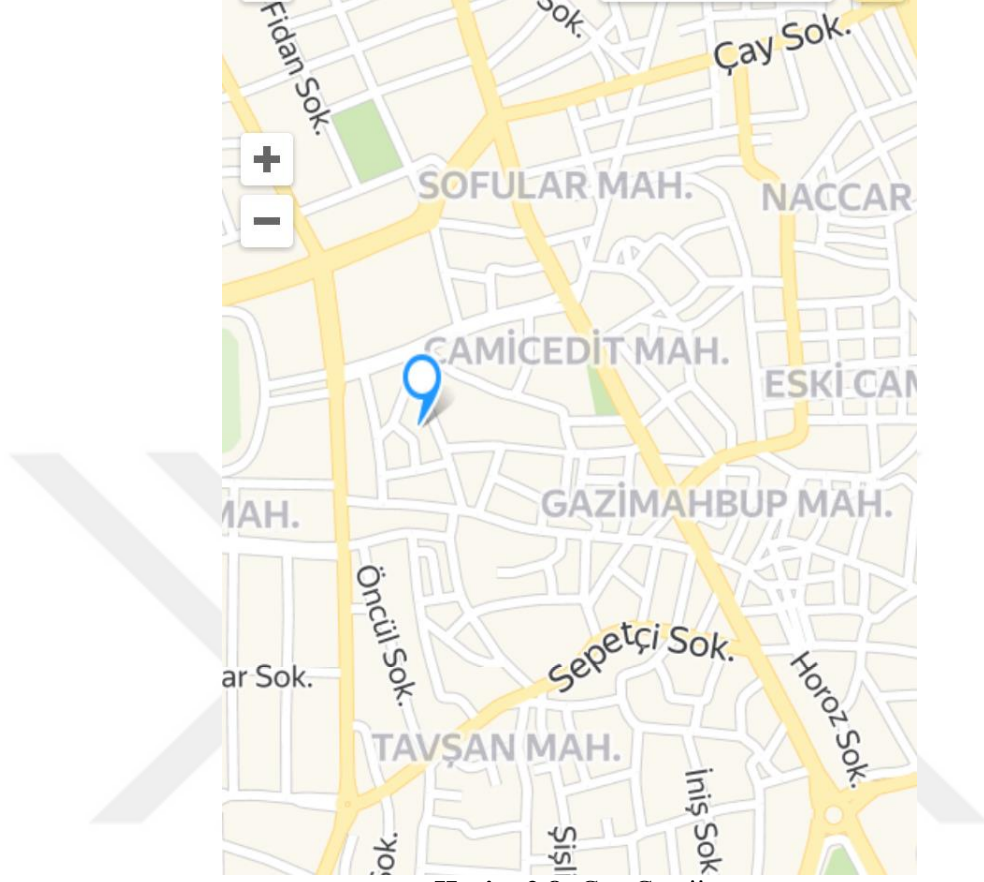
Fotoğraf 2.60: Kubbe Eteğindeki Laleler

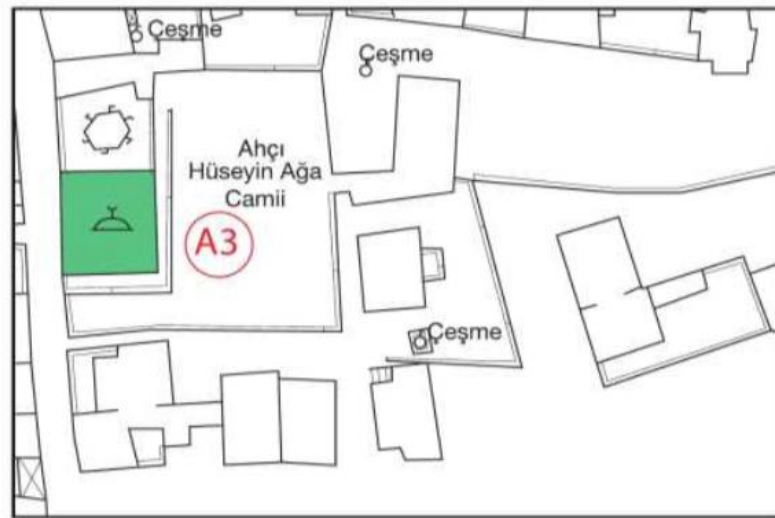
Çizim 2.37: Kubbe Eteğindeki Laleler (Kökver, 2020)

Selvi ağaçlarının altında, kubbe eteğinde yer alan lale deseni yanlara uzanan iki dal ile bunların arasından uzanan bir dal üzerine yerleştirilen üç laleden oluşur. Lalelerin zemini kahverengidir. Yaprak ve dallar yeşil, laleler kırmızı renk ile boyalıdır (*Fotoğraf 2.60*) (*Çizim 2.37*).

2.1.4. ay (Aşçı Hüseyin Ağa) Camii

Harita 2.8: ay Camii

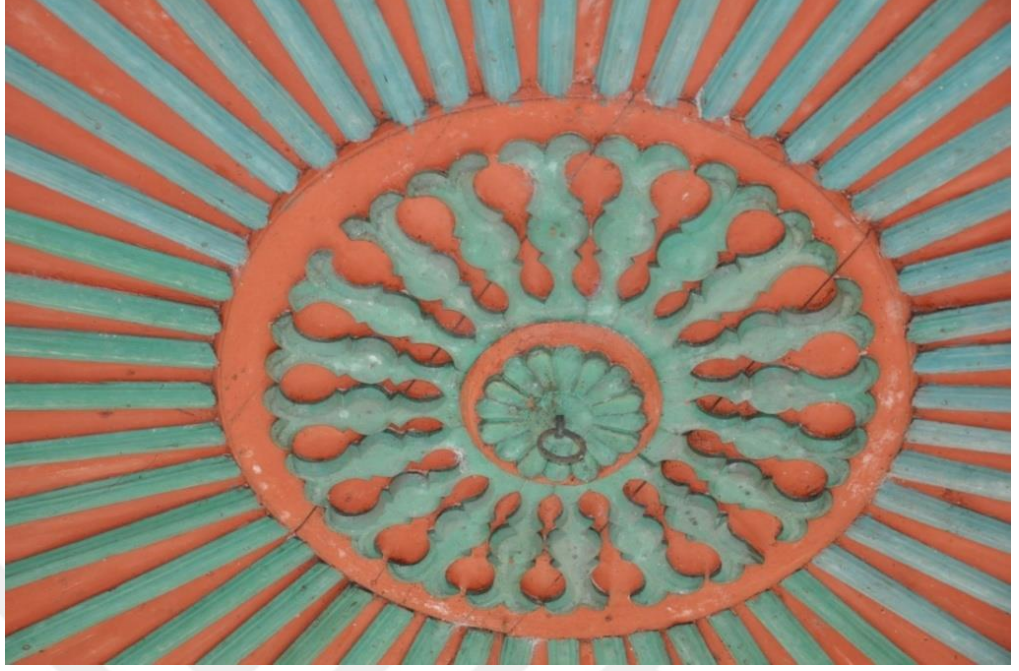
Harita 2.9: ay Camii (Amasya Kültür Envanteri, 2007)

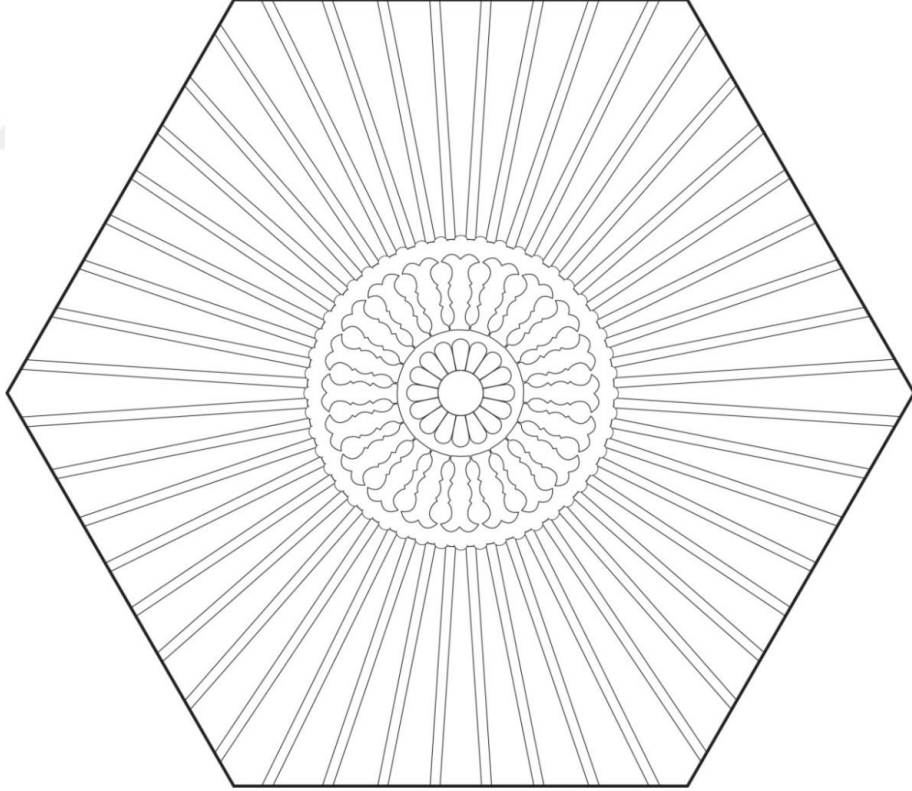
Fotoğraf 2.61: Çay Camii Kuzeybatı Cephe Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.62: Çay Camii Avlu (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.63: Çay Camii Şadırvan Tavanından Ayrıntı (Kökver, 2020)

Çizim 2.38: Çay Camii Şadırvanı Ahşap Tavanı (Kökver, 2020)

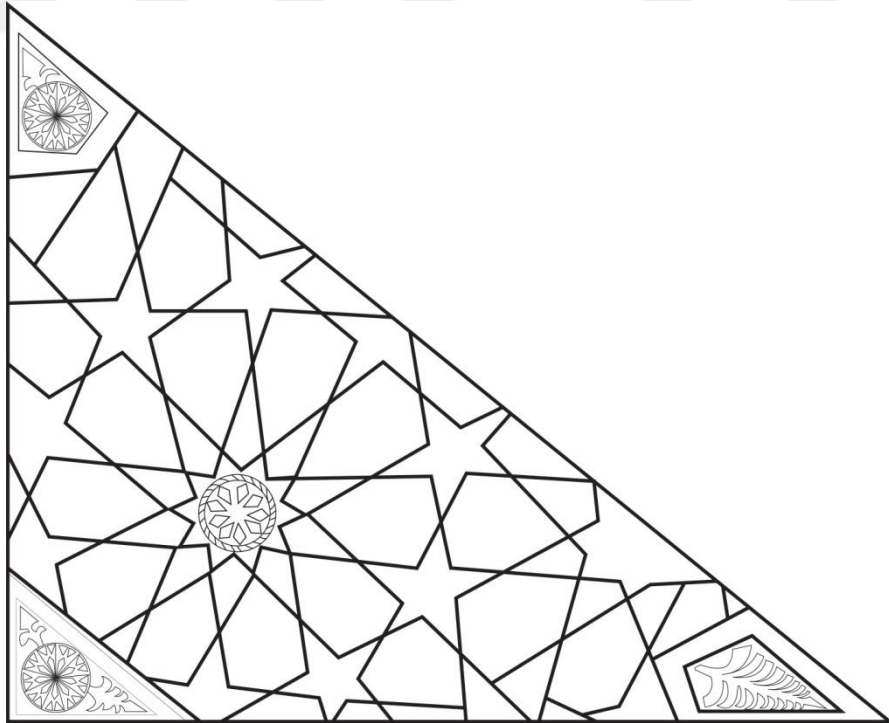
Fotoğraf 2.64: Çay Camii Harimin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.65: Çay Camii Harimin Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.66: Çay Camii Minber Aynalığı (Kökver, 2020)

Çizim 2.39: Çay Camii Minber Aynalığı (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.67: Çay Camii Harim Tavanı (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.68: Çay Camii Kadınlar Mahfili Tavanı (Kökver, 2020)

İnceleme Tarihi: 24.08.2018, 16.10.2018, 25.01.2020

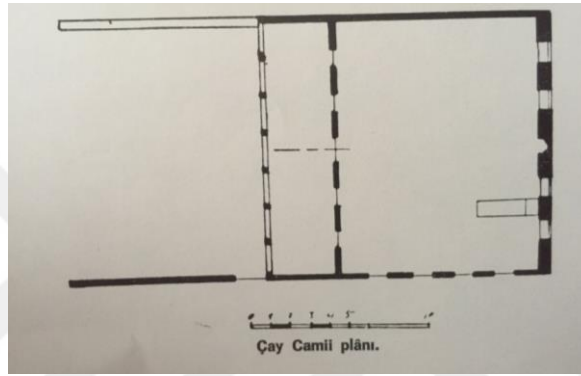
Fotoğraf No: 4.61-89

Çizim No: 4.38-56

4.1.4.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler

Bulunduğu Yer: Hacı Balı Mahallesi, Çay Sokak, No: 64/A, Merzifon.

Kadastro Durumu: Pafta 30-30T-a, Ada 529, Parsel 65²⁰⁵.

Çizim 2.40: Çay Camii Planı (Erken, 1972)

Yaptıran ve Yapım Yılı: İnşa kitabesi olmayan Camii'nin tamir kitabesinde H.1182/M.1768 tarihi bulunur. Kalem işi üslup özelliklerinden 17. yüzyıl sonlarında ya da 18. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Banisi Aşçı Hüseyin Ağa olarak bilinmektedir²⁰⁶.

Mimarı: Bilinmiyor.

Nakkaşı: Bilinmiyor.

Mimari Özellikleri ve Planı: Doğuya meyilli bir alanda, dikdörtgen planlı avlu içerisinde yer alır. Yapının duvarları harç ile sıvalı ve üzeri boyalıdır. Caminin güney cephesinin üst kısımlarında ve alt kısımlarında ikişer adet pencere yerleştirilmiştir. Doğu cephesinin üst kısımlarında üç adet pencere, batı cephesinin üst ve alt kısımlarında dörder adet pencere, kuzey cephede harim kapısının sağında ve solunda ikişer adet pencere vardır. Üst kısımda kadınlar mahfilinin kuzey tarafında dört adet

²⁰⁵ Amasya Kültür Envanteri, (Ankara: Uyum Ajans, 2007), 447.

²⁰⁶ Sabih Erken, *a.g.e.*, 298.

pencere bulunur. Tamamen ahşap olan minaresi yapının kuzeybatı cephesinde yer almaktadır. Yapının üzeri kırma çatı ile örtülmüştür. Harime paralel dikdörtgen planlı olarak uzanan son cemaat yerinin tavanı ahşaptır. Kuzey-güney doğrultusunda 2.80 cm eninde olan son cemaat yeri camekânla kapatılarak harim kapısının sağında ve solunda birer küçük oda oluşturulmuştur. Harim kapısının doğusunda kalan bölümde bir adet mihrabiye bulunur. Harim kapısı kuzey cephede yer alan son cemaat yerinin orta kısmında bulunur.

Harim 10.20x12.91 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır (*Çizim 2.40*). Harimin tavanı ahşap malzemeden oluşur. Son cemaat yerinin üzerine mahfil katı ilave edilerek harim genişletilmiştir. Mihrabı alçı malzeme ile yapılmış bitkisel örgelerle tezyin edilmiştir. Minberi ahşaptır.

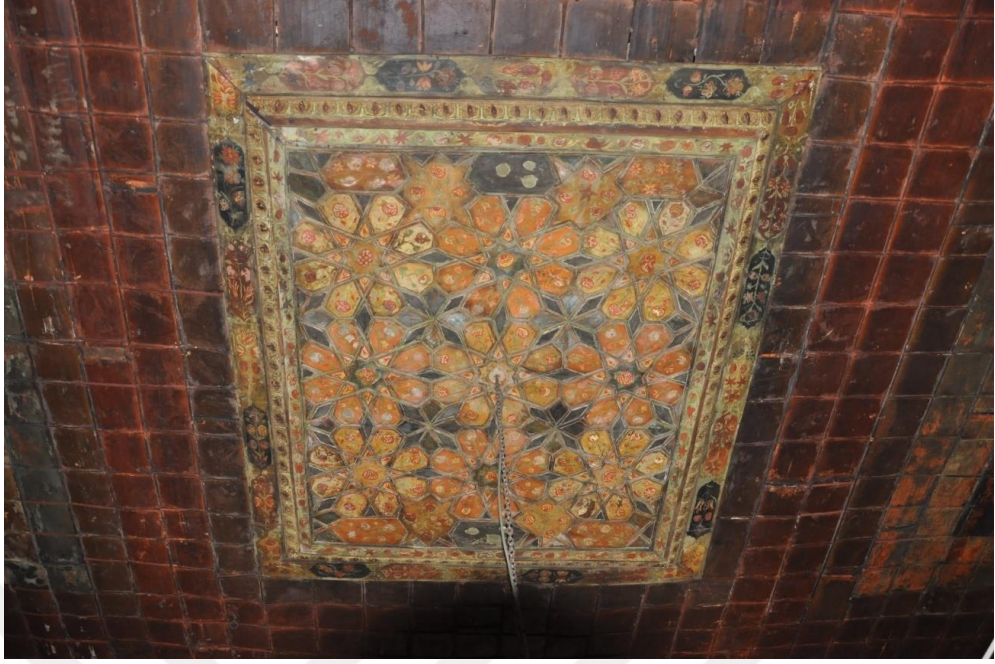
Camii'nin, depremlerde aldığı hasarlar neticesinde yıkılan son cemaat yeri vakıflar tarafından 1312/1895 yılında yapılan tamirde yeniden inşa edilmiştir²⁰⁷.

4.1.4.2. Ahşap Tavandaki Kalem İşi Tezyinatlar

Fotoğraf 4.69: Çay Camii Tavan Genel Görünümü (Kökver, 2020)

²⁰⁷ Özkan, a.g.e., 115.

Fotoğraf 4.70: Çay Camii Tavan Tezyinatının Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 4.71: Çay Camii Tavanındaki 1. Çarkı Felek Şekli (Kökver, 2020)

Fotoğraf 4.72: Çay Camii Tavanındaki 2.Çarkı Felek Şekli (Kökver, 2020)

Tavan 5.12 m. yüksekliktedir. Ahşap tavanın tamamı çıtalarla karelere bölünmüş (çıtakâri tekniği) yüzeyi kahverengi boyalıdır (*Fotoğraf 2.69-72*). Tavan tezyinatı geometrik şekiller içerisine bitkisel örgelerin (lale, sümbül, Gonca gül, katmerli gül, nilüfer çiçeği, sümbül, nar, yıldız çiçeği, papatya) yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Düzenlemenin boyanmasında kırmızı, siyah, gri, mavi, yeşil, turuncu, kahverengi ve sarı renkler kullanılmıştır. Tavanın orta kısmı çıtalarla beşgen, yıldız ve eşkenar dörtgen şekillerinden oluşmuş düzenleme bulunur. Sekiz kollu yıldız şekillerinin orta kısımlarında laleler ve gonca güller görülür. Yıldız şeklinin bitişiğinde yer alan küçük dörtgenlerin her birinin içinde bir adet lale görülür. Dörtgenlerin üst kısmında bulunan altıgenlerin içinde dal üzerinde gonca güller ve yapraklar olan katmerli gül, sümbül ve lale gibi bitkisel örgeler kullanılmıştır (*Fotoğraf, 2.73-76*)(*Çizim 2.41-43*). Ölçüsü düzenli olmayan sekiz kollu yıldız içerisinde sarı renk üzerine kırmızı ile katları çizilen katmerli dört adet gülün yeşil renk dalları orta kısımda birbirlerine birleşmektedir (*Fotoğraf, 2.77*)(*Çizim 2.44*). Düzenlemenin dışını çevreleyen üç sıra şeritten içten ilki ince ve yeşil renkli zemin üzerine kırmızı renkli (aş boyalı) yıldız ve lalelerle tezyin edilmiştir (*Fotoğraf 2.88*)(*Çizim 2.55*). İkinci sıra kenarın deseni eşkenar dörtgenlerin yanyana sıralanmasıyla oluşturulmuştur. En dışta bulunan üçüncü kenar şeridi daha

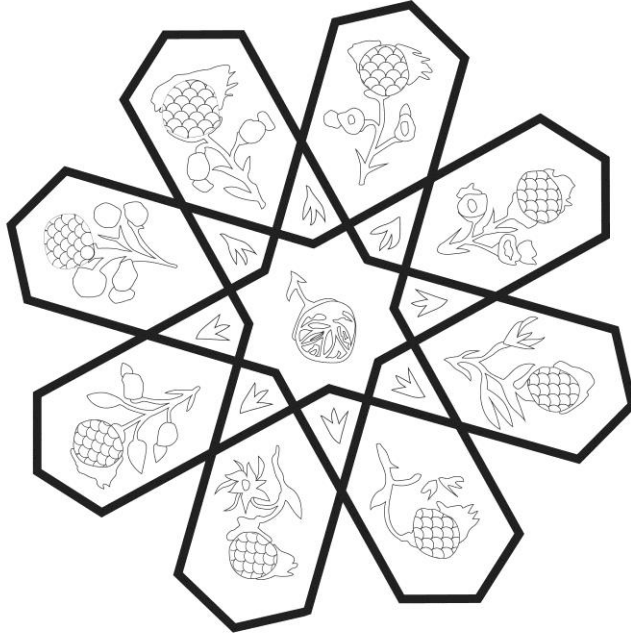
kalındır ve kartuşların herbirinin zemin renkleri (siyah, sarı, kahverengi ve turuncu) ve bitkisel örgeleri (gonca gül, nar, sümbül, yıldız çiçeği, lale, papatya) farklı olarak tezyin edilmiştir (Fotoğraf 2.78-87)(Çizim 2.45-54). Bu bölümün sağ tarafında çarkıfelek şeklinde olan kısmın üzerinin sarı, kahverengi ve yeşil renklerle boyalı olduğu görülür. Ortasına çarkıfelek şeklinin yerleştirildiği kare şeklindeki zemin ise koyu yeşil ile boyalıdır. Bunlar haricinde camii tavanının kuzey cephe tarafında hafiften boya izleri belli olan üç adet dikdörtgen bölüm üzerinde örge ve desen yoktur.

Fotoğraf 2.73: Çay Camii Tavan Tezyinatları Ayrıntı (Kökver, 2020)

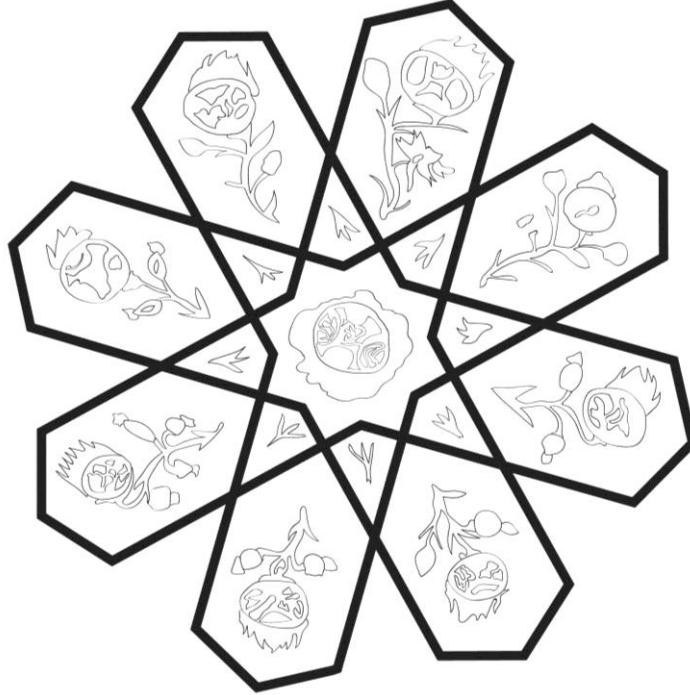
Fotoğraf 2.74: Çay Camii Tavandaki Geometrik Şekillerin Deseni (Kökver, 2020)

Çizim 2.41: Çay Camii Tavandaki Geometrik Şekillerin Deseni (Kökver, 2020)

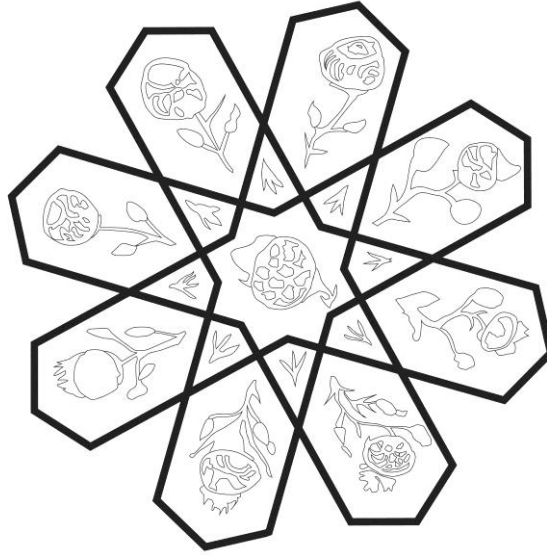
Fotoğraf 2.75: Çay Camii Tavandaki Geometrik Şekillerin Deseni (Kökver, 2020)

Çizim 2.42: Çay Camii Tavandaki Geometrik Şekillerin Deseni (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.76: Çay Camii Tavanındaki Geometrik Şekillerin Deseni (Kökver, 2020)

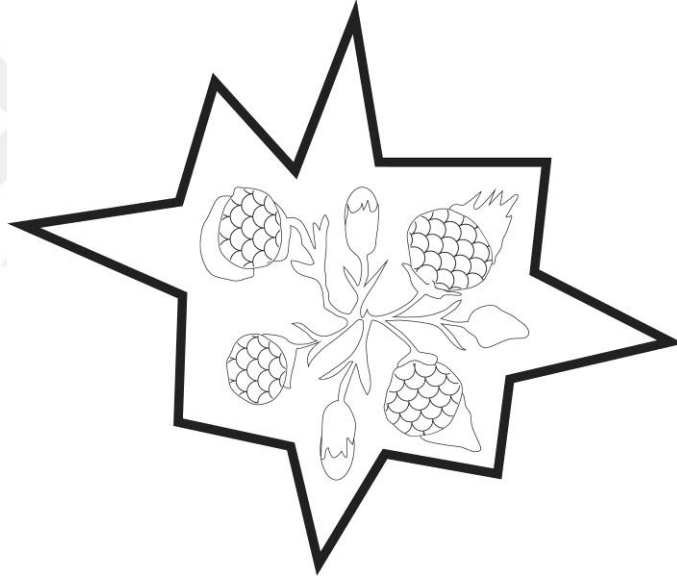

Çizim 2.43: Çay Camii Tavandaki Geometrik Şekillerin Deseni (Kökver, 2020)

Ortada yer alan sekiz kollu yıldızın içerisine bir tane katmerli gül yerleştirilmiştir. Sekiz kollu yıldızın etrafında oluşan uç kısmı sivri, kenarları birbirine eşit olmayan dörtgen (koniye benzeyen) parçaların her birinde bir dal üzerindeki gibi görünen birer tane lale bulunur. Bu bölümün etrafını iç tarafa doğru daha sivri olan altıgen parçaların içlerine yerleştirilen altta iki gonca gül ile dalın ucunda bir katmerli gülden oluşan desenler çevreler.

Fotoğraf 2.77: Çay Camii Tavanındaki Sekiz Kollu Yıldızın Deseni (Kökver, 2020)

Çizim 2.44: Çay Camii Tavanındaki Sekiz Kollu Yıldızın Deseni (Kökver, 2020)

 l leri düzenli olmayan sekiz kollu bir yıldıız içerisinde, dalları ortada birbirine birleşik olan ve yıldıız Şeklinin kollarına doğru uzanan dört tane katmerli g l n aralarına yerleştirilen  c adet gonca g l deseni oluşturur. Zemin kahverengi boyalıdır. Dallar ve gonca g llerin rengi yeşildir. Katmerli g llerin zemininde sarı, g llerin katlarını belirlemede ve dış tahrirlerinde kırmızı renk kullanılmıştır.

Göbeğin etrafını çevreleyen, kısa bölümleri dilim yaptıktan sonra küçük bir çıkma ile yükselip sivrilerek sonlanan yirmi adet dikdörtgen şekillerin (Kartuş) zeminleri ayrı bitkisel örge ve renklerle tezyin edilmiştir.

Fotoğraf 2.78: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

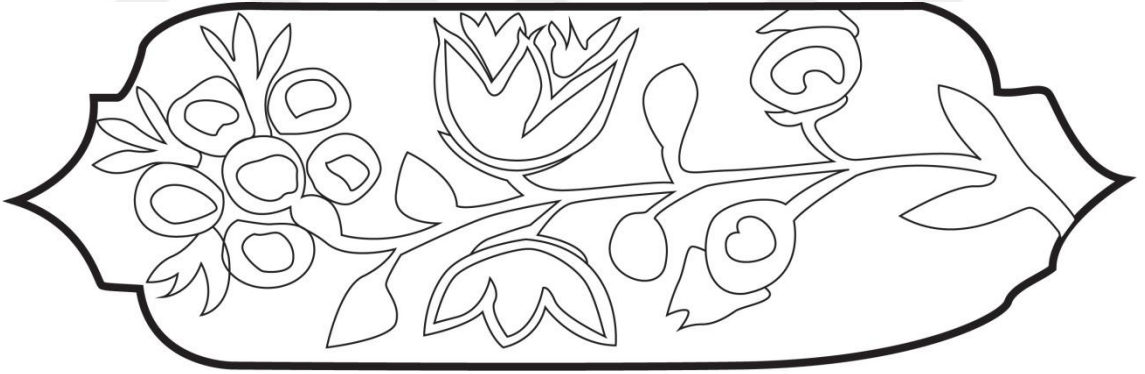

Çizim 2.45: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kartuşun tezyinatı, ortada hafif “S” kıvrımı yaparak uzanan bir dalın iki yanlarına karşılıklı olarak sırasıyla sümbül, gonca gül, gül, yıldız çiçekleri ve dalın ucuna bir pençin yerleştirilmesiyle tamamlanan desenden oluşur. Renk olarak sarı zemin üzerine lacivert, yeşil ve kırmızı kullanılmıştır. Sümbüller lacivert, dal,yaprak ve gonca güller açık yeşil, gül, yıldız çiçekleri ve penç kahverengi ve kırmızı renk ile boyalıdır.

Fotoğraf 2.79: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

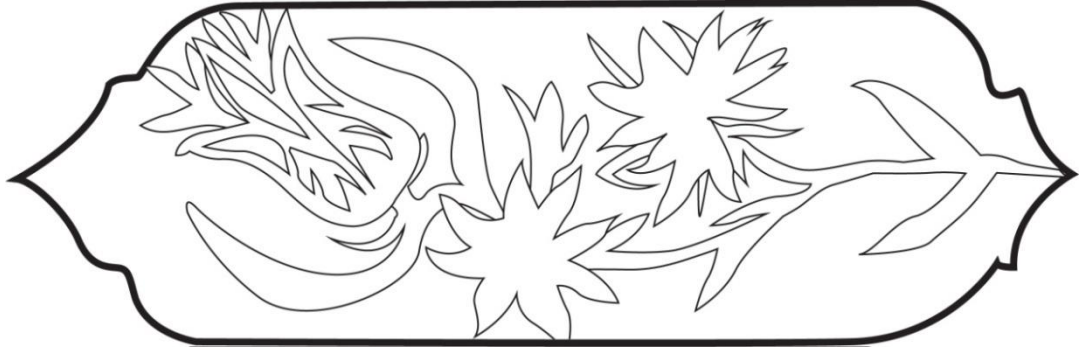

Çizim 2.46: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kartuşun ortasından uzanan bir dalın iki yanına sırasıyla, karşılıklı olarak yaprak, gonca gül, lale ve dalın ucuna bir adet penç yerleştirilmesiyle desen oluşturulmuştur. Zemin rengi siyahtır. Dallar, yapraklar ve gonca güller kahverengi-yeşil karışımı tonlarla renklendirilmiştir. Lalelerde sarı ve kırmızı renk kullanılmıştır. Penç kahverengi ve kırmızı boyalıdır.

Fotoğraf 2.80: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Çizim 2.47: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kartuşun tezyinatını bir dal üzerinde altta iki yaprak ve iki şakayık çiçeği dalın ucuna yerleştirilen lale, deseni oluşturur. Zemin rengi siyahtır. Dal aralıklarla lacivert ve açık yeşil karışımı boyanmıştır. Yaprakların rengi laciverttir. Şakayık çiçeklerinin kırmızı, lalenin sarı ve kırmızı renkli olduğu görülür.

Fotoğraf 2.81 Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

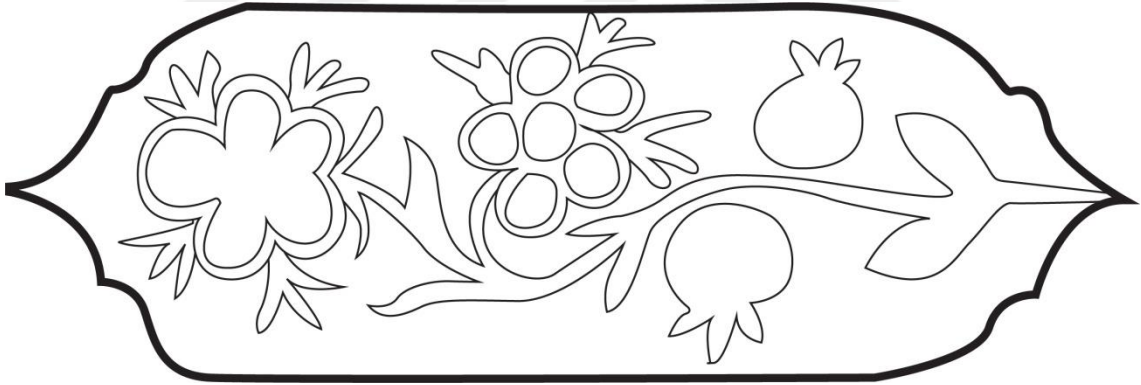

Çizim 2.48: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kartuşun ortasında yer alan bir dalın iki yanlarına karşılıklı olarak sırasıyla yaprak, lale, ard arda iki gonca gül ile üstte dalın ters dönüşüm uçlarına yıldız çiçeklerinin yerleştirilmesiyle desen oluşturulmuştur. Zemin kahverengidir. Dal ve yaprak renkleri yeşildir. Laleler lacivert, gonca güller kırmızı ve lacivert, yıldız çiçekleri kiremit rengi ve sarı renkle boyalıdır.

Fotoğraf 2.82: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

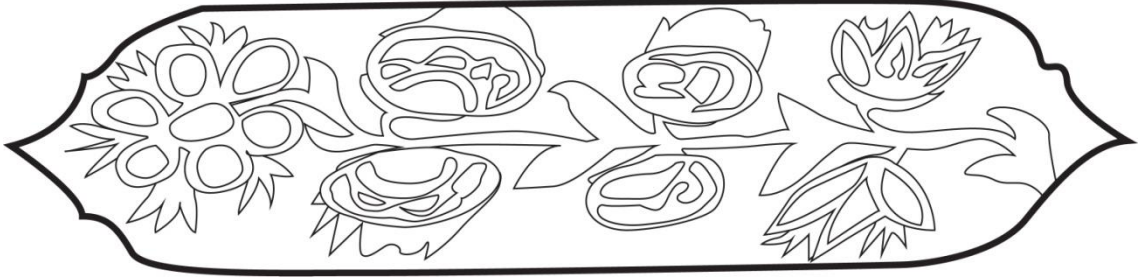

Çizim 2.49: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kartuşun içindeki bitkisel düzenlemede “S” şeklindeki dalın iki yanlarında karşılıklı olarak sırasıyla yaprak, nar ve penç yer alır. Siyah zemin üzerine yeşil renk ile dal ve yapraklar (bazı yapraklarda lacivert renkte görülmekte) kırmızı ile narlar, sarı ve kırmızı renkler ile pençler boyanmıştır.

Fotoğraf 2.83: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

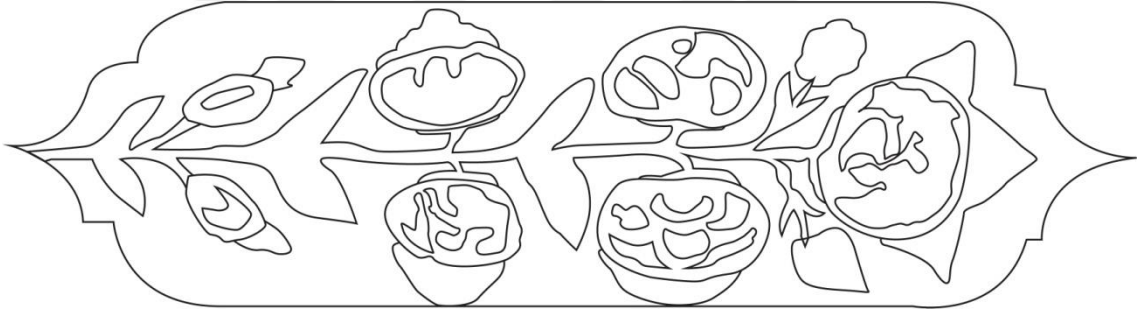

Çizim 2.50: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kartuşun tezyinatını yapraklarla başlayan dalın iki yanlarına sırasıyla karşılıklı olarak yerleştirilen lale, gonca gül ve uçtaki penç deseni tamamlar. Renk olarak turuncu zemin üzerine sarı, yeşil, pembe, kırmızı ve kahverengi kullanıldığı görülür. Dal ve yapraklarda yeşil ve pembe renk görülür. Lalelerde sarı ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Gonca güller açık kahverengi ve kırmızı renk ile boyalıdır. Pençin zemininde sarı, yapraklarında yeşil, göbeğinde ve tahrirlerinde kırmızı renk görülür.

Fotoğraf 2.84: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

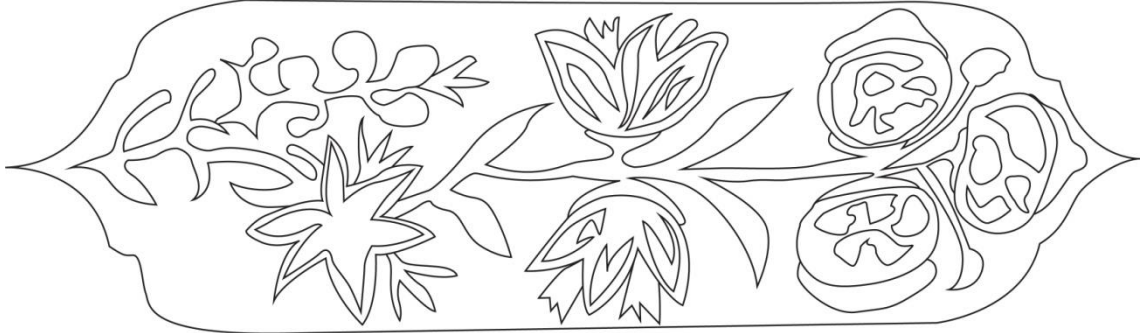

Çizim 2.51: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kartuşun ortasında yer alan dalın iki yanına sırasıyla karşılıklı olarak yerleştirilen gonca gül, yaprak, katmerli gül ve üzerinde bulunan iki gonca gül zemini dolgular. Dalın ucunda bulunan açılmış bir lale ile desen tamamlanır. Zemin rengi siyahtır. Dal ve yapraklar yeşil renktir. Gonca güller kırmızı ve mavi renkle boyalıdır. Katmerli güllerde kahverengi ve sarı kullanılmıştır. Uçta yer alan, ortası mavi ve kırmızı ile renklendirilen lalenin yaprakları yeşil renktir.

Fotoğraf 2.85: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

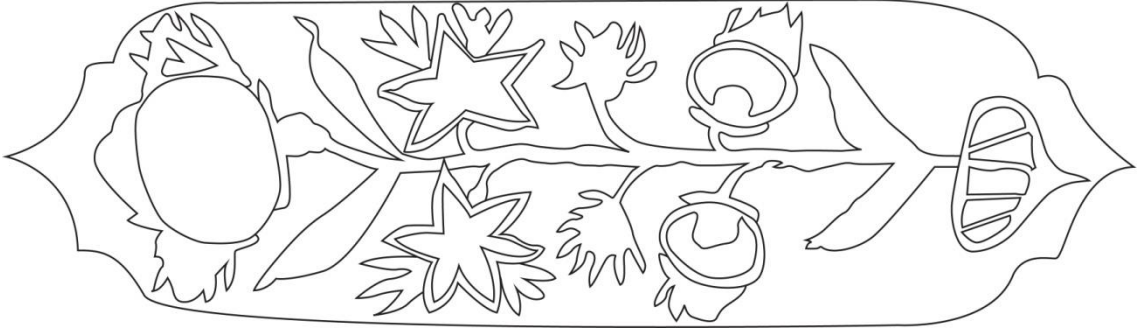

Çizim 2.52: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kısa kenarları ortada sivrilen dilimli dikdörtgen şeklinin zeminini bir dal üzerinde yaprak, sümbül, yıldız çiçeği, dalın iki yanında karşılıklı iki lale ve dalın ucunda yer alan üç tane gonca gül dolgular. Zemin kahverengi, dal ve yapraklar yeşil, sümbül ve yıldız çiçeği siyah, yıldız çiçeğinin tahrirleri ise kırmızıdır. Nilüfer çiçekleri sarı renkle boyanıp kırmızı ile tahrirlenmiştir. Dalın ucunda yer alan gonca güllerde pembe, mavi ve kırmızı renkler görülür.

Fotoğraf 2.86: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

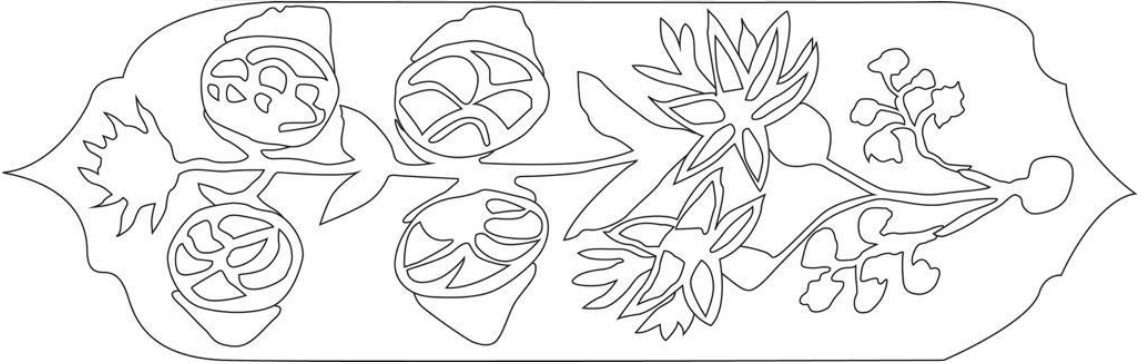

Çizim 2.53: Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kısa kenarları ortada sivrilen dilimli dikdörtgen şeklin içindeki desenin zemin rengi siyahtır. Şeklin ortasında yer alan yeşil renk dalın iki yanına karşılıklı olarak yeşil renkli iki yaprak, kırmızı ve gri renkle oluşturulan iki gonca gül, kırmızı renkli iki yıldız çiçeği ve dalın ucuna yerleştirilen ortasının zemini siyah tahrirleri kırmızı renkli yaprakları ise siyah üzerine yeşil tahrirli olan gonca gül deseni tamamlar.

Fotoğraf 2.87: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Çizim 2.54: Çay Camii Tavan Tezyinatları (Kökver, 2020)

Kısa kenarları ortaya doğru sivrilen dilimli dikdörtgen şeklin içinde yer alan dalın, karşılıklı iki yanlarında sıralanan sümbül, yıldız çiçeği, yapraklar ve gonca güller zemini dolgular. Zemin kahverengi boyalıdır. Dal ve yaprak renkleri yeşildir. Sarı renk ile boyanan yıldız çiçeğinin tahrirleri kırmızıdır. Gonca güllerde mor, kırmızı ve pembe renklerin kullanıldığı görülür.

Fotoğraf 2.88: Çay Camii Tavanında Geometrik Düzenlemeyi Çevreleyen Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

Çizim 2.55: Çay Camii Tavanında Yer Alan Geometrik Düzenlemeyi Çevreleyen Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

Geometrik düzenlemeyi çevreleyen şeritte zemin rengi yeşildir. Şeridin ortasında yer alan “S” kıvrımlı dal üzerine pençer ve nilüfer çiçekleri (lotus) kırmızı, gri ve açık sarı ile laleler kırmızı ile renklendirilmiştir.

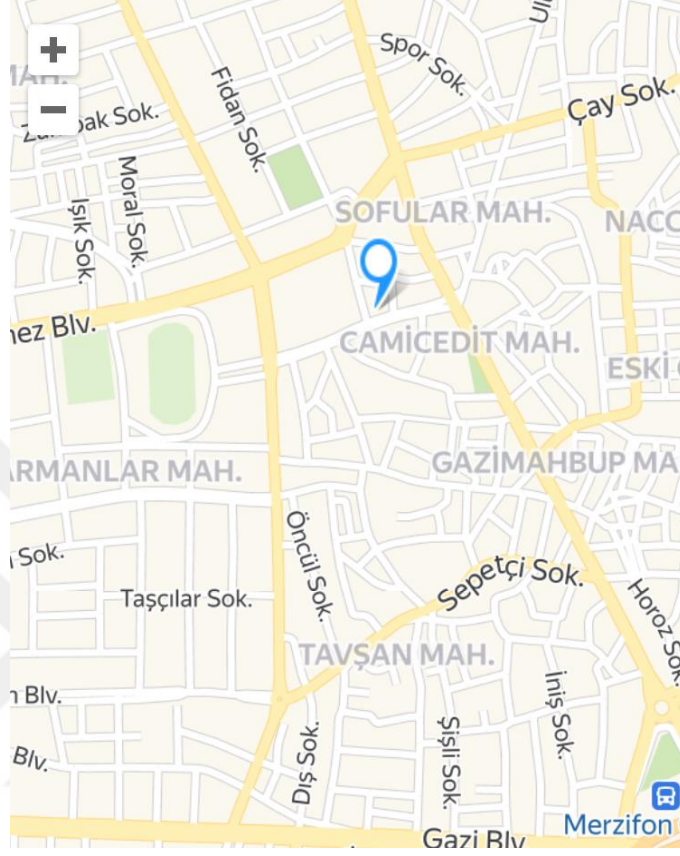

Fotoğraf 2.89: Çay Camii Tavanında Yer Alan Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

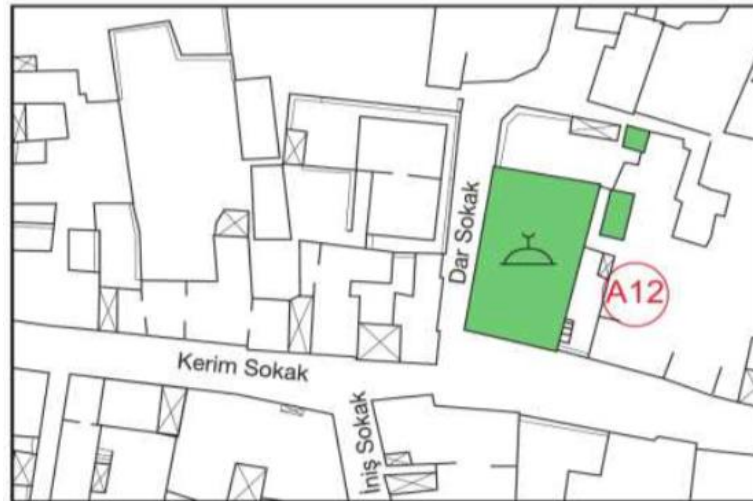

Çizim 2.56: Çay Camii Tavanında Yer Alan Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

2.1.5. Hanife Hatun Camii

Harita 2.10: Hanife Hatun Camii (Amasya Kültür Envanteri,2007)

Harita 2.11: Hanife Hatun Camii (Amasya Kültür Envanteri)²⁰⁸

Fotoğraf 2.90: Hanife Hatun Camii Genel Görünümü (Kökver, 2020)

²⁰⁸ “Hanife Hatun Camii”, erişim 17 Mart 2020,
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/kulturenvanteri/>.

Fotoğraf 2.91: Hanife Hatun Camii Harim ve Kadınlar Mahfili Genel Görünümü (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.92: Hanife Hatun Camii Tavanından Genel Görünüm (Kökver, 2020)

İnceleme Tarihi: 24.08.2018, 16.10.2018

Fotoğraf No: 4.90-95

Çizim No: 4.57-58

4.1.5.1. Yapı İle ilgili Özel Bilgiler

Bulunduğu Yer: Nusratiye Mahallesi, Bağlar Sokak, No: 5/A, Merzifon.

Kadastro Durumu: Pafta 30-30T-c, Ada 133, Parsel 4²⁰⁹.

Yaptıran ve Yapım Yılı: Tavanında yer alan tarihe göre 1826 (H. 1242)²¹⁰ yılında inşa edildiği bilinmektedir. İnşa kitabesi bulunmayan bu eserin banisinin kim olduğu bilinmiyor. 1953 yılında özgün tavanı askıya alınarak bina yenilenmiştir²¹¹.

Mimarı: Bilinmiyor

Nakkaşı: Bilinmiyor

Mimari Özellikleri ve Planı: Düz bir arazi üzerinde avlu içerisinde yer alır. Yapının duvarları 1953 yılındaki tamirde betonarme olarak inşa edilmiştir. Güney cephede alt sırada iki pencere, üst sırada dört pencere vardır. Batı cephede alt sıraya bir adet pencere üst sıraya iki adet pencere yerleştirilmiştir. Doğu cephede üst sırada iki adet pencere görülür, alt sırada pencere bulunmaz. Minaresi Kuzey cephededir. Camii'nin kapısı batı cephesinde yer almaktadır (*Fotoğraf 2.90*).

Harim 12.90 x 9.53 m. ebatlarında dikdörtgen planlıdır. Tavanı döner eksenli, dört katlı ahşap bindirme tavan özelliği taşımaktadır²¹² (*Fotoğraf 2.91*). Tavan kare kesitli ahşap direklerle desteklenmektedir. Mihrap ve minber tarihi özellikleri olmayan, ahşap malzeme ile yapılmış yeni unsurlardır. Kadınlar mahfili caminin üç cephesinde U şeklinde uzanır (*Fotoğraf 2.92*).

1953 yılında (halk tarafından) yapılan tamirde, aslen kerpiç olan yapı betonarme olarak yenilenmiştir. Yapının asıl tavanının tamirde askıya alınarak muhafaza edildiği belirtilmektedir²¹³.

²⁰⁹ Amasya Kültür Envanteri, (Ankara: Uyum Ajans, 2007), 452.

²¹⁰ Çerkez, *a.g.t.*, 289.

²¹¹ V.G.M. Abd. Yp. İş. Dai. Bşk. Arş. 05.04.01/19 No'lu dosya.

²¹² Neslihan Korkmaz, *a.g.t.*, 218.

²¹³ Çerkez, *a.g.t.*, 289.

4.1.5.2. Ahşap Tavandaki Kalem İşi Tezyinatlar

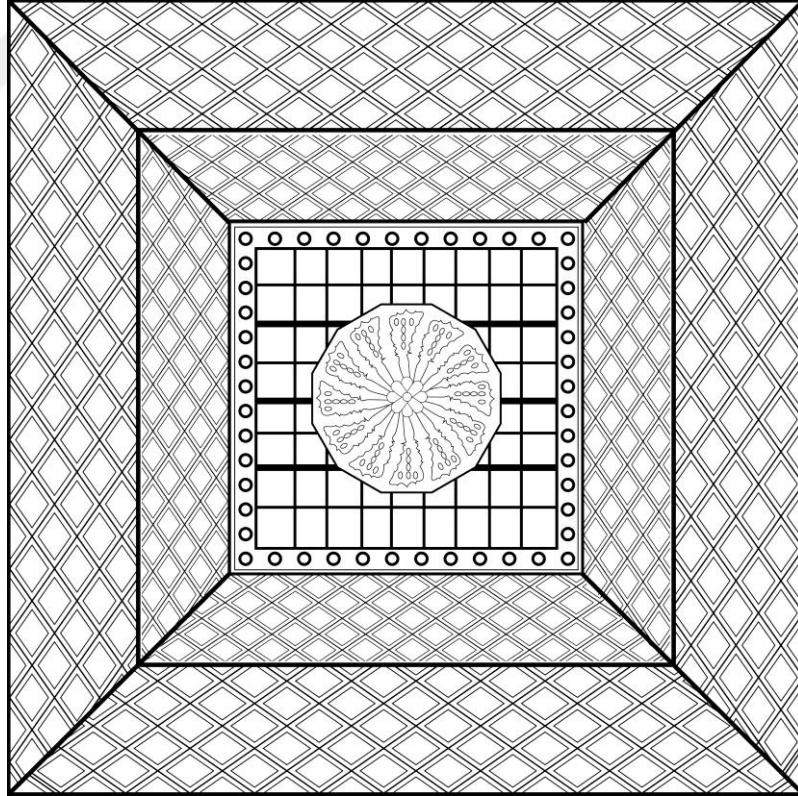
Fotoğraf 2.93: Hanife Hatun Camii Tavanı Ayrıntı (Kökver, 2020)

Tavan 5.80 m. yüksekliğindedir. Döner eksenli, dört katlı ahşap bindirme tavanın merkezinde çarkifelek şeklinde on iki kenarlı bir göbek vardır (*Fotoğraf 2.93*). Göbeğin etrafı çıtalarla üç kademeli kare şekillere bölünmüştür (*Çizim 2.55*). Göbekte yer alan çarkifeleğin kolları ardışık olarak kırmızı, sarı ve yeşil renklerle boyalıdır, üzerlerinde kırmızı renk noktalar bulunur. Göbek kare şeklindeki bir alanın ortasında yer alır. Kare bölüm kırmızı renk ile daha küçük karelere bölünmüştür. Bu kare şekillerin zemini kırmızı, sarı ve siyah boyalarla renklendirilmiştir. Bu alanın etrafını siyah zemin üzerinde kırmızı noktalar olan ince bir şerit çevreler. İnce şeridin dışında, eşkenar dörtgenlerden oluşan bir şerit vardır. Eşkenar dörtgenleri oluşturan çizgiler kırmızı, zeminleri ise siyah ve yeşil renktir. Bu şeridin etrafında da eşkenar dörtgenlerden oluşan bir şerit bulunur. Eşkenar dörtgenler kırmızı çizgilerle oluşturulmuştur, zeminleri ise sarı ve yeşil renktedir. Bu şeridin dışında yer alan

sekizgen bölümün iç kısmında bulunan dikdörtgen şekiller bir kırmızı bir yeşil boya ile renklendirilmiştir.

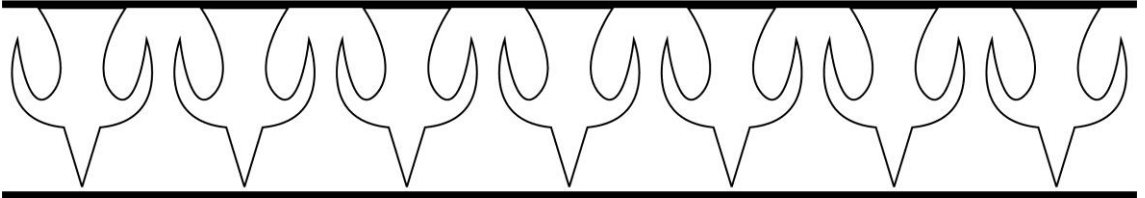
Fotoğraf 2.94: Hanife Hatun Camii Tavan Göbeği (Kökver, 2020)

Çizim 2.57: Hanife Hatun Camii Tavanının Geometrik Düzenlemesi (Kökver, 2020)

Fotoğraf 2.95: Hanife Hatun Camii Palmetlerden Oluşan Şerit (Kökver, 2020)

Çizim 2.58: Hanife Hatun Camii Palmetlerden Oluşan Şerit (Kökver, 2020)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Türk sanatı hakkında doğru bilgiyi elde etmek için Ön-Türklere ait olduğu bilinen ve buldukları coğrafyadaki yer adları ile anılan Türk kültür çevrelerinden itibaren Türklerin ortaya koydukları, ulaşılabilen bütün sanat eserlerinin de incelenmesi gerekir.

Türklerin mimari eserlerde uyguladıkları tezyinat devirlere göre farklılık göstermektedir. Bu farklılık şekillerden ziyade tezyinatın fazlalığı veya sadeliğinde olmuştur. Selçuklu dönemi binalarında kütle ve hacmin yanı sıra tezyinata da önem verilmiş, yüzeyler tezyin edilerek güzellik tezyinata aranmıştır.

Ahşap malzeme Anadolu'da yaygın olarak kullanılmıştır. Ahşap malzemede kullanılan teknik ve örgeleri en uzun süre yaşatan eserler cami ve mescitler olmuştur²¹⁴. Ahşap malzemeye, sanat eseri niteliği kazandıran başlıca teknikler kalem işi tezyinat, oyma ve künde-kârî teknikleridir. Dış etkenlere maruz kalmayan zeminlerde uygulandığı için ahşap üstü kalem işleri sıva üstü kalem işlerine göre daha dayanıklıdır.

Her sanat dalının zirveye ulaştığı Osmanlı döneminde kalem işi tezyinat da zirveye ulaşmıştır. Osmanlı Dönemi'nde devam eden tezyinatlı ahşap destekli tavan geleneğinin örneklerinde (Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Camii vd.) Selçuklu ve Beylikler Dönemi üslubunun etkileri görülür²¹⁵. Osmanlı döneminde ahşap unsurların tezyinatında daha asil ve daha işlevsel unsurlar görülür. Ahşabın boyama yoluyla tezyin edilmesi Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılan bir uygulama olmuştur. Mimari unsurların yanı sıra Kur'an mahfazası, rahle gibi küçük ahşap eşyalarda tezyin edilmiştir²¹⁶. Osmanlı'da nakkaşların derin bir sanat anlayışına hâkim oldukları, çizgi ve şekillerde ahenk bütünlüğünü yakaladıkları görülür. Türk-İslam sanatında kullanılan malzeme cinsinin üzerine uygun desen ve örgeler tercih edilmiştir²¹⁷. Kalem işi tezyinat

²¹⁴ Fikri Aktan, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=88467>

²¹⁵ Nemlioğlu, *a.g.m.*, (2013): 3.

²¹⁶ Sabahattin Türkoğlu, *Geleneksel Türk Sanatları*, T.C. Kültür Bakanlığı, 45-51.

²¹⁷ Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari. Heykel. Resim. Süsleme ve Tezyini Sanatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s.720.

taş, sıva ve ahşap üzerinde kullanım alanı bulmuş, bitkisel örgelerin, rumi şeklinin, geometrik şekillerin, figürün ve yazının rahatlıkla uygulanabildiği, muhteşem eserlerin ortaya konulduğu başarılı bir sanat dalı olmuştur. Osmanlı Döneminde, kalem işi ile tezyin edilmiş olan her cami kendine özgü özelliklere sahip eşsiz örneklerdir²¹⁸.

Merzifon camilerinde görülen kalem işleri Bursa, Edirne ve İstanbul yapılarındaki kadar ince işçilikli olmasa da, yerel sanatçılar tarafından yapılmış, eşleri olmayan nadide örneklerdir. Yerel ustaların yaptığı tezyinatlar, usta nakkaşların çalışmalarını görmüş olma ihtimallerini yansıtmaktadır.

Kalem işi tezyinatın yoğun bir şekilde uygulandığı Âbide Hâtun Camii²¹⁹ serbest fırça tekniği ile yapıldığı için aynı olan desenlerde kısmi farklılıklar görülmektedir. İnce bir işçilikle tezyin edilmiş olan Büyük Hacı Hasan Camii (1714) ahşap üzeri kalem işi tekniğinin Anadolu'daki özgün bir örneğidir. Eyüp Çelebi Camii'nin ve Hanife Hatun Camii'nin özgün halini koruyan bölümleri tavanlarıdır ve bu eserlere sanat eseri değerini veren kalem işi süslemeleridir. Aşçı Hüseyin Ağa Camii'nin taklit künde-kârî tekniği ile yapılmış tavanında yer alan kalem işleri özgünlüklerini korumaktadır.

Tezyinatta genel olarak rûmi şekli, bitkisel örgeler ve geometrik düzenlemeler kullanılmıştır. Palmet, hatayi, penç, karanfil, lale, yıldız çiçeği, nar çiçeği, nar, haşhaş, gonca gül, katmerli gül, sümbül, kır çiçekleri, selvi ağacı, üzüm sarmaşığı kullanılan bitkisel örgelerdir.

Merzifon'da incelenilen camilerdeki kalem işi tezyinatlar yapıldıkları dönemin üslup özelliklerini yansıtır. Âbide Hâtun Camii (1680), Merzifon Eyüp Çelebi Camii tezyinatlarında, Tokat Ulu Camii, Genç Mehmet Paşa Camii, Gaziantep Ahmet Çelebi Camii, Ankara Zincirli Camii (17 .yy. ortaları veya sonu), Erbaa Akça Köyü Silahtar Ömer Paşa Camii²²⁰ ahşap üzeri kalem işi tezyinatların yer aldığı 15. ve 16. yüzyıl camileri ile üslup birliği gösterirler. Geometrik şekillerle (altıgen ve altı kollu yıldızlar) bölünmüş düzenlemelerin rumi şekli ve bitkisel örgelerle tezyin edilmesi (Sultan II. Murat Han Türbesi'nin taçkapı nişinin saçaklarında yer alan kalem işleri),

Arseven, *a.g.e.*, (1984): 203-205.

²¹⁸ Nemlioğlu, "Üsküdar, Atik Valide Camii Özgün Kalem İşleri Ve Türk İslam Bezeme Sanatındaki Yeri", *Üsküdar Sempozyumu I*, (2003): 59-89.

²¹⁹ Sultan Murat Topçu, "*Gücün Mmariye Yansıması Köprülüler*", (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), 393.

²²⁰ Nemlioğlu, "Tokat'ta Ahşap Kalem İşleri Bezemeli İki Ünlü Caminin Türk-İslam Bezeme Sanatındaki Yeri ve Önemi". *Tokat Sempozyumu Bildirileri*, (2012): 243.

üsluplaştırılmış bitkisel örgeler 15.ve 16. yüzyıl üslup özelliklerindedir. 17.yüzyılın ilk yarısı 16. yüzyılın üslup birikimlerinin korunduğu üzerine yeniliklerin eklenmediği durgunluk dönemi olmuştur. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren batı etkili barok, rokoko üslup özellikleri tezyinatta görülmeye başlar. Kalem işlerinde erken ve klasik dönem eserlerinde görülen hatayı, rumi ve üsluplaştırılmış çiçeklerle birlikte gerçeğine yakın (naturalist) çiçekler kullanılmıştır. 18. yüzyılda batı üslubunun etkisiyle yağlı boya yaygınlaşmıştır²²¹. Âbide Hâtun Camii (1680) ahşap tavanında ve kirişlerinde yer alan düzenlemelerin benzerleri ile Erbaa Akça Köyü Silahtar Ömer Paşa Camii tavanı tezyin edilmiştir. Merzifon Çay Camii (M.1768) tezyinatlarında 18. yüzyıl başları üslup özellikleri hâkimdir. Ankara Hacı İlyas Camii (1704), Ağaç Ayak Camii (1706), Merzifon Büyük Hacı Hasan Camii (1714) gibi 18. yüzyılın başlarında inşa edilen camilerin tavanlarında üslup benzerliği bulunmaktadır²²². Bu camilerin tezyinatında hatayı, penç, palmet, lale, karanfil gibi örgeler, çokgenler ve çok kollu yıldızlardan oluşan düzenlemelerin içine yerleştirilmiştir. Merzifon Eyüp Çelebi Camii'nin sekizgen tabanlı tavanında yer alan geometrik düzenleme ile Manisa Muradiye Camii (1583-85) kadınlar mahfil tavanındaki geometrik düzenleme benzerlik göstermekle birlikte Manisa Muradiye Camii daha zarif tezyin edilmiş muhteşem bir örnektir. Kastamonu Mahmud Bey Camii ve Kahramanmaraş Ulu Camii (1442-1454) son cemaat yeri ve harim tavanları ile Merzifon Kara Mustafa Paşa Köyü Âbide Hâtun Camii tavanında benzerlikler görülmektedir²²³. Bu camilerde tezyinatlar tavan kirişleri üzerinde ve direklerde yer alır.

²²¹Savaş Yıldırım, “Amasya Gümüşhacıköy Türbelerindeki Kalem İşi Süslemeler”, *Art Sanat*, Türkiyat Araştırmaları Ens., (İstanbul:2018), 295.

²²² Atak, *a.g.e.*, 198.

²²³ Nemlioğlu, *a.g.m.*, (2013): 4.

Âbide Hâtun Camii kadınlar mahfili kemerlerinde yer alan kenarları zikzaklı çizgilerle kesişen dikdörtgen şekiller ile Silahtar Ömer Paşa Camii ahşap direkleri üzerindeki desenler benzerlik göstermektedir (Fotoğraf 3.1-2).

Fotoğraf 3.1: Âbide Hâtun Camii Kemer Teziniatı(Kökver, 2020)

Fotoğraf 3.2: Silahtar Ömer Paşa Camii Ahşap Direklerin Teziniatı (Dutoğlu, 2016)

Âbide Hâtun Camii'nin destek aralarının deseni ile Silahtar Ömer Paşa Camii'nin destek aralarında yer alan desenin benzer özelliklerde oldukları görülür (Fotoğraf 3.3-4).

Fotoğraf 3.3: Merzifon Âbide Hâtun Camii Destek Aralarının Tezyinatı (Kökver, 2020)

Fotoğraf 3.4: Erbaa Silahtar Ömer Paşa Camii Destek Aralarının Tezyinatı (Kürklü, 2008)

Âbide Hâtun Camii'nin kadınlar mahfilinde yer alan destek araları lale, karanfil ve kır çiçekleri ile tezyin edilmiştir. Benzer desenler Silahtar Ömer Paşa Camii (17.yy) destek aralarının tezyinatında görülmektedir (Fotoğraf 3.5-6).

Fotoğraf 3.5: Âbide Hâtun Camii Kadınlar Mahfili Kiriş Desenleri (Kökver, 2020)

Fotoğraf 3.6: Erbaa Silahtar Ömer Paşa Camii Harim Kirişleri (Çetinkaya, 2019)

Âbide Hâtun Camii'nin tavan silmesinde yer alan şeridin deseni, "S" kıvrımı uzanan bir dal üzerine karanfil, lale, hatayi, kır çiçekleri yerleştirilerek oluşturulmuştur. Bu düzenlemenin benzer bir örneği Silahtar Ömer Paşa Camii'nin kirişlerinde ve tavanın tamamını çevreleyen şeritte yer alır (Fotoğraf 3.7-8).

Fotoğraf 3.7: Âbide Hâtun Camii'nin Tavan Silmesinde Yer Alan Şeridin Deseni (Kökver, 2020)

Fotoğraf 3.8: Erbaa Silahtar Ömer Paşa Camii Kirişleri ve Tavanı Çevreleyen Şerit (Çetinkaya, 2019)

Âbide Hâtun Camii'nin harimini örten ahşap tavanında yer alan kirişler kalem işi ile tezyin edilmiştir. Tavanları kirişlerle desteklenen ve üzerinde kalem işi tezyinat olan Kastamonu Mahmud Bey Camii (768/1366-7), Kahramanmaraş Ulu Camii (1442-1454), Erbaa Silahtar Ömer Paşa Camii (17.yy), Âbide Hâtun Camii ile üslup benzerliği gösterirler (Fotoğraf 3.9-12).

Fotoğraf 3.9: Âbide Hâtun Camii (Kökver, 2020)

Fotoğraf 3.10: Kastamonu Mahmud Bey Camii Tavanı (Cambaz, 2009)

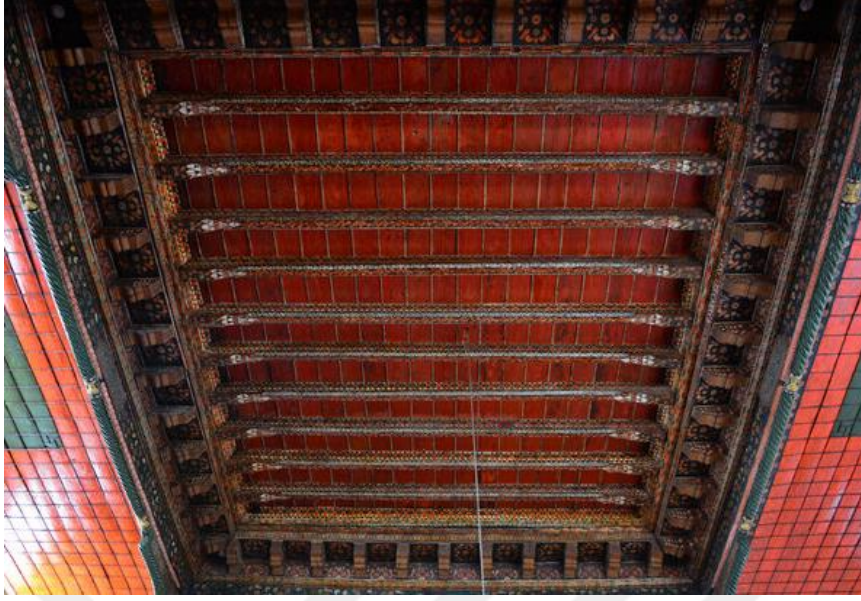

Fotoğraf 3.11: Kahramanmaraş Ulu Camii Tavanı (Cambaz, 2011)

Fotoğraf 3.12: Kahramanmaraş Ulu Camii Son Cemaat Yeri Tavanı²²⁴

²²⁴ Mustafa Cambaz, “Maraş’ın Bağımsızlık Sembölü Kahramanmaraş Ulu Camii”, erişim28 Mart 2020, <https://www.yenisafak.com/>.

Fotoğraf 3.13: Silahtar Ömer Paşa Camii²²⁵

Eyüp Çelebi Camii'nin tavan göbeğinde yer alan geometrik düzenleme ve altıgenler içinde yer alan desenler, Manisa Muradiye Camii'nin kadınlar mahfili tavanında yer alan tezyinat ile üslup benzerliği göstermektedir (*Fotoğraf 3.14-15*).

Fotoğraf 5.14: Eyüp Çelebi Camii (Kökver, 2020)

²²⁵ “Silahtar Ömer Paşa Camii”, 28 Mart 2020 <https://www.mynet.com/tarihi-silahtar-omer-pasa-camisi>

Fotoğraf 3.15: Manisa Muradiye Camii Kadınlar Mahfili Tavanı (Cambaz, 2012)

Merzifon Eyüp Çelebi Camii ve Büyük Hacı Hasan Camii'nin tavanları iç içe bindirmeli tavanlardır. Eyüp Çelebi Camii'nin tavanı, dört kat bindirmeli sekizgen tabanlı tavan özelliği taşır. Büyük Hacı Hasan Camii'nin tavanı üç kat bindirmeli ve sekizgen tabanlıdır²²⁶. Merzifon Eyüp Çelebi Camii ve Büyük Hacı Hasan Camii'nin tavanları desteklerle içe doğru girme yapar. Ankara Hacı Bayram Veli Camii (831/1427-28), Ankara Zincirli Camii (17.yy), Ankara Hacı İlyas Camii (1704), Ankara Ağaç Ayak Camii (1706) , tavan göbekleri çokgen (altıgen) biçiminde oluşturulan eserlerdir. Bu camilerin tavan göbekleri dışa doğru çıkma yapar. Eyüp Çelebi Camii ve Büyük Hacı Hasan Camii'nin tavan göbeklerine, çokgen şeklinde yapılmış olmaları bakımından benzerler (*Fotoğraf 3.16-21*).

²²⁶ Korkmaz, a.g.e., 148-154.

Fotoğraf 3.16: Merzifon Eyüp Çelebi Camii Tavan Göbeği, (Kökver, 2020)

Fotoğraf 3.17: Merzifon Büyük Hacı Hasan Camii Tavan Göbeği, (Kökver, 2020)

Fotoğraf 3.18: Ankara Hacı Bayram Veli Camii Tavan Göbeği²²⁷

²²⁷ Demet Taşkan, “Ankara (Merkez) Cami ve Mescitlerindeki Ahşap Tavan Göbekleri”, erişim 28.02.2020, <https://dergipark.org.tr>.

Fotoğraf 3.19: Ankara Zincirli Camii Tavan Göbeği Tavan Göbeği¹
(Cambaz, 2009)

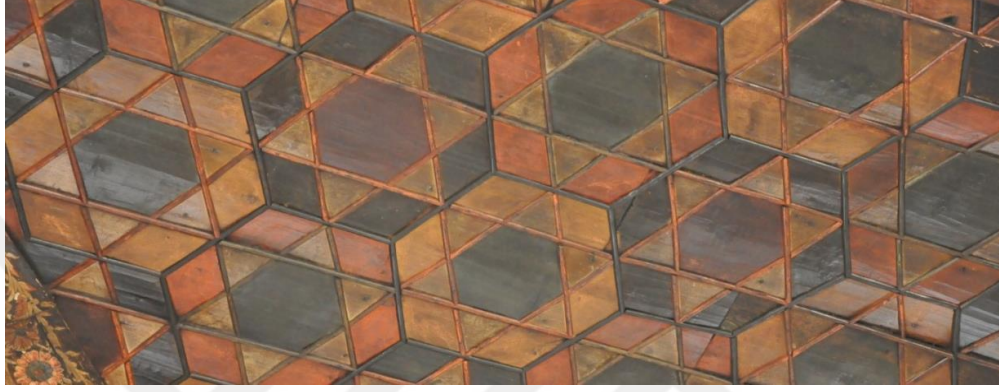
Fotoğraf 3.20: Ankara Hacı İlyas Camii Tavan Göbeği²²⁸

Fotoğraf 3.21: Ankara Ağaç Ayak Camii (Cambaz, 2009)

²²⁸Türkiye'deki Ulu Camiiler, erişim 20 Nisan 2020, <http://dunyacamileri.blogspot.com/>

Merzifon Büyük Hacı Hasan Camii'nin kubbe etrafını çevreleyen sekizgen şeklindeki tavan göbeğinde çitalarla altıgenler ve altı kollu yıldızlar oluşturulmuştur. Benzer örnekler Ankara Zincirli Camii (17.yy), Tokat Ulu Camii (17.yy), Tokat Mahmut Paşa Camii ve Silahtar Ömer Paşa Camii (17.yy) tavanlarında görülür (Fotoğraf 3.22-26).

Fotoğraf 3.22: Büyük Hacı Hasan Camii Tavan Göbeğinin Düzenlemesi (Kökver, 2020)

Fotoğraf 3.23: Silahtar Ömer Paşa Camii Mihrap Önü Tavanı²²⁹

²²⁹ Silahtar Ömer Paşa Camii, erişim 28 Mart 2020, <https://www.mynet.com/silahtar-omer-pasa-camii>

Fotoğraf 3.24:Tokat Ulu Camii Tavanı (Atak, 2015)²³⁰

Fotoğraf 3.25: Tokat Mahmut Paşa Camii Tavanı²³¹

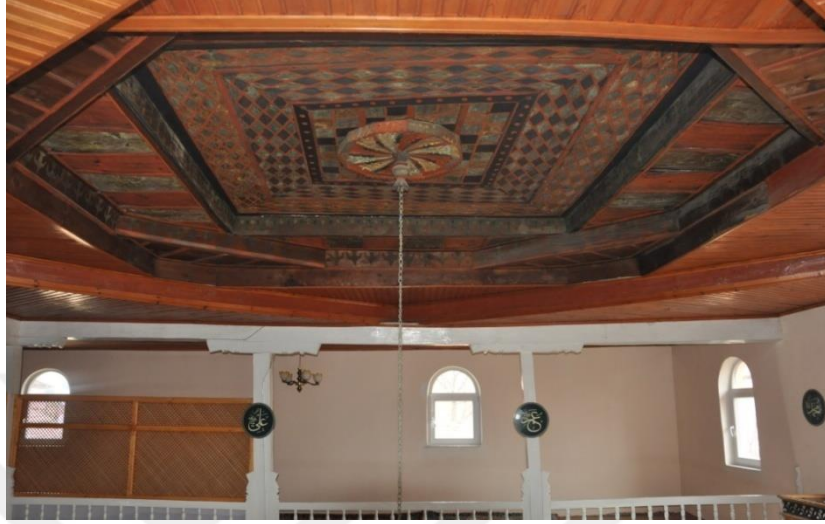

Fotoğraf 3.26: Ankara Zincirli Camii Son Cemaat Yeri Tavanı (Cambaz, 2009)

²³⁰ Erkan Atak, “Tokat Mahmut Paşa Camii Kalem İşi Bezemeleri”, erişim 24 Nisan 2020 <http://isamveri.org/>

²³¹Yasemin Dutoğlu, “Tokat Mahmut Paşa Camii”, erişim 24 Nisan 2020 <https://twitter.com/YDutolu/status/882528069562576902/photo/2>

Merzifon Hanife Hatun Camii'nin örtü sistemi, bir yönden duvara üç yönden direğe oturan beş kat bindirmeli, kırlangıç tavanıdır. Hanife Hatun Camii'nin tavanı ile Tokat Kızılcaören Camii'nin tavanı benzer özelliktedir (Fotoğraf 3.27-28).

Fotoğraf 3.27: Hanife Hatun Camii (Kökver, 2020)

Fotoğraf 3.28: Tokat Kızılcaören Köyü Camii ²³² (Atak, 2016)

²³²Erkan Atak, "Tokat'tan Kırlangıç Örtülü Bir Cami Örneği: Kızılcaören Köyü Camii" erişim 24 Nisan 2020, <http://www.ekev akademi.org>.

SONUÇ

Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda Anadolu Selçuklular Dönemi ve Beylikler Dönemi eserlerindeki üslup özelliklerinin sonraki yüzyıllarda inşa edilen eserlerde etkilerinin olduğu tespit edildi.

Amasya'nın Merzifon İlçesinde yer alan Abide Hatun Camii, Eyüp Çelebi Camii, Büyük Hacı Hasan Camii, Çay Camii ve Hanife Hatun Camii ahşap tavan geleneğini devam ettiren örneklerdendir. Yapıların kalem işi tezyinatlarında 17. ve 19. yüzyıl üslup özellikleri hâkimdir.

Tokat Ulu Camii, Mahmud Paşa Camii, Genç Mehmed Paşa Camii, Silahtar Ömer Paşa Camii ile Merzifon'un ahşap tavanlı ve kalem işi tezyinatlı camilerinde yöresel üslup benzerlikleri bulunur.

Eserler arasında benzerlikler olmasının birebir aynı oldukları anlamını içermediği her caminin döneminin üslup özelliklerini yansıtan özgün özelliklere sahip muhteşem eserler olduğu tespit edildi.

754 yıl öncesinde inşa edilmiş olan Göçeli Camii ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii gibi yapıların yedi asır sonrasına ulaşan tezyinatları, ahşap üzeri kalem işi tezyinatın dayanıklı bir sanat tekniği olduğunu bilimsel açıdan kanıtlar niteliktedir.

Ahşabı tahrip eden faktörler, fiziksel, biyolojik, mekanik ve kimyasal bozulmalardır. Ahşap malzeme üzerine yapılan kalem işleri bakım ve onarımları doğal malzeme kullanılarak yapıldığı takdirde yüzyıllarca özelliklerini kaybetmezler. Başka bir eşleri olmayan bu sanat eserleri neme maruz kaldığında kolayca bozulup yok olma özelliği taşırlar. Yanlış onarımlar neticesinde ise özgün özelliklerini kaybederler. Süreç içerisinde tahrip olan örge ve düzenlemelerin incelenmesi de oldukça zorlaşmaktadır. İnce işçilik gerektiren bu tezyinat türünün gelecek nesillere aktarılmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Birçok eser gelecek nesillere hiçbir örneği kalmadan yok olup gitmiştir. Bazı eserlerin zaman içerisinde gerekli onarımların yapılmaması sebebiyle boyaları yok olmuş, bazıları da bilinçsiz onarımlar sonucunda tahrip edilmiştir. Tokat Vakıflar Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler neticesinde Amasya'nın Merzifon İlçesi'nin Camii Cedit Mahallesi Cumhuriyet Caddesi'nde bulunan Çelebi Sultan Mehmet Medresesi'nin yanında doğuya meyilli bir arazide yer alan, Sultan II.

Murat Han tarafından H. 830/ M.1426 yılında yaptırılan Çelebi Sultan Mehmet Camii'nin 2007 yılında ihale usulüyle onarım geçirdiği öğrenilmiştir. Bu onarımda caminin ahşap tavanının tüm yüzeyi kahverengi olarak boyanmıştır. 2007 yılından önce yazılmış olan kaynaklarda caminin eski halinde tüm tavanın aşı boya ile tezyin edilmiş olduğu, yapılan tamirler sonrasında ahşap tavadaki eski kirişler üzerinde çok az sayıda kalem işi tezyinatın kaldığı belirtilir. Bu çalışma için camide yapılan incelemelerde hiçbir kalem işi örneğinin olmadığı görülmüştür. Tarihi ve kültürel mirasımız olan eserlerin tahrip olması elem vericidir. Sanat kültürümüzün izlerini taşıyan bu eşsiz örneklerin bozulma sebepleri belirlenmeli ve korunmaları için gerekli tedbirler alınmalıdır. Örgü ve düzenlemelerin onarımında doğal malzemeler kullanılmalıdır. Toplum bilinçlendirilerek eserlerin özgünlüğünü kaybettiren bilinçsizce yapılan onarımlar önlenmelidir. Hazırlanan bu çalışmanın ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayabilecek bir kaynak olabilmesi düşünülmüştür.

Tablo 3.1: Tezyinata Kullanılan Rûmi Şeklinin ve Bitkisel Örgelerin Dağılımı

	Âbide Hâtun Camii	Eyüp Çelebi Camii	Hacı Hasan Camii	Çay Camii	Hanife Hatun Camii
Rûmi	√	√	√		
Gülbezek	√				
Palmet	√		√		
Hatayi	√	√	√		
Penç	√	√	√		
Lale	√		√	√	
Karanfil	√	√			
Sünbül	√		√		
Nar Çiçeği	√				
Nar				√	
Gonca Gül	√			√	
Katmerli Gül				√	
Yıldız Çiçeği	√			√	
Kır Çiçekleri	√	√	√		
Haşhaş	√				
Selvi Ağacı			√		
Üzüm Sarmaşığı			√		

Tablo 3.2: Tezyinatta Kullanılan Geometrik Şekillerin Dağılımı

	Âbide Hâtun Camii	Eyüp Çelebi Camii	Hacı Hasan Camii	Çay Camii	Hanife Hatun Camii
Beş Kollu Yıldız		√			
Altı Kollu Yıldız			√		
On Kollu Yıldız		√			
Eşkenar Dörtgen			√		√
Kare					√
Altıgen Şekli			√		
Çarkıfelek Şekli				√	√
Beyzi Şemse	√				
Dairesel Şemse	√				
Zikzak Şekli		√	√		
Kum Saati				√	
Zencerek Şekli	√				

Tablo 3.3: Tavan Çeşitlerinin Dağılımı

	Kirişli Tavan	Düz Ahşap Tavan	Kırlangıç Tavan	Sekizgen Tabanlı Tavan	Göbeği Kubbe Şekinde Yükselen Tavan	Kasetleme Teğniyle Yapılmış Tavan
Âbide Hâtun Camii	√					
Eyüp Çelebi Camii				√		√
Hacı Hasan Camii				√	√	
Çay Camii		√				√
Hanife Hatun Camii			√			

- Akar, Azade. Keskiner, Cahide. *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları: 2, 1978.
- Arseven, Celal Esad. *Türk Sanatı Tarihi Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari. Heykel. Resim. Süsleme ve Tezyini Sanatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960.
- Arseven, Celal Esad. *Türk Sanatı*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1984.
- Arseven, Celal Esad. “Çintamani”, *Sanat Ansiklopedisi*. 1: 412. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1998.
- Arseven, Celal Esad. “Kalem”, *Sanat Ansiklopedisi*. 2: 910. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1947.
- Arseven, Celal Esad. “Malakari”, *Sanat Ansiklopedisi*. 3: 1270. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1950.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Aslanapa, Oktay. *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul: İnkılap, 1993.
- Atak, Erkan “Genç Mehmed Paşa (ÖrtmeÖnü) Camii Kalem İşi Bezemeleri”, *GaziOsmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Tokat: 2014, 27-41.
- Atak, Erkan, “Tokat Mahmut Paşa Camii Kalem İşi Bezemeleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 10/6 (2015):197-226.
- Bakırer, Ömür. *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- Baş, Gülsen. *Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Sadi Bayram, “Tarihin Derinliklerinde Merzifon”, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu*, 08-11 Haziran, (2000): 493-494.
- Baysal, Ali Fuat. *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, Konya: Palet, 2017.
- Baysal, Ali Fuat. “Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşi Örnekleri ve Analizleri”. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2013.
- Benek, Leyla. “XVI. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Yapıştırma Kündekâri Kalem İşi Bezemeli Mahfil Tavanları”, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2019.
- Boy, Emel Şener. “Merzifon Evleri”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014.

- Burckhardt, Titus. *Akıl Aynası Geleneksel Bilim ve Kutsal Sanat Üzerine Denemeler*, Ter. Volkan Ersoy, İstanbul: İnsan Yayınları, 1994.
- Burckhardt, Titus. *İslam Sanatı Dil ve Anlam*, Ter. Turan Koç, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Can, Yılmaz. GÜN, Recep. *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, İstanbul: Kayıhan, 2015.
- Ceylan Alpaslan. Özgül Oktay. "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültürünün Erken Dönem Şifreleri Kaya Resimleri" 16. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı. (2018): 625-628.
- Çerkez, Murat. "Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Çetinkaya, Selma. "Erbaa Silahtar Ömer Paşa Camiisi". Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2019.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Sanatının Abcisi*, İstanbul: Simavi, 1993.
- Çoruhlu, Yaşar. *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
- Darkot, Besim "Merzifon" *İslam Ansiklopedisi*. 7: 785-787. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Daşdan-Özkan, Meltem. "Amasya İli Yapılarındaki Kalem İşİ Süslemeleri". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2001.
- Deniz, Bekir. Aksaray'da (Niğde) Ahşap Sütunlu İki Köy Camii, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*.
- Demirbulak, Ayşegül. "Erken Devir Türk Sanatı'nın Kaynakları", *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi* sy.3. (2012): 1-11.
- Demiriz, Yıldız. *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*. İstanbul:Kültür Bakanlığı Yayınları, (1979).
- Demiriz, Yıldız. "Mimar Sinan'ın Yapılarında Kalem İşleri". *Vakıf Haftası Dergisi*, 6 (1989): 315-324.
- Demiriz, Yıldız. "Osmanlı Kalem İşleri". *Osmanlı Ansiklopedisi*. 11: 297-302.
- Derman, Çiçek. Birol, İnci. *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*. İstanbul: Kubbealtı, 2018.
- Diyarbakirli, Nejat. *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.

- Duran, Gülnur. "Kara Memi Kanuni Sultan Süleyman Döneminin Ekol Sahibi Sernakkaşı". *İslam Ansiklopedisi*, 24: 362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Dündar, Abdullah. "Eskiçağda Merzifon, Gümüşhacıköy, Hamamözü". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.
- Erdemir, Yaşar. "Konya-Beyşehir Bayındır Köyü Camii." *Vakıflar Dergisi*, 19 (1985): 193-206.
- Erken, Sabih. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler I*. Ankara: VGM Yayınları, 1972.
- Eroğul, Yasemin. "Doğu Karadeniz Bölgesindeki (Merkez Artvin ve İlçeleri) Yapılarında Bulunan Kalem İşi Bezeme Sanatı". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1993.
- Esin, Emel. *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş* (Türk Kültürü El-Kitabı, II.Cild I/b'den Ayrı Basım); İstanbul: 1978, 3.
- Esin, Emel. *Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar*, Ankara: 1985.
- Genç, Sabit. "Merzifon Kazasının İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1839-1914)". Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2019.
- Gül, Sema. *Türklerin Kültür Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap, 2007.
- Güneş, Kadir. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları. 2011.
- Hakyemez, Hanife Nuran. "Çorum Camilerinde Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemine Ait Ahşap Minberler, Vaaz Kürsüleri ve Kapılar". Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2019.
- Hatipoğlu, Oktay. "XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017.
- İrteş, M. Semih. "Kalem İşlerinin Bugünü ve Yarını". *Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını*, Ankara: 1985:425-431.
- İrteş, Semih. "450 Yıllık Kalemişleri". *Art Decor* 4, sy.44, (1996): 76-82.
- Karadaş, Celalettin. "Türk Tezhip Sanatında Levha Tezyinatı". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2004.
- Reyhan, Kaya. "*Türk Yazmacılık Sanatı (Tahta Kalıpla Kumaş Baskısı)*". İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.
- Kantarcıoğlu, A. Serda. "Ahşap Üstü Kalemişi Bezemelerin Koruma Yöntemleri". *Türkiyemiz*, sayı 68. (1992): 42-53.

- Keskiner, Cahide. *Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler Hatai*. İstanbul: İlke Kitap, 2011.
- Kırzioğlu-Görgünay Neriman. *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Motifler*. Ankara: Türksoy Yayınları, 1995.
- Korkmaz, Neslihan. "Amasya Camilerinde Ahşap Bindirme Tavan". Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2016.
- Koç, Sabiha Bayhan. *Rûmi Çizim ve Teknikleri*. İstanbul: İlke Kitap, 2015.
- Kuban, Doğan. *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1982.
- Küçükaslan, Fatma. "Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi" *TDV İslam Ansiklopedisi* 39: 460-461.
- Kürklü, Emre. "Silahtar Ömer Paşa Camii". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.
- Mülayim Selçuk. *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler Selçuklu Çağı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Mesara, Gülbün ve Can, Şeyda. *Türk Süsleme Sanatçıları Müzehhipler 1*. İstanbul: İşaret yayınları, 2007: 235-257.
- Naza-Dönmez, E.Emine Merzifon Hacı Hasan Camii Ahşap Kubbesi ve Süslemeleri, *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, Çanakkale: 2008: 302.
- Nemlioğlu, Candan, "Türk Kültüründe Nakışlı Ahşap Tavan Geleneği". Yayınlanmamış Makale.
- Nemlioğlu, Candan. "Göçeli (Gökçeli) Camii" *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*. Konya(2002): 117-136.
- Nemlioğlu, Candan. "Üsküdar, Atik Valide Camii Özgün Kalem İşleri Ve Türk İslam Bezeme Sanatındaki Yeri", *Üsküdar Sempozyumu I*, İstanbul (2003): 59-89.
- Nemlioğlu, Candan. "Kastamonu-Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii ve Kalem İşi Bezemeleri ve Osmanlı Bezeme Sanatına Etkileri", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Denizli (2009): 463-471.
- Nemlioğlu, Candan. "Selçuklu ve Osmanlı Bezeme Sanatının Anlatımında Kullanılan

Terim Karmaşası”. *III. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (2010): 575-578.

Nemlioğlu, Candan. “Süleymaniye Camii ve Kanuni Sultan Süleyman Hanın Türbesindeki Kalemşilerinin Türk-İslam Sanatındaki Yeri”. *Süleymaniye Sempozyumu*, İstanbul: Kocav Yayınları. (2007): 502-515.

Nemlioğlu, Candan. “Tokat’ta Ahşap Kalemşi Bezemeli İki Ünlü Caminin Türk-İslam Bezeme Sanatındaki Yeri ve Önemi”. *Tokat Sempozyumu Bildirileri*, Tokat (2012):239-248.

Nemlioğlu, Candan. “8. ve 9. Yüzyıl Uygur Resim Sanatının Anadolu Selçuklu Ve Osmanlı Sanatına Yansımaları”. *Avrasya Türk Sanatları Kongresi*. (2012).

Nemlioğlu, Candan. “Orta Asya Bindirmeli Ahşap Tavan Geleneğinin 13. Ve 17. Yüzyıllar Arasında Anadolu’daki Yansımaları”, *Dünya Mimarlık Ve Sanatında Türkler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (2013): 1-10.

Ödekan, Ayla. “Kalemkari”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. 2: 933. İstanbul: Yem Yayınevi, 1997.

Ögel, Bahaeddin. *İslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Öney, Gönül. *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.1989.

Öz, Mehmet. “Merzifon”, *İslam Ansiklopedisi*. 29: 243-245. Ankara: TDV Yayınları 2004.

Özkeçeci, İlhan. *Türk Tezhip Sanatı ve Tezyini Motifler*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 1992.

Özkeçeci, İlhan. *Türk Sanatı’nda Kompozisyon*. İstanbul: İlhan Özkeçeci Yayınları, 2008.

Ramazanoğlu, Gözde. *Mimar Sinan’da Tezyinat Anlayışı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1995.

Sözen, Metin. Tanyeli, Uğur. “*Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*”, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.

Şengül, Z. Meral “*Süsleme Sanatı 100 Türk Motifi*”, İstanbul: Geçit Kitabevi, 1990.

Toz, Münip Şaban. *Türk İslam Sanatı Tarihi*, Çorum: Nural Matbası, 1970.

Topçu, Sultan Murat. “*Gücün Mmariye Yansıması Köprülüler*”, Ankara: Türk Tarih

- Kurumu, 2015.
- Türkoğlu, Sabahattin. Geleneksel Türk Sanatları, İstanbul, Apa Ofset Basımevi, T.C. Kültür Bakanlığı, Hazırlayan Mehmet Özel, 1993.
- Uysal, Zekiye. “Afyon Ulu Camii’nin Ahşap Üzerine Boyalı Nakışları”.
3.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları, 1993.
- Uysal, Zekiye. *Ankara’da Lale Devrinden Kalem İşı Bezemeli Bir Yapı: Ağaç Ayak Camii*, Ekev Akademi Dergisi Yıl:17 Sayı:54 (2013).
- Üçer, Kaya. “Klasik, Barok, Rokoko, Ampir Kalem İşı Üslupları”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 1988.
- Yıldırım, Savaş. “Amasya Gümüşhacıköy Türbelerindeki Kalem İşı Süslemeler”, *Art Sanat*, Türkiyat Araştırmaları Ens. İstanbul:2018. 293-327.
- Karamağaralı, Beyhan Yörükan. “İslam Sanatında Haşhaş ve Hint Kenevir Motifleri”, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, 5:1982, 463-484.

İnternet Kaynakları

“Afyon Ulu Camii”, erişim 08 Ocak 2020,

<https://www.islam-ve-ihsan.com/afyon-ulu-cami-tarihi.html>.

Ahmet Hamdi Bülbül, “Kalem İşi Teknikleri” erişim 18 Ocak 2020,

<https://ismek.ist/blog/icerik>.

Ali Vedat Oygür, “Ankaramızı Tanıyalım”, erişim 20 Şubat 2020,

<https://alivedatoygur.wordpress.com/2016/05/16/ankaramizi-taniyalim-7/>

Anav Kültürü, erişim 16 Mart 2020,

https://tr.wikipedia.org/wiki/Anav_k%C3%BClt%C3%BCr%C3%BC.

Celil Sadık, “Eşrefoğlu Camii-Ahşap Süslemeciliğinin Doruk Noktası”, erişim 08 Ocak 2020, <https://www.tarihlisanat.com/esrefoglu-camii/>.

Fikri Altan, “Aksaray – Eskil (Eski İl) – Böget Köyü Ulu Camii”, 2009.

erişim 03Şubat2020, <http://wownturkey.com/forum/viewtopic.php?t=88467>.

Demet Taşkan, “Ankara (Merkez) Cami ve Mescitlerindeki Ahşap Tavan Göbekleri”.

erişim 28.02.2020, <https://dergipark.org.tr>.

Erkan Atak, Tokat’tan Kırlangıç Örtülü Bir Cami Örneği: Kızılcaören Köyü Camii”

erişim 24 Nisan 2020, <http://www.ekevakademi.org/>.

Erkan Atak, “Tokat Mahmut Paşa Camii Kalem İşi Bezemeleri”, erişim 24 Nisan 2020,

<http://isamveri.org/>.

“Eskil Ulu Camii”, erişim 03 Şubat 2020, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Camii>

Gözde Sazak, “Varahşâ Sarayı Duvar Resimleri” *Tarih Dergisi*, sayı 57 (2013): 1-23

erişim 28 Şubat 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/102227>.

“Gülbezek”, erişim 20 Şubat 2020, <https://www.toopics.com/p/2019772591794990388>

“Haşhaş”, erişim 20 Şubat 2020,

<https://www.dunya.com/gundem/tmo-hashasin-kilosuna-260-tl-verecek-haberi-122311>.

Mehmet Çetin, “Karaman’ın Ulu Camiisi Yüzyıllardır Ayakta “erişim 18 Şubat 2020,

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/karamanin-ulu-camisi-yuzyillardir-ayakta/1562177>.

Mustafa Cambaz, erişim 20 Şubat 2020, <http://www.mustafacambaz.com/>
TDVİA, "Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi", erişim 05 Ocak 2020,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/takkeci-ibrahim-aga-kulliyesi>
"Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii", erişim 20 Şubat 2020,
<http://muhteremlegeziye.blogspot.com/2011/10/kastamonu-kasaba-koyu-mahmut-bey-camii.html>.
"Küre-i Hadid Camii", erişim 18 Şubat2020,
<https://www.dailymotion.com/video/xdzkua>
"Küre-i Hadid Camii", erişim 21Şubat 2020,
<https://www.haberler.com/tarihi-kure-i-hadid-camii-nin-restorasyonuna-3181553-haberi/>.
"Kültür Portalı", erişim 18 Şubat 2020,
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/nigde/gezilecekyer/sah-mescd>.
"Merzifon", erişim 14 Şubat 2020 <https://www.etstur.com/Merzifon-Tarihi-Tashan-Otel>
"Ön Türkler", erişim 16 Mart 2020,
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96n_T%C3%BCrkler.
Sevil Okay, "Kastamonu Kasaba Köyü Candaroğlu Mahmud Bey Camii", erişim 20 Şubat 2020, <https://sevilokay.wordpress.com/tag/kastamonu-kasaba-koyu-candaroglu-mahmut-bey-camii/>.
Esik Kurganı, erişim 16 Mart 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/Esik_kurgan%C4%B1
Mustafa Cambaz, "Maraş'ın Bağımsızlık Sembolü Kahramanmaraş Ulu Camii".
erişim 28 Mart 2020, <https://www.yenisafak.com/ramazan/marasin-bagimsizlik-sembolu-kahramanmaras-ulu-camii-2490406>.
Mustafa Naci Uncu, "Lak Böceğinin Mucizesi Gomalak Cila" erişim 17 Mart 2020,
<http://www.kolektomani.com/lak-boceginin-mucizesi-gomalak-cila/>.
"Nar Çiçeğinin Faydaları", erişim 20 Mart 2020,
<https://www.narcicegi.gen.tr/nar-ciceginin-faydalari.html>.
Sinan Doğan, erişim 20 Şubat 2020,
<https://www.flickr.com/photos/sinandogan/22257599425/in/photostream/>.
"Silahtar Ömer Paşa Camisi", erişim 28 Mart 2020,
<https://www.mynet.com/tarihi-silahtar-omer-pasa-camisi>.
Türk Kültür Çevreleri, erişim 16 Mart 2020,

https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_k%C3%BClt%C3%BCr_%C3%A7evreleri.

Türkiye Rehberi, “Amasya Haritası ve Amasya Uydu Görüntüleri”, erişim 14 Şubat 2020, <https://www.turkiye-rehberi.net/amasya-haritasi.asp>.

Türkiye’deki Ulu Camiiler, erişim 20 Nisan 2020, <http://dunyacamileri.blogspot.com/>.

Yasemin Dutoğlu, “Tokat Mahmut Paşa Camii”, erişim 28 Mart 2020, <https://twitter.com/YDutolu/status/882528069562576902/photo/2>

Yaşar Erdemir, Konya-Beyşehir Bayındır Köyü Camii, erişim 19 Şubat 2020, <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1456/Erdemir.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

